نقش مادران در تربیت دینی فرزندان

محمد احسانی

بسم الله الرحمن الرحیم

نقش مادران در تربیت دینی فرزندان

نویسنده:

محمد احسانی

ناشر چاپی:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

نقش مادران در تربیت دینی فرزندان

مشخصات کتاب

سرشناسه : احسانی، محمد، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور : نقش مادران در تربیت دینی فرزندان / محمد احسانی؛ تهیه کننده مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.

مشخصات نشر : قم: دفتر عقل، ۱۳۸۷.

مشخصات ظاهری : ۱۳۶ ص.

فروست : مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما؛ ۱۲۸۰.

شابک : ۱۷۰۰۰ ریال ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۶۱-۴۹-۴ :

یادداشت : کتابنامه: ص.[۱۳۱] - ۱۳۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع : تربیت خانوادگی -- جنبه های مذهبی -- اسلام

موضوع : تربیت خانوادگی -- احادیث

موضوع : تربیت خانوادگی

موضوع : کودکان -- سرپرستی

موضوع : مادران و دختران -- جنبه های مذهبی

موضوع : اسلام و آموزش و پرورش

شناسه افزوده : صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهشهای اسلامی

رده بندی کنگره : BP۲۳۰/۱۸ /الف۲۳ن۷ ۱۳۸۷

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۴۸۳۷

شماره کتابشناسی ملی : ۱۵۰۸۳۵۱

ص:۱

اشاره

نقش مادران در تربیتی دینی فرزندان

کد: ۱۲۸۰

نویسنده: محمد احسانی

ویراستار: منیره ماشاءاللهی

تهیه کننده: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

ناشر: دفتر عقل

چاپ: زلال کوثر

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۷

شمارگان: ۱۴۰۰

بها: ۱۷۰۰۰ ریال

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پست الکترونیکی: Email: IRC@IRIB.ir

تلفن: ۲۹۱۹۶۷۰-۰۲۵۱ دورنگار: ۲۹۱۵۵۱۰

شابک: ۰-۶۳-۲۷۶۱-۹۶۴-۰-۰۶۳-۲۷۶۱-۹۶۴-۹۷۸ :ISBN۹۷۸ \

دیباچه

دیباچه

امروز قلمروهـای تربیت و عوامل اثرگـذار بر آن از مرزهای سـنتی فراتر رفته است و افزون بر خانواده، عناصـر دیگری از جمله رسانه، مـدرسه، روابط اجتماعی وماننـد آن بر فرزنـدان اثر فراوانی بر جا می گذارنـد. با این حال، میزان اثرگذاری خانواده به ویژه مادر بر فرزند بر هیچ کس پوشـیده نیست. مادر، یگانه نقش اساسی را در شکل دهی به شخصیت فرزند ایفا می کند. این نقش چنان گسترده و حیاتی است که حتی پیش از تولد کودک را نیز دربرمی گیرد.

دوران کودکی، مهم ترین مرحله رشـد کودک به شـمار می رود که در آن، عواطف عمیق مادرانه در شـکل گیری شخصـیت فرزند، نقش بزرگی دارد. روان شـناسان بر این باورند که کودکی، مهم ترین مرحله یا تنها مرحله شـکل گیری شخصیت است و مـادر نیز اثرگـذارترین فرد در فرآینـد تربیت کودک است و به یقین، برای جلوگیری از آسـیب هـای ناخواسـته تربیتی که از عوامل کنترل ناپـذیر برونی در مراحل دیگر رشـد به ویژه دوره نوجوانی و جوانی برمی خیزنـد، ایمن سازی شخصـیت کودک در برابر این آسـیب ها، حساسـیت نقش مادر را در موفقیت و پیشرفت فرزند دو چندان می کند. افزون بر آن، دوام یافتن نقش مادر را در فرآیند تربیت فرزند در دوران حساس نوجوانی و جوانی کاملاً پوشش می دهد.

حجت الاسـلام و المسلمین محمـد احسانی نوشـتار حاضـر را بر اساس همین دیدگاه نسـبت به نقش بی همتای مادر در تربیت فرزند نگاشته است.

بنابراین، درباره جایگاه مادر در اسـلام و ادیان دیگر و نقش وی در تربیت دینی نوجوان و جوان سـخن می گوید. با سـپاس از تلاش ارزشـمند این نویسـنده محترم، امیـد است کـارگزاران فرهنگی در رسـانه ملی از مجموعه حاضـر در قـالبی مناسب بهره گیرند.

گروه روان شناسی و تربیتی

اداره کل پژوهش

پیش گفتار

پیش گفتار

انسـان، تنهـا موجودی است که می توانـد آیینه جمال و جلال حق و تجلی گاه قـدرت و خلاقیت او باشـد. خـدای تعالی، تمام نیروهای نباتی، حیوانی و انسانی را به او ارزانی داشته و استعدادهای بسیاری را به وی بخشیده است تا با اراده و اختیار خویش، راه تکامل و سـعادت را بپیمایـد. این همه بخشـش و اکرام، برای رسانـدن انسان به هـدفی والا (قرب الهی) است که بایـد برای تحقق آن بکوشـد. حرکت انسان به سوی این هدف عالی کار ساده ای نیست؛ زیرا در نهادش، جاذبه ها، امیال و گرایش های گونـاگونی وجـود دارد که وی را از سـیر معنوی بـازمی دارد. این گرایش هـا از نفس امـاره سرچشـمه می گیرد که همواره به بدی(۱) امر می کند.

هدف از خلقت انسان، بسیار عالی و رسیدن به آن هدف، با مشکلات و موانع بسیاری همراه است. ازاین رو، تعلیم و تربیت از ضروری ترین مسائـل انسـانی است تـا از این راه، زمینه رشـد و تکامـل همه جـانبه انسان فراهم گردد. همه ادیان الهی و مکتب های مادی اهمیت این امر را تأیید کرده و تا آنجا که توانسـته اند، بر اساس معیارهای ارزشـی خود، برای کارآیی نظام تعلیم و تربیت کوشـیده انـد. آیین مقـدس اسـلام نیز به عنوان کامـل ترین دین، بهترین دسـتورها و برنـامه ها را برای تکامل جسـمی و روحی انسـان آورده و همواره کوشـیده است تـا بشـر را به سـعادت دنیـا و آخرت رهنمون سـازد. اگرچه آموزه هـای تربیتی و تعلیمی اسلام، درست و دقیق، تنظیم و تدوین نشده است، ولی با توجه به منابع

۱- نک: یوسف: ۵۳. «إِنَّ النَّفْسَ لَأَمّارَهٌ بِالسُّوءِ».

غنی و متون اصیلی که در اسلام وجود دارد، می توان نظام تعلیم و تربیت اسلامی را به خوبی تعریف کرد و در قالبی نو به مردم عرضه داشت.

درباره تربیت فرزند و عوامل مؤثر در آن، راه کارهای مهمی در متون اسلامی آمده است که عمل به آنها در تربیت دینی و اخلاقی فرزندان نقش بسزایی دارد. در بسیاری از آیات و روایات و سیره امامان معصوم علیه السلام، شیوه های تربیت عاطفی، دینی، اخلاقی و اجتماعی فرزند، به روشنی بیان و در هر مورد راه کار مناسبی نیز ارائه شده است که توجه به آنها در چگونگی تربیت فرزند بسیار مفید است.

این نوشتار می کوشد با توجه به آیات و احادیث و سیره معصومان علیهم السلام، نقش مادر را در تربیت دینی فرزندان، بررسی و دیدگاه اسلام را در این زمینه تبیین کند. مادر، از دیدگاه اسلام، جایگاه بس والایی در خانواده و اجتماع دارد و نقش وی در تربیت دینی فرزند بسیار مهم و سرنوشت ساز است. ازاین رو، در این پژوهش پس از تبیین مفاهیم و مقدمات، نخست جایگاه مادر و سپس نقش وی در تربیت دینی فرزند در دوره های گوناگون (پیش از تولد و پس از تولد) بررسی می شود. همچنین کاربرد این بحث ها در صداوسیما و چگونگی استفاده برنامه سازان از آن بررسی خواهد شد.

فصل اول: کلیات

اشاره

فصل اول: کلیات

زیر فصل ها

۱. طرح موضوع

۲. هدف پژوهش

۳. پرسش های پژوهش

۴. فرضیه های پژوهش

۵. پیشینه پژوهش

۶. امتیازهای پژوهش در مقایسه با پژوهش های پیشین

۷. ضرورت و اهمیت پژوهش

۸. روش پژوهش

۹. مفهوم تربیت دینی

۱۰. تفاوت تربیت دینی و غیردینی

۱۱. قلمرو تربیت دینی

۱۲. کاربرد رسانه ای

۱. طرح موضوع

۱. طرح موضوع

به نظر می رسد مسئله ای که اینک با آن روبه رو هستیم، بی توجهی بسیاری از مادران به وظایف مادری و ایفای نقش مهم خود در تربیت فرزند است. زندگی امروزی به گونه ای است که مادران را از انجام مسئولیت های اصلی باز می دارد و به کارهای فرعی سرگرم می سازد. در نتیجه، فرزندان رشدیافته در دامان چنین مادرانی، با آداب اسلامی چندان آشنایی پیدا نمی کنند. ازاین رو، با ورود این گونه افراد به جامعه، جرم و فساد رواج می یابد و به یقین، ادامه این روند به زیان جامعه اسلامی خواهد بود.

گفتنی است میان تربیت خانوادگی و بزه کاری جوانان رابطه مستقیمی وجود دارد، به گونه ای که اگر فرزند، درست تربیت شود، کمتر به جرم و جنایت گرایش پیدا می کند. در مقابل، اگر تربیتش نادرست باشد، به همان سمت و سویی روی می آورد که تربیت وی اقتضا می کند.

۲. هدف پژوهش

۲. هدف پژوهش

هدف اصلی این پژوهش، آگاهی از نقش مادر در تربیت فرزند، به ویژه از دیدگاه اسلام است و اینکه مادران چه اندازه در تربیت دینی فرزندان اثرگذارند و چگونه می توانند انسان های مؤمن و شایسته ای را پرورش و تحویل جامعه دهند. بی تردید، اگر مادران به نقش مهم خود در تربیت دینی و اخلاقی فرزندان آگاه باشند و از شیوه های سازنده در این زمینه بهره گیرند، می توانند افرادی شایسته و مفید را پرورش دهند. طبیعی است با تحقق چنین نقشی در خانواده ها، بسیاری از مشکلات اجتماعی که امروزه تا حد زیادی دست و پا گیر جوامع دینی است، رفع خواهد شد؛ زیرا بیشتر ناهنجاری ها و نابسامانی های اجتماعی در جهان کنونی، ناشی از بی توجهی مربیان و مادران به وظایف خود و آشنا نبودن آنان با روش های درست تربیت دینی فرزندان است.

این پژوهش می کوشد نقش آفرینی های مادران به ویژه نقش آنان را در تربیت دینی فرزندان در دوران کودکی، نوجوانی و جوانی تبیین کند. افزون بر این، پژوهش حاضر می تواند برنامه سازان را در تهیه برنامه های گوناگون تربیتی، خانوادگی و اجتماعی یاری رساند و از این رهگذر، نسل جوان را با فرهنگ اسلامی آشنا سازد.

۳. پرسش های پژوهش

۳. پرسش های پژوهش

مهم ترین پرسش این است که آیا مادر در تربیت دینی فرزند نقشی دارد؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، قلمرو آن تا کجاست؟ آیا این نقش تنها به حیطه رفتاری محدود می شود یا حیطه های شناختی و عاطفی را نیز دربرمی گیرد؟ اثرگذاری آن تا چه اندازه و محدوده این نقش آفرینی تا چه زمانی است؟ آیا پیش از تولد فرزند نیز این نقش آفرینی وجود دارد یا تنها به پس از تولد اختصاص دارد؟ از آیات و روایات موجود در این زمینه، چه راه کارهایی به دست می آید؟

۴. فرضیه های پژوهش

۴. فرضیه های پژوهش

پرسش های مطرح شده، بیشتر تربیتی ــ رفتاری است و فرضیه هایی که در پاسخ به این پرسش ها به نظر می رسد، به این شرح است:

۱. مادر، به عنوان یکی از پایه های اصلی خانواده، نقش های گوناگونی دارد که یکی از آنها، نقش وی در تربیت دینی فرزند است.

۲. مادر، در پرورش ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری فرزند نقش اساسی دارد.

۳. نقش آفرینی مادر تنها به دوره کودکی و نوجوانی محدود نمی شود، بلکه دوره پیش از تولد و جوانی را نیز دربرمی گیرد.

۴. اسلام، دیدگاه روشنی در زمینه تربیت فرزند و نقش مادر در پرورش دینی وی دارد و از آیات و روایات، شواهد فراوانی در این زمینه به دست می آید.

۵. پیشینه پژوهش

۵. پیشینه پژوهش

در زمینه تعلیم و تربیت فرزند در اسلام، کتاب های بسیاری نوشته شده است و آثار بی شماری در این باره وجود دارد. با این حال، هیچ یک از آنها به طور مستقل به بررسی نقش مادران در تربیت دینی فرزندان نپرداخته و درباره این موضوع چنان که باید، تحقیق نکرده اند. البته در کنار دیگر موضوع ها از اثرگذاری مادر در تربیت دینی فرزند سخن به میان آمده، ولی درباره ابعاد این موضوع به طور کامل بحث نشده است. در اینجا به دو دسته از کتاب هایی که در این زمینه نوشته شده است، اشاره و دلیل کافی نبودن آنها را در بحث حاضر به طور اجمالی بیان می کنیم.

دسته اول: کتاب های بسیاری که در زمینه تربیت فرزند نوشته شده و جنبه های تربیتی و

پرورشی وی را حتی پیش از تولد بررسی کرده است که به چند نمونه از آنها اشاره می کنیم.

۱. تربیت فرزند از نظر اسلام:(۱) این کتاب به مباحثی چون ازدواج، ولادت فرزنـد، آداب ولادت و مانند آن پرداخته و درباره نقش مادر در تربیت دینی فرزنـد بحث نکرده است. ازاین رو، نمی توان با کمک آن به نقش مادران در تربیت دینی فرزنـدان پی برد.

۲. مسئولیت تربیت:(۲) هر چنـد عنوان فرعی این کتاب، «بررسـی نقش زنان و مادران در تکامل کودک» است و به مباحث در خور توجهی در این زمینه اشـاره کرده، امـا به نقش مـادر در تربیت دینی فرزنـد که موضوع پژوهش مـاست، چنـدان نـپرداخته است. ازاین رو، نمی توان در تبیین نقش مادر در تربیت دینی فرزند به این کتاب بسنده کرد.

۳. نقش مادر در تربیت:(۳) عنوان این کتـاب نیز به موضوع مورد بحث مـا نزدیک است و انتظار می رود نقش مادر در تربیت دینی فرزنـد را بررسـی کرده باشـد. بـا این حـال، بـا مطـالعه کتـاب درمی یـابیم که در این کتـاب نیز به طور کامـل به موضوع پرداخته نشده و مطالب موجود در آن بیشتر تحلیلی است. همچنین در این اثر از آیات و روایات کمتر اسـتفاده شده است، حال آنکه ما در این تحقیق، نقش مادر را در تربیت دینی فرزنـد، بیشتر از نگاه قرآن و سـنت بررسـی می کنیم. افزون بر آن، درباره نقش مادر در تربیت دینی فرزند بحث مفیدی ارائه نشده و لازم است در این باره به طور مستقل پژوهشی صورت گیرد.

دسـته دوم: آثـاری که نزدیـک به این موضوع؛ یعنی تربیت دینی تـدوین گردیـده، ولی در آنهـا از نقش مـادر در تربیت دینی فرزند بحث نشده است:

۱- حسین مظاهری، تربیت فرزند از نظر اسلام، قم، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۷.

۲- محمد دشتی، مسئولیت تربیت، قم، مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین، ۱۳۸۱، چ ۹.

۳- علی قائمی، نقش مادر در تربیت، تهران، امیری، ۱۳۷۱، چ ۸.

۱. تربیت دینی از دیدگاه امام علی علیه السلام :(۱) در این کتاب، به موضوع هایی چون جنبه های تربیت دینی، مبانی، اصول و روش های تربیت دینی توجه شده و نویسنده به تفصیل در این باره سخن گفته است، ولی در زمینه «نقش مادر در تربیت دینی فرزند» به مطلب در خور توجهی اشاره نکرده و آنچه در این باره بیان شده، بسیار اندک است. در حقیقت، در حدود دو صفحه به وظیفه مشترک والدین در تربیت دینی فرزندان اشاره شده است.(۲)

۲. روش تربیت دینی نسل جوان و نوجوان:(۳) محتوای این کتاب، بیان کننده روش های تربیت دینی نسل جوان است که بیشتر در قالب داستان، روایت های کوتاه، نقشه و تصویر بیان شده و از نقش مادر در تربیت دینی فرزند سخنی به میان نیامده است.

۳. پرورش دینی کودکان:(۴) این کتاب فقط به بررسی اصول، عوامل و روش های تربیت دینی کودک پرداخته و نقش مادر را در این تربیت بررسی نکرده است.

کتاب های دیگری نیز در حوزه تعلیم و تربیت دینی وجود دارد که ما را از بحث حاضر بی نیاز نمی کند؛ زیرا درباره نقش مادران در تربیت دینی فرزندان، به طور تخصصی و جامع، در هیچ یک از منابع موجود بحث نشده و با توجه به نقش مهم مادر در تربیت دینی فرزند، بایسته است درباره این موضوع به طور مستقل و گسترده، تحقیق و بررسی صورت گیرد.

۱- این کتاب در سال ۱۳۸۳ به وسیله مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمه الله، در ۲۸۰ صفحه منتشر شده است.

۲- مهدی ابوطالبی، تربیت دینی، قم، مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمه الله، ۱۳۸۳، صص ۱۹۰_۱۹۲.

۳- محمدمهدی پورعلی فرد، روش تربیت دینی نسل جوان و نوجوان، قم، انتشارات شاکر، ۱۳۷۹.

۴- زهرا کریما، پرورش دینی کودکان، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۲.

۶. امتیازهای پژوهش در مقایسه با پژوهش های پیشین

۶. امتیازهای پژوهش در مقایسه با پژوهش های پیشین

این پژوهش، ویژگی هایی دارد که موجب امتیاز نسبت به پژوهش های دیگر در باب موضوع مورد بحث، می گردد. در ذیل به برخی از آن ویژگی ها اشاره می شود.

۱. یکی از ویژگی های این پژوهش، بررسی همه جانبه نقش مادران در تربیت دینی فرزندان است که پیش از این، چنین تحقیق جامع و گسترده ای صورت نگرفته است. بررسی نقش مادر در رشد عاطفی، شناختی و رفتاری فرزند که تقریبا تمام جنبه های شخصیتی او را دربرمی گیرد، کاری نسبتا جدید است که تا پیش از این، کارشناسان تربیتی کمتر به آن توجه کرده اند.

۲. از دیگر امتیازهای پژوهش حاضر، کاربردی بودن آن است؛ زیرا اگر نقش اثرگذار مادر بر شخصیت فرزند به خوبی بررسی و جنبه های گوناگون آن از نظر دینی و تربیتی تجزیه و تحلیل شود، نتایج حاصل از آن، در چگونگی تربیت فرزند نقش بسزایی خواهد داشت. این کار، افزون بر آشنا ساختن بیشتر مادران با وظایفشان، آنها را در تربیت هر چه بهتر و مناسب تر فرزندانشان یاری می کند.

۳. ویژگی مهم تر اینکه در این پژوهش، به نقش مادر در تربیت دینی دختر به صورت ویژه ای توجه شده است. بی تردید، مادر به سبب شباهت های روحی و روانی و هماهنگی جنسی، بهتر و بیشتر از پدر می تواند در تربیت دختر نقش داشته باشد. ازاین رو، در این نوشتار، نقش ویژه مادر در شکل دهی شخصیت دختر از نظر دینی و تربیتی نیز بررسی خواهد شد.

۴. سرانجام، روش های کاربرد پژوهش در صدا و سیما با هدف تبیین نقش مادر در تربیت دینی فرزند، ایجاد انگیزه برای مادران در ایفای نقش مهم خود، تشویق فرزندان به پیروی از مادران و نیز تحکیم روابط میان مادر و فرزند، از دیگر ویژگی های این نوشتار است که به نوعی به برنامه سازان و فیلم نامه نویسان کمک می کند تا در این زمینه به فعالیت بپردازند.

۷. ضرورت و اهمیت پژوهش

۷. ضرورت و اهمیت پژوهش

با توجه به آنچه درباره پیشینه و امتیازهای این پژوهش بیان شد، ضرورت و اهمیت این پژوهش تا حدودی روشن گردید. در حقیقت، جای چنین پژوهشی در حوزه تعلیم و تربیت خالی است و باید به آن پرداخت. اهمیت موضوع پژوهش هنگامی آشکارتر می گردد که انسان وارد جامعه شود و با انواع نابسامانی ها و بزه کاری های اجتماعی روبه رو گردد. با بررسی و ریشه یابی این مسئله، درمی یابیم که همه این رفتارهای نابهنجار، از تربیت های نادرست خانوادگی سرچشمه می گیرد.

همین اساس است که خدای متعال خطاب به مؤمنان می فرماید:

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَکُمْ وَ أَهْلِیکُمْ نارا وَقُودُهَا النّاسُ وَ الْحِجارَهُ. (تحریم: ۶)

ای کسانی که ایمان آورده اید! خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان ها و سنگ هاست، نگه دارید.(۱)

هر چند خطاب خداوند در این آیه کریمه به مردان است، ولی در حقیقت، این نوعِ خطاب ها هم مردان و هم زنان را دربرمی گیرد و فقط به مردان اختصاص ندارد؛ زیرا زن و مرد، هر دو نسبت به تأمین نیازهای مادی و معنوی فرزندان مسئول هستند. ازاین رو، خداوند در این آیه به زنان و مردان دستور می دهد که مراقب خود و فرزندانشان باشند. این دستور، دستوری تربیتی و در حقیقت، جزو تربیت دینی خانواده به شمار می آید. بدین معنا که پدر و مادر، هر یک به سهم خویش در تربیت فرزندانشان مسئول هستند و باید به این وظیفه مهم عمل کنند. در این آیه به دو نکته تأکید شده است: یکی، حفظ نفس از آتش و دوم، نگه داری اعضای خانواده از آتش. طبیعی است این دو امر، با تزکیه نفس و تربیت دینی فرزندان و اهل خانه امکان پذیر خواهد بود.(۲)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در حدیثی می فرماید:

۱- در مواردی که آیات قرآن به صورت صیغه مذکر آمده، مانند: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ، آمَنُوا، أَیُّهَا النّاسُ، یا بَنِی آدَمَ و...» خطاب آیه هم مردان و هم زنان را دربرمی گیرد. مگر اینکه قرینه برخلاف آن باشد. ازاین رو، در این تحقیق به همین روش به آیات قرآن استناد می شود.

۲- ناصر مکارم شیرازی و همکاران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۳، ج ۲۴، ص۲۸۶.

أَلاـ کُلُّکُمْ راعٍ وَ کُلُّکُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِیَّتِهِ، فَالاٰمِیرُ عَلَی النّاسِ راعٍ، وَ هُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِیَّتِهٍ، وَ الرَّجُلُ راعٍ عَلی أَهْلِ بَیْتِهِ وَ هُوَ مَسْئُولٌ عَنهم، فالمَرأَهُ راعِیَهٌ عَلی أَهْلِ بَیْتِ بَعْلها وَ وَلَدِهِ وَ هِیَ مَسْئُولَهٌ عَنْهُمْ.(۱)

بدانید همه شما نگهبانید و همه در برابر کسانی که مأمور نگهبانی آنها هستید، مسئولید. امیر و رئیس حکومت اسلامی، نگهبان مردم و در برابر آنها مسئول است. مرد، نگهبان خانواده خویش و در برابر آنها مسئول است. زن نیز نگهبان خانواده، شوهر و فرزندان است و در برابر آنها مسئولیت دارد.

از این دسته آیات و روایات، ضرورت و اهمیت تربیت فرزندان در خانواده روشن می شود، به گونه ای که سعادت و خوش بختی جامعه به آن بستگی دارد و اگر نسل جوان در محیط خانواده درست تربیت شود، به تدریج، زمینه رشد و تکامل مادی و معنوی جامعه نیز فراهم می گردد. بی شک، مادر یکی از مهم ترین عناصر مؤثر در نهاد خانواده است که در تربیت فرزند نقش مهمی دارد. رفتار مادر در روان و رفتار فرزند اثر مستقیم دارد. ازاین رو، نقش مادر در تربیت دینی فرزند از نقش پدر بیشتر است. بر همین اساس، بررسی نقش مادر در تربیت دینی فرزند بسیار ضروری است.

۸. روش پژوهش

۸. روش پژوهش

روش تحقیق در پژوهش هایی که با منابع و متون اسلامی سر و کار دارد، روش تحلیلی ــ توصیفی است و باید در کتاب خانه انجام شود و به فعالیت های میدانی و اطلاعات آماری نیاز ندارد. بر همین اساس، روش کار

۱- محمد بن اسماعیل بخاری، صحیح بخاری، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹ ه . ق، ج ۲، کتاب الوصایا، باب ۹، ص ۲۰۸.

در این تحقیق، از نوع تحلیلی ـ توصیفی است که در کتاب خانه انجام شده است.

۹. مفهوم تربیت دینی

۹. مفهوم تربیت دینی

واژه «تربیت»، مصدر باب تفعیل، از ریشه «ربو» و در لغت به معنای رشد، افزایش یافتن و اصلاح چیزی آمده است. ابن منظور می گوید: «تربیت، از «ربو» به معنای زیادتی، رشد، نمو و نگه داری است.»(۱) راغب اصفهانی، تربیت را «تغییر تدریجی امری می داند، به گونه ای که آن چیز به حد تمام برسد.»(۲) ابن فارس نیز معتقد است: «اقدام بر اصلاح چیزی را تربیت می گویند».(۳)

با وجود این تعریف ها، اتفاق نظر چندانی درباره تعریف اصطلاحی تربیت وجود ندارد. صاحب نظران مکتب های گوناگون علمی و تربیتی، هر کدام بر اساس گرایش، سلیقه و نیاز حوزه تخصصی خود، تعریفی از تربیت داشته اند که مجال بررسی آنها در این پژوهش نیست. آنچه در این پژوهش مهم است، مفهوم تربیت از دیدگاه اسلام و قرآن است که آن را در تعریف های کارشناسان دینی و اسلامی می توان یافت.

دانشمندان اسلامی با توجه به معنای لغوی تربیت، مفهوم پرورش دادن، شکوفا ساختن، رشد دادن و فراهم آوردن زمینه های به فعلیت رساندن استعدادهای درونی و بیرونی متربی را از آن برداشت کرده اند. استاد مرتضی مطهری می نویسد:

تربیت، به معنای پرورش دادن استعدادهای درونی ای که بالقوه در یک شی ء

۱- ابن منظور، لسان العرب، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۶ ه . ق، «ماده ربو».

۲- محمد الراغب، المفردات فی غرایب القرآن، تحقیق: عدنان داودی، دمشق، دارالقلم، ۱۴۱۶ه . ق، «ماده رب».

۳- احمد ابن فارس، معجم مقائیس اللغه، تحقیق و ضبط: عبدالسلام محمد هارون، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۴ ه . ق، «ماده ربّ».

موجود است، می باشد؛ یعنی آن توانایی های بالقوه را به فعلیت برساند.(۱)

برخی دیگر از صاحب نظران نیز تربیت را این گونه تعریف کرده انـد: «تربیت؛ یعنی پرورش دادن استعدادهای مادی و معنوی و هدایت آن به سوی کمالاتی که خداوند در وجود آدمی قرار داده است.»(۲) ماده «ربب» یا «ربو» به شکل های گوناگون در قرآن کریم به کـار رفته که بیشتر به معنای «ربوبیت الهی»(۳) و «زیادت و فزونی»(۴) است و تنهـا در دو مورد به معنای «تربیت انسان» آمده است. یکی به شکل «فعل ماضی»: «رَبِّ ارْحَمْهُما کَما رَبَّیانِی صَغِیرا؛ پروردگارا! همان گونه که آنها (پدر و مادر) مرا در کوچکی تربیت کردند، مشمول رحمتشان گردان.» (اسراء: ۲۴) و دیگر در قالب «فعل جحد» آمده است: «أَلَمْ نُرَبِّکَ فِینا وَلِیـدا؛ آیـا مـا تو را در کودکی در میان خود بزرگ نکردیم؟» (شـعراء: ۱۸) ظـاهر این دو آیه مطلـق است که همه جنبه هـای تربیت انسان، اعم از جسمی و معنوی را دربرمی گیرد.

امیرمؤمنان علی علیه السـلام در سـتایش از انصار می گویـد: «هُمْ وَاللّه ِ رَبَّوُا الْاءِسـلامَ کَما یُرَبَّی الْفِلْوُ؛ به خـدا، آنان (اصـحاب پیامبر)، اسـلام را پروراندنـد، چنان که کره اسب از شـیر گرفته را پرورش می دهند.»(۵) در این روایت، تربیت به معنـای مطلق پرورش دادن اعم از پرورش مادی و معنوی به کار رفته است. درباره پرورش اسلام، تربیت معنوی و درباره پرورش کره اسب، پرورش مادی و

۱- مرتضی مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا، ۱۳۷۱، چ ۱۹، ص ۶.

۲- مهدی صانعی، پژوهشی در تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، انتشارات سناباد، ۱۳۷۸، ص ۱۱.

۳- مواردی که این ماده درباره خدای تعالی به کار رفته است، مانند «رب العالمین، ربی، ربکم، ربنا...».

۴- مواردی که ماده مذکور در مورد ربا به کار رفته است، مانند «من ربا لیربوا، ربوه، ربا...».

۵- نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، قم، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین، ۱۳۷۸، کلمات قصار، حکمت ۴۶۵.

جسـمی، مراد است؛ یعنی یاران پیامبر کسانی بودنـد که با تلاش و جهاد و مبارزه خود، زمینه رشـد و پیشـرفت اسـلام را فراهم ساختند.

با توجه به آیات قرآن و یافته های اندیشـمندان اسـلامی می توان گفت تربیت دینی عبارت است از فرآیند فراهم ساختن زمینه های رشد جسمی و روحی متربی، به گونه ای که خود وی با اراده و اختیارش، در مسیر تکامل مادی و معنوی گام بردارد و به هدف نهایی که همان تقرب به خداست، دست یابد.

مربی دینی بایـد در اجرای فرآینـد تربیت دینی به فراهم ساختن زمینه دین پذیری و عمل کردن به دسـتورهای دین برای متربی اهتمام ورزد. وی بایـد به گونه ای رفتار کنـد که متربی، خود به خود و با رغبت، به دین گرایش پیـدا کنـد؛ معارف دین را فرا گیرد؛ به آموزه های دینی ایمان بیاورد؛ به احکام دین عمل کند و به ارزش های دینی احترام بگذارد.

بر این اساس، مربی دینی باید به گونه ای عمل کند که روحیه دین پذیری در متربی زنده شود و از هر جهت، در برابر خواسـته هـای آفریـدگار جهـان تسـلیم گردد. این کار در حقیقت، همان بیـدارسازی فطرت اولیه انسان است؛ چه اینکه انسان حقیقی و پاک، کسی است که در برابر اراده خدا تسلیم باشد. به فرموده حضرت علی علیه السلام، همه پیامبران برای تحقق همین هدف برانگیخته شده اند. ایشان می فرماید:

فَبَعَثَ فِیهِمْ رُسُلَهُ وَ واتَرَ إِلَیْهِمْ أَنبِیائَهُ لِیَسْتَأْدُوهُمْ مِیثاقَ فِطْرَتِهِ.(۱)

رسولان خود را پی در پی فرستاد تا وفاداری به پیمان فطرت را از آنان (مردم) باز جویند.

پیامبران و اولیای الهی و امامان معصوم علیهم السـلام به عنوان مربیان دینی در طول تاریـخ، برای هدایت مردم برانگیخته شدند و هدف اصلی آنها روشن ساختن چراغ فطرت بشر بود که بر اثر گناهان رو به خاموشی می رفت.

مربی دینی بایـد به شـیوه پیـامبران و اولیای خـدا که بهترین منادیان دین حق بودنـد، عمل کنـد و آن هـدایت گر درونی؛ یعنی فطرت الهی را در نهاد متربی شکوفا سازد. مادر نیز می تواند این شیوه

۱- نهج البلاغه، خطبه اول.

تربیتی را از نخستین روزهای زندگی فرزند، به گونه ای مطلوب در محیط خانه به کار بندد. مادر از هر کس دیگری به فرزندش نزدیک تر است و از همه بیشتر با وی رابطه و اُنس دارد. ازاین رو، می داند که چگونه با کودکش رفتار کند. مادر باید از نظر روحی و عاطفی به گونه ای فرزندش را تربیت کند که به ندای فطرت خویش پاسخ گوید و خود را به گناه آلوده نسازد. فراهم ساختن زمینه های رشد جسمی و روحی و شکوفاسازی استعدادهای درونی و فطری فرزند در سه جنبه شناخت، ایمان و عمل از وظایف یک مادر و مربی شایسته است، به گونه ای که خود، به سوی کمال الهی و انسانی گام بردارد.

بنابراین، منظور از تربیت دینی در این نوشتار، فراهم کردن زمینه های شکوفا شدن توانایی های ذاتی و فطری فرزند در جنبه های شناختی، عاطفی و اخلاقی است، به گونه ای که وی با اراده و اختیار خود در مسیر رشد و بالندگی روحی و معنوی گام بردارد و به سعادت ابدی، یعنی قرب پروردگار برسد.

۱۰. تفاوت تربیت دینی و غیردینی

۱۰. تفاوت تربیت دینی و غیردینی

همان گونه که آموزه های دینی با آموزه های غیردینی تفاوت دارد، تربیت دینی نیز از تربیت غیردینی متفاوت خواهد بود. تفاوت های این دو نوع تربیت بسیار است. با وجود این، به برخی از مهم ترین تفاوت های آنها اشاره می کنیم:

الف) به نظر می رسد مهم ترین تفاوت تربیت دینی با غیردینی، هماهنگ بودن تربیت دینی با فطرت و خواسته های فطری انسان است. دین از فطرت خدادادی بشر سرچشمه گرفته است. ازاین رو، برنامه های دینی به طور کامل با عقل و عقلانیتی منطبق است که از نهاد بشر برمی خیزد. به فرموده علامه طباطبایی: «دین، انسانیت را به سوی یک سلسله مسائل حیاتی دعوت می کند که قبل از آن، فطرت خدادادی، وی را به آن می خواند.»(۱) در مقابل، تربیت غیردینی این ویژگی را ندارد، بلکه انسان را از فطرت اولیه اش دور می سازد. در تربیت غیردینی، رعایت ارزش های دینی نه تنها مهم نیست، بلکه متربی را بر ضد آن پرورش می دهد. برای نمونه، امروزه در جهان غرب، با زور مانع

۱- سید محمدحسین طباطبایی، معنویت تشیع، قم، انتشارات تشیع، بی تا، ص ۱۳۶.

حجاب داشـتن زنان و دختران می شونـد و زمینه گسترش فحشا و منکر را در جامعه فراهم می سازند. روشن است که گسترش بی بندوباری در جامعه، انسان را از فطرت ذاتی اش دور و از مسیر اصلی اش منحرف می کند.

ب) تربیت دینی، بر واقع بینی مبتنی است، نه پنـدار و توهم؛ زیرا همان گونه که گفته شـد، دین با فطرت انسان ارتباط مسـتقیم دارد و فطرت انسانی نیز به حقیقت دعوت می کنـد، نه توهم، چنان که وقتی نوزاد گرسـنه می شود، شـیر می خواهد، نه تصور شیر. اسـلام نیز انسـان را از پیروی هـوا و هـوس و خرافـه پرسـتی که تـوهمی بیش نیست، نهی می کنـد و به آنچه حق است و صلاح فرد و جامعه در آن است، فرمان می دهـد. بر همین اساس، انسان مؤمن در پرتو آموزه های اسـلام، هوا و هوس خود را کنترل می کنـد و با عمل به دسـتورهای قرآن، مقصود حقیقی خویش را می یابد. در مقابل، تربیت غیردینی، هدفی جز دعوت به پندارگرایی و فرو رفتن در لهو و لعب و خوش گذرانی ندارد و در حقیقت، سـرابی بیش نیست.(۱) امام علی علیه السلام در این بـاره می فرمایـد: «أَلْهَوی شَـرَیکٌ الْعَمی؛ هوای نفس، شـریک نابینایی است.»(۲) از آنجـا که «عمی» به معنـای نابینـا و در مقابل بیناست، می توان گفت هواهای نفسانی نیز که با آن شریک است، از حقیقت بی بهره است.

ج) تربیت دینی مبتنی بر اعتـدال و میانه روی است و بـدون اینکه انسان را از لـذت های حلال دنیا بازدارد، میان زندگی دنیا و آخرت تعادل برقرار می کند. انسان نمی تواند زندگی یک بعدی داشـته باشد و تنها به مادیات یا معنویات بسنده کند؛ زیرا در جهان ماده بدون مادیات نمی توان زندگی کرد. همچنین زندگی بدون خداشناسی و خداپرستی ممکن نخواهد بود.

تربیت دینی می کوشـد انسانی پرورش دهـد که زنـدگی دنیا را مقدمه حیات اخروی بداند و از آن برای زندگی پس از مرگ توشه برگیرد، در حالی که تربیت غیردینی، زندگی را به عالم ماده منحصر

۱- نک: عبدالله جوادی آملی، انتظار بشر از دین، تحقیق: محمدرضا مصطفی پور، قم، مرکز نشر اسرا، ۱۳۸۱، صص ۲۴_۲۶.

۲- نهج البلاغه، ص ۴۰۳.

می داند و برای ماورای آن اهمیتی قائل نیست.(۱)

د) تربیت دینی، حس مسئولیت پذیری را به گونه ای در انسان پرورش می دهد که وی خود را در همه کارهای فردی و اجتماعی، نزد خدا مسئول بداند. مؤمن، با ایمان قلبی خود همیشه خدا را حاضر و ناظر بر رفتارش می بیند. وی بر این باور است که «وَاللّه ُبِما یَعْمَلُونَ مُحِیطٌ؛ خداوند بر همه آنچه انسان انجام می دهد، احاطه کامل دارد». (انفال: ۴۷)

ز) هدف اصلی تربیت دینی، پرورش روح انسان است و می کوشد متربی را از نظر روحی به خدا نزدیک سازد و سرانجام به مقام قرب الهی برساند. طبیعی است این کار، با تربیت درست و تزکیه نفس امکان پذیر است. خداوند نیز در قرآن کریم، رستگاری را نتیجه تزکیه نفس و تربیت درست دانسته است: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَکّیها؛ هر که نفس خود را پاک و تزکیه کرد، رستگار شد.» (شمس: ۹) در حالی که هدف تربیت غیردینی، تربیت ظاهری است، نه باطنی. این شیوه تربیتی، به پرورش انسان سازگار اهتمام می ورزد و می کوشد افرادی پرورش دهد که هنجارهای جامعه را بی چون و چرا بپذیرند و به تربیت روحی و معنوی انسان بی توجه است.(۲)

۱۱. قلمرو تربیت دینی

۱۱. قلمرو تربیت دینی

قلمرو تربیت دینی همانند قلمرو دین گسترده است. همان گونه که دین با جسم، جان، احساس و عواطف انسان سر و کار دارد و برای زندگی فردی و اجتماعی بشر برنامه ریزی می کند، تربیت دینی نیز در همین راستا گام برمی دارد و باید همین هدف را دنبال کند؛ زیرا تربیت دینی از دین الهام می گیرد و با به کارگیری آموزه های دینی به پرورش انسان می پردازد. دین همه جنبه های زندگی بشر را دربرمی گیرد و برای هر جنبه ای، شیوه رفتاری ویژه ای را ارائه می کند. تربیت دینی نیز این رسالت را دارد که دستورهای دینی را در جامعه نهادینه کند و مردم را به پیروی از آموزه های دینی فرا

۱- نک: سید محمدحسین طباطبایی، مجموعه مقالات، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۱، ج۱، ص ۲۳.

۲- محمدعلی سادات، مقاله «تفاوت های دینی و غیردینی»، مجله راه تربیت، مرکز جهانی علوم اسلامی، پاییز ۱۳۸۴، ص ۶۵.

بخواند. بر همین اساس، تربیت دینی، گستره وسیعی دارد و همه جنبه های زندگی انسان اعم از مادی و معنوی را فرامی گیرد.

زندگی فردی و اجتماعی با شئون مختلف آن، در قلمرو تربیت دینی قابل بررسی است و باید برای هر کدام، برنامه ریزی مشخصی کرد؛ زیرا دین به اندیشه، عواطف و حتی رفتارهای عادی و کوچک انسان نیز توجه دارد و دستورهای مفید و ارزشمندی را متناسب با موضوع بیان داشته و برای چگونه اندیشیدن، محبت ورزیدن و رفتار کردن راه کارهایی معرفی کرده است.

هدف اصلی پیامبران و اولیای خدا، تعلیم و تربیت و پرورش اخلاق انسان ها بود و آن بزرگواران تلاش بسیاری را در این زمینه انجام دادند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «إِنَّما بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَکارِمَ الْأَخْلاقَ؛ همانا من برای اتمام و تکمیل اخلاق نیکو برانگیخته شده ام.»(۱) اخلاق؛ یعنی خلق وخو و هرگونه رفتاری که از انسان سر می زند. بر این اساس، هدف اصلی بعثت رسول خدا صلی الله علیه و آله، تربیت دینی و اخلاقی مردم بود.

از بررسی قرآن کریم و سنت رسول اللّه صلی الله علیه و آله درمی یابیم که فرآیند تربیت دینی با قلمرو گسترده، در طول تاریخ وجود داشته است و پیامبران و مربیان دینی از آغاز تا کنون برای تحقق آن، با جدیت تمام کوشیده اند. هرگز نمی توان راه پرفراز و نشیبی را که مربیان اسلامی برای پرورش باورهای دینی پیموده اند، توصیف کرد، ولی آنچه بایسته است به آن توجه شود، این است که این روند هنوز به پایان نرسیده و نخواهد رسید و وظیفه مربیان دینی است که این مهم را در محیط خانه، مدرسه و جامعه به انجام برسانند. به هر صورت، تمامی رفتارهای انسان از کوچك و بزرگ در قلمرو تربیت دینی قرار می گیرد و راه کارهای بسیاری درباره آن، در شرع اسلام وارد شده است.

۱۲. کاربرد رسانه ای

۱۲. کاربرد رسانه ای

این نوشتار می تواند برای برنامه سازان صدا و سیما بسیار مفید و راه گشا باشد. این پژوهش به عنوان متن مستند و علمی، با محتوای دینی و اسلامی، در اختیار برنامه سازان قرار می گیرد و آنان می توانند در برنامه های گوناگون صدا و سیما از موضوع های متنوع آن بهره بگیرند. در اینجا لازم

۱- محمد محمدی ری شهری، منتخب میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۹، ص ۱۷۰، «واژه خلق».

است به برخی از برنـامه هـای متنـاسب بـا این پژوهش اشاره کرد که در صـدا و سـیما کاربرد فراوان دارد و می توان از آن در بهبود کیفی برنامه ها کمک گرفت. این برنامه ها عبارتند از:

الف) برنـامه هـای خانواده: در این پژوهش، جایگاه مادر و نقش آفرینی های گوناگون وی در زنـدگی مشترک خانوادگی به ویژه در تربیت فرزنـد و تقویت باورهای دینی او، به خوبی بررسـی و بیان شده است. بنابراین، در برنامه های خانواده از آن می توان بسـیار بهره گرفت. برای نمونه، برای تبیین جایگاه مادر و مقام مادی و معنوی او در تربیت فرزندان می توان از این نوشتار اسـتفاده کرد و جایگـاه حقیقی مـادر را در تربیت فرزنـد به مخاطبان نشان داد. همچنین نقش تربیتی مادر و اثرگـذاری وی در ایجاد و تثبیت انـدیشه های دینی فرزند، شـیوه برخورد او با فرزند، چگونگی ابراز محبت به فرزندان و دوستی با آنان به خوبی تبیین شـده است که می توان آنهـا را در قالب های مردم پسـند به خانواده ها آموزش داد. به طور کلی، برنامه سازان باتجربه و هنرمنـد می تواننـد بـا اسـتفاده از تکنیک های برنامه سازی و با توجه به این پژوهش، الگوها و شـیوه های مناسب رفتاری را به خانواده ها به ویژه مادران معرفی کنند.

ب) برنامه های کودک و نوجوان: برنامه کودک و نوجوان از پرجاذبه ترین برنامه های صدا و سـیمای جمهوری اسلامی است که مخاطبـان آن، آینـده سـازان جـامعه اسـلامی هسـتند. ازاین رو، بایـد برنـامه های متنوع و آموزنـده ای برای آنان تهیه کرد. پژوهش حاضـر می توانـد در این امر نیز برای برنـامه سازان بسـیار مفیـد باشـد؛ زیرا در این نوشـتار، دوران کودکی و نوجوانی بررسـی شـده و برای تربیـت دینی فرزنـدان در این دوران، راه کارهـای تربیـتی و دینی به والـدین ارائه شـده است. در پژوهش حاضـر، به جنبه های شـناختی، عاطفی و رفتاری کودک و نوجوان، تعامل مادر با فرزنـد و اثرپذیری وی در این دوران از مادر توجه

شده است. توجه به نیازهای شناختی، عاطفی و رفتاری کودک و نوجوان از راه های مناسب برای تهیه برنامه های تلویزیونی و رادیویی است. مقام معظم رهبری در این باره این گونه سفارش می کند:

پخش برنامه های هنری و فیلم و گزارش هایی که جوانان و کودکان را به رفتار سالم و اندیشه درست رهنمون می شود و دین داری، تعهد، انضباط، محبت، تعاون و حضور در صحنه های انقلابی و سیاسی را به آنان می آموزد و عشق به فرهنگ و میهن و مردم خویش را در آنان پدید می آورد، کاری درخشان و چشمه ای ماندگار است و کشور را در برابر امواج تهاجم فکری و فرهنگی و تبلیغاتی بیمه می کند.(۱)

ج) برنامه های جوانان: جوانی، دوره ای پرالتهاب و سراسر هیجان و نشاط و شادابی است. هر انسانی خاطرهای تلخ و شیرین فراوانی از آن دوره دارد. در این پژوهش، برای بررسی نقش تربیت و هدایت گری مادر در این مرحله از زندگی، از آیات و روایات و کلمات بزرگان دین در این باره بهره برده ایم. این موضوع ها در ساخت برنامه برای جوانان بسیار مفید خواهد بود. نقش مادر در مراحل ازدواج جوان، مشورت جوان با خانواده به ویژه مادر برای ازدواج و تصمیم گیری های مشترک آنان در این امر و برگزاری مراسم اولیه برای آشنایی خانواده ها و برپایی مراسم عروسی از مسائل مهم در ازدواج است که باید در داستان ها یا نمایش نامه های کوتاه به آن اشاره کرد. متن حاضر، در این زمینه نیز راه گشا خواهد بود و به کمک آن می توان برنامه های جذابی را برای جوانان تهیه کرد.

د) گفت وگوهای تلویزیونی: امروزه گفتمان دوجانبه یا چندجانبه، از برنامه های پرجاذبه در عرصه های مختلف دینی، سیاسی، علمی و مانند آن است. همچنین این کار در امور تربیتی نیز کاربرد بسیاری دارد. کارشناسان تربیتی در زمینه های مختلف تربیت، به بحث و گفت وگو می پردازند و نظریه های گوناگونی را نقد و بررسی می کنند. یکی از موضوع های مهم برای گفتمان تربیتی، بررسی نقش مادر در تربیت دینی فرزند است. این موضوع و جنبه های گوناگون آن در بحث حاضر به خوبی تبیین شده است.

۱- سید علی خامنه ای، تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری، قم، مرکز تربیت اسلامی، ۱۳۸۰، ج۱، ص ۳۵۶.

کارشناسان تعلیم و تربیت می توانند با توجه به مصداق های گوناگون و مناسب برای گفت وگوهای تربیتی، از مطالب موجود در این نوشتار استفاده کنند. برای مثال، تبیین نقش مادر در تقویت روحیه عاطفی یا رفتار فرزند می تواند موضوع گفت وگوهای رسانه ای باشد که با استناد به آیات و روایات، به نقد و بررسی آن پرداخت.

ه) فیلم و سریال: تبیین چهره حقیقی مادر از وظایف مهم صدا و سیماست و باید برای این کار کوشید و از متون گوناگون برای تحقق چنین هدفی استفاده کرد. برنامه سازان صدا و سیما می توانند با توجه به جنبه های متنوع پژوهش حاضر به عنوان یک متن مستند دینی، نقش آفرینی مادر در تربیت دینی فرزند را به راحتی به تصویر بکشند. همچنین با توجه به مطالب این پژوهش می توان فیلم نامه هایی نوشت و نقش مادر را به روشنی در آن نشان داد. راه کارهایی که رهبر بزرگوار انقلاب درباره اسلامی کردن فیلم ها بیان می دارد، در این راه بسیار سازنده و راه گشاست. ایشان می فرماید:

ما در مورد اسلامی بودن یک فیلم، دو مسئله را در نظر داریم: یکی ارزش هایی که فیلم تلقین می کند، باید ارزش های اسلامی باشد. دوم اینکه فیلم، با نمودارها و نمودهای غیراسلامی همراه نباشد. مثلاً گاهی ممکن است فیلمی، نماز خواندن را یاد بدهد، اما بازیگران فیلم با رفتار جلف خود و با وضع نامناسب نگاهشان، در حقیقت، ضد ارزش اسلامی را متجلی کنند.(۱)

و) مسابقه های تلویزیونی: در مسابقه های تلویزیونی نیز می توان از این پژوهش بهره جست و با کمک آن پرسش هایی را طرح کرد. محورهای موجود در پژوهش حاضر، زمینه طرح پرسش های مسابقه را فراهم کرده است و کارشناسان طرح پرسش می توانند با توجه به مطالب موجود در این تحقیق، برای عموم مردم یا مخاطبان خاص، پرسش هایی را طرح کنند. برای نمونه،

۱- سید علی خامنه ای، تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری، قم، مرکز تربیت اسلامی، ۱۳۸۰، ج۱، ص ۳۵۶.

پرسش هایی مانند چه کسی در محیط خانه نقش بیشتری در تربیت فرزند دارد؟ پدر در تربیت دینی فرزند، نقش بیشتری دارد یا مادر؟ آیا مادر، پیش از تولـد نیز در تربیت دینی فرزنـد نقش دارد؟ رفتار و روحیه مادر چه اثری در تربیت فرزنـد دارد؟ آیا شیر و تغذیه مادر نیز در تربیت فرزند نقش دارد؟ چند تن از مادران نمونه را نام ببرید؟

فصل دوم: جایگاه مادر

اشاره

فصل دوم: جایگاه مادر

زیر فصل ها

۱. جایگاه مادر در اسلام

۲. جایگاه مادر در ادیان گذشته

۱. جایگاه مادر در اسلام

اشاره

۱. جایگاه مادر در اسلام

هرچنـد همه ادیان الهی برای مقام مادر ارزش قائلنـد، ولی اسـلام بیش از دیگر مکتب های دینی به این مسـئله توجه کرده و به مـادر احترام و عظمت بسـیاری بخشـیده است. حقوقی را که اسـلام برای مـادران در نظر گرفته، بسـیار فراتر از حقوق دیگران، حتی پـدران است؛ زیرا مـادر، مربی انسـان و در حقیقت، پرورش دهنـده جـامعه است و اوست که می توانـد جامعه را به سوی سعادت یا شقاوت و بدبختی بکشاند. ازاین رو، به بررسی جایگاه مادر در قرآن و احادیث می پردازیم.

الف) قرآن کریم

الف) قرآن کریم

بـا دقت در برخی آیـات قرآن درمی یـابیم که خداونـد از مـادر به عظمت یـاد کرده و مقـام وی را سـتوده است. وحی و الهـام مسـتقیم خدا به مادر موسـی علیه السـلام، اظهار ارادت و نیکی عیسـی علیه السلام به مادر، بیان زحمت ها و رنج های مادر در قرآن کریم و همچنین دستور حق تعالی به احسان و نیکی به پدر و مادر، همه گواه والایی جایگاه مادر است.

خدای متعال در آیه ۱۴ سوره لقمان، پس از سـفارش به احسان والـدین، در آیه ای دیگر به رنج و زحمت هایی که مادر برای فرزند متحمل می شود، اشاره می کند و می فرماید:

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ کُرْها وَ وَضَعَتْهُ کُرْها وَ حَمْلُهُ فِصالُهُ ثَلاثُونَ شَهْرا حَتّی إِذا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَ بَلَغَ أَرْبَعِینَ سَنَهً. (احقاف: ۱۵)

مادرش او (فرزنـد) را با ناراحتی حمل می کنـد و با ناراحتی بر زمین می گـذارد و دوران حمل و از شیر باز گرفتنش سـی ماه است تا زمانی که به کمال و رشد برسد و به چهل سالگی برسد.

بیان رنـج و تلاش مادر با اینکه پـدر نیز در تربیت فرزند، شـریک است، دلیلی بر اهمیت و ارزش کار مادر است. روشن اسـت کسی نزد حق تعالی مقام بالاتری دارد که کار ارزشمندتری انجام دهد.

نکته مهم در آیات مربوط به احسان پـدر و مادر این است که خداونـد نخست به نیکی کردن به پـدر و مادر دسـتور می دهـد. سپس بـدون بیان زحمت های پدر، مشـکلات و ناراحتی های مادر را بیان می کند. گویی مادر، عامل اصـلی در لزوم نیکی به والـدین بوده و کار او چنان ارزشـمند است که احسان به پدر را نیز بر فرزند واجب می سازد. اگر نبود صبر و پایداری مادر در برابر سـختی های دوران بارداری و پذیرش ناگواری های طاقت فرسای دوره شـیردهی و تربیت فرزند، شاید این گونه قطعی و حتمی به احسان والدین به صورت مطلق حکم نمی شد، چنان که در قرآن کریم، مسئله نیکی به پدر و مادر با

عبادت خدای متعال یکسان معرفی شده است.(۱)

ب) سنت رسول اللّه صلی الله علیه و آله

ب) سنت رسول اللّه صلی الله علیه و آله

منظور از سنت پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله، سخنان و منطق عملی و شیوه زندگی آن حضرت است. احترام به شخصیت و مقام مادر و رعایت حقوق وی در سیره نبی اکرم صلی الله علیه و آله به خوبی مشهود است.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در تبیین مقام مادر می فرماید: «أَلْجَنَّهُ تَحْتَ أَقْدامِ الْأُمَّهاتِ؛ بهشت، زیر پای مادران است.»(۲) این حدیث به این معناست که بدون رضایت مادر، نمی توان به بهشت و نعمت های بهشتی دست یافت. اگر کسی بخواهد به درجات عالی بهشت برسد، باید به مادر احترام بگذارد و به او خدمت کند. این همه ارج نهادن به مقام مادر، شاید به دلیل زحمت هایی است که مادر می کشد. رنج و زحمت دوران بارداری و نوزادی و تأمین نیازهای جسمی و روحی فرزند از مشکلات طاقت فرسایی است که مادر با جان و دل تحمل می کند. طبیعی است که خداوند در برابر بردباری مادر، پاداشی بی پایان به او عنایت می کند.

جنان در زیر گام مادران است

بکش بر دیده خاک زیر گامش

مکن بر روی او تندی که بر تو

خدا فرموده واجب احترامش(۳)

از امام صادق علیه السلام نقل شده است روزی جوانی خدمت رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: یا رسول اللّه ! به چه کسی نیکی کنم؟ حضرت فرمود: به مادرت. دوباره پرسید: به چه کسی نیکی

۱- «و قضی ربّک أن لا تعبدوا إلا ایّاه و بالوالدین احسانا؛ و پروردگارت فرمان داده است، جز او را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید». اسراء: ۲۳

۲- منتخب میزان الحکمه، ص ۵۵۲.

۳- جعفر میرعظمی، حقوق والدین، قم، کتاب خانه حضرت ابوالفضل، ۱۳۶۹، ص ۳۲۱.

کنم؟ حضرت فرمود: به مادرت. برای مرتبه سوم پرسشش را تکرار کرد. پیامبر فرمود: به مادرت. جوان برای بار چهارم پرسید: پس از آن به چه کسی نیکی کنم؟ پیامبر خدا فرمود: به پدرت.(۱)

جایگاه مادر در این گفتار پیامبر اسلام به روشنی مشخص است. اینکه حضرت سه بار به نیکی کردن به مادر دستور می دهد و بار چهارم به احسان به پدر سفارش می کند، بهترین گواه بر عظمت شأن مادر است.

سیره و رفتار رسول اکرم صلی الله علیه و آله با مادر و دایه هایش که به نوعی حق مادری بر آن حضرت داشتند، نشان دهنده احترام ویژه ایشان به مقام مادر است. به نقل از سیره نویسان، پیامبر بیش از سه روز از شیر مادرش ننوشید و پس از آن، بنابر سنت عرب، به دایه سپرده شد و در دامن دایه هایی چون ثویبه، حلیمه و سعدیه پرورش یافت. پیامبر خدا همواره به یاد مادر و مادران رضاعی اش بود و از هر جهت به آنان کمک می کرد. ایشان پس از بعثت، فردی را فرستاد تا ثویبه را بخرد که کنیز ابوجهل بود، ولی ابوجهل حاضر به فروش وی نشد. با این حال، او تا آخر عمر از کمک های آن حضرت بهره مند بود. زمانی که پیامبر از مرگ ثویبه آگاه شد، بسیار اندوهگین گردید و آثار غم در چهره مبارکش نمایان گشت.(۲)

سیره حضرت محمد صلی الله علیه و آله در احترام گذاردن بسیار به مادرش، آمنه علیهاالسلام، بهترین دلیل بر عظمت مقام مادر است.

ایشان همواره از مادر گرامی اش یاد می کرد و به زیارت مزارش می رفت. فیض در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله آورده است: «احسان به مادر، دو برابر احسان به پدر است... . دعای مادر در حق فرزند، زودتر به اجابت می رسد.» پرسیدند: یا رسول اللّه ! چرا این گونه است؟ پیامبر فرمود: «چون مادر، مهربان تر از پدر است.»(۳) طبیعی است هر که مهر و علاقه اش به فرزند بیشتر باشد و بیشتر در

۱- منتخب میزان الحکمه، ص ۵۵۲.

۲- جعفر سبحانی، فروغ ابدیت، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۱۵۹.

۳- ملا محسن فیض کاشانی، محجه البیضاء،ترجمه: محمدرضا عطایی، آستان قدس رضوی، ۱۳۸۱، ج ۳، ص ۲۶.

حق وی نیکی کند، نزد خداوند عزّوجل و رسول خدا صلی الله علیه و آله مقام بالاتری خواهد داشت. شیوه رفتاری پیامبر خدا با مادر برای همه مسلمانان الگویی ارزشمند است و در رفتار با مادر باید از سیره آن حضرت درس گرفت.

ج) سیره امامان معصوم علیهم السلام

ج) سیره امامان معصوم علیهم السلام

از ائمه اطهار علیهم السلام در تبیین جایگاه و منزلت مادر، سخنان بسیاری روایت شده است که در این بخش به برخی از سخنان و سیره ایشان در این زمینه اشاره می کنیم.

امام علی بن الحسین علیهماالسلام درباره حق مادر و عظمت و منزلت وی می فرماید:

وَ أَمّا حَقُّ أُمِّکَ أَنْ تَعْلَمَ أَنَّها حَمَلَتْکَ حَیْثُ لایَتَحَمَّلُ أَحَدٌ أَحَدا، وَ أَعْطَتْکَ مِنْ ثَمَرَهِ قَلْبِها ما لا یُعْطِی أَحَدٌ أَحَدا وَ وَقَتْکَ بِجَمیعِ جَوارِحِها وَ لَمْ تُبالِ أَنْ تَجُوعَ وَ تُطْعِمَکَ وَ تَعْطَشَ وَ تَسْقِیَکَ وَ تَعْری وَ تَکْسُوکَ وَ تَضْحی وَ تُظِلَّکَ تَهْجُرَ النَّوْمَ لِأَجلِکَ وَ وَقَتْکَ الْحَرَّ و الْبَرْدَ لِتَکُونَ لَها فَإِنَّکَ لا تُطِیقُ شُکْرَها إلاّ بِعَوْنِ اللّه ِ وَ تَوْفِیقِهِ.(۱)

حق مادر بر تو این است که بدانی او، تو را حمل کرد، آن گونه که هیچ کس، دیگری را حمل نمی کند و از میوه قلبش به تو داد که هیچ کس به دیگری نمی دهد. تو را با جمیع اعضا و جوارحش در آغوش گرفت و باکی نداشت از اینکه گرسنه باشد، در حالی که تو را سیر می کرد یا [خود] تشنه باشد، آن هنگام که تو را سیراب می ساخت و نیز هراس نداشت که خود برهنه باشد، آن گاه که تو را می پوشانید و در آفتاب باشد تا تو را به سایه ببرد. خواب را به خاطر تو ترک و تو را از سرما و گرما محافظت کرد و تو نمی توانی شکرگزار خدمات او باشی مگر به یاری و توفیق پروردگار.

این کلام امام سجاد علیه السلام که به تبیین حقوق مادر پرداخته، نشان دهنده ارزش و بزرگی مقام مادر است. حضرت با بیان این نکته که فرزند، بدون لطف و کمک خداوند متعال نمی تواند حقوق مادر را ادا کند، در حقیقت می خواهد به نوعی، بلندی مقام مادر را به فرزندان گوشزد و آنان را به

۱- محمد صدوق، من لایحضره الفقیه، بیروت، دار الاضواء، ۱۴۱۳ ه . ق، چ۲، ج ۲، صص ۴۶۰و۴۶۱.

خدمت کردن به مادر تشویق کند. این مسئله از نظر تربیتی نیز اهمیت دارد. این نکته که انسان همیشه و در هر کاری به ویژه در خدمت به مادر و جلب رضایت وی از خدا کمک بجوید و با تکیه بر امدادهای الهی انجام وظیفه کند و مشکلات زندگی را از سر راه بردارد، راه کاری تربیتی است.

د) اندیشه بزرگان دین

اشاره

د) اندیشه بزرگان دین

زیر فصل ها

یک _ ملا محسن فیض کاشانی

دو _ ملا احمد نراقی

سه _ علامه سید محمدحسین طباطبایی

چهار _ امام خمینی رحمه الله

یک _ ملا محسن فیض کاشانی

یک _ ملا محسن فیض کاشانی

فیض کاشانی راه کارهایی درباره احترام به والدین به ویژه به مادر دارد که همگان را به رعایت آنها سفارش می کند. ایشان می نویسد:

ادب فرزند با پدر و مادر به این است که سخن آنها را بشنود و پیش پای آنها برخیزد و امر آنها را گردن نهد و هیچ گاه جلوتر از آنها راه نرود و صدایش را از صدای آنها بلندتر نکند و دعوت آنها را اجابت کند. و بر [جلب] رضا[یت] و خشنودی آنها حریص باشد. همیشه در برابر آنها آرام و گوش به فرمان باشد و اگر در حق آنها نیکی کرد، بر آنها منت نگذارد و اگر کاری برای آنها انجام داد، خود را طلب کار نداند و [با]تندی (با خشم) به آنها ننگرد و چشم در چشم آنها ندوزد و جز با اجازه آنها مسافرت نکند.(۱)

دو _ ملا احمد نراقی

دو ــ ملا احمد نراقی

ملا احمد نراقی، در کتاب ارزشمند معراج السعاده با تأکید بر فضیلت نیکی به پدر و مادر، عاق والدین را گناه نابخشودنی می شمرد.

جوانی سر از رأی مادر بتافت

دل دردمندش به آذر بتافت

چو بیچاره شد، پیشش آورد مهد

که ای سست مهر فراموش عهد

نه در مهد، نیروی و حالت نبود

۱– ملا محسن فیض کاشانی، طریق النجاه راه نجات، ترجمه: رضا حبیب زاده، تهران، پیام آزادی، بی تا، ص ۲۰۳.

مگس راندن از خود، مجالت نبود

تو آنی که از یک مگس رنجه ای

که امروز سالار و سرپنجه ای(۱)

ملا احمد نراقی در این اشعار، با اشاره به ضعف و ناتوانی فرزند در زمان نیاز به سرپرستی و خردی، مقام و جایگاه مادر و نیز تأثیر نافرمانی فرزند از مادر را به خوبی بیان کرده است. ایشان در ادامه می افزاید:

بدان که عقوق پدر و مادر عبارت است از: خشم آوردن و شکستن دل و آزردن خاطر ایشان و به هر نوع که دل ایشان آزرده شود، عقوق حاصل می شود و آدمی مستحق عذاب الهی و بلای غیرمتناهی می گردد، خواه به زدن باشد یا دشنام دادن یا صدا به ایشان بلند کردن یا تیز [و با خشم] بر ایشان نگریستن یا از ایشان روی گردانیدن و بی توجهی [به آنان] یا [از] ایشان نافرمانی کردن در امری که اطاعتشان لازم است.(۲)

سه _ علامه سید محمدحسین طباطبایی

سه _ علامه سید محمدحسین طباطبایی

علامه طباطبایی، فرزنددوستی را از نیازهای فطری انسان و عامل اصلی بقای نسل بشر می داند. به نظر ایشان، عاطفه میان مادر و فرزند، مهم ترین عامل بقای جامعه انسانی است. خداوند برای اینکه بشر را از نابودی نگه دارد، روش توالد و تناسل و امکان ایجاد نسل را برای افراد فراهم ساخته و عواطف درونی شان را متوجه این کار کرده است. ازاین رو، انسان، فرزند خود را پاره ای از وجود خود و بقای او را بقای خویش می داند و برای فراهم آوردن آسایش وی می کوشد و رنج های فراوانی را بر خود هموار می سازد؛ چون نابودی فرزند را نابودی خود می بیند.(۳)

طبیعی است وقتی محبت فرزند فطری باشد، دوستی مادر نیز فطری خواهد بود. هر انسانی

۱- ملا احمد نراقی، معراج السعاده، قم، انتشارات کشف الغطاء، ۱۳۸۲، ص ۴۲۵.

۲- ملا احمد نراقی، معراج السعاده، قم، انتشارات کشف الغطاء، ۱۳۸۲، ص ۴۲۵.

۳- سید محمدحسین طباطبایی، المیزان، ترجمه: محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی تا، ج ۲۰، ص ۱۹.

بـه طـور طـبیعی به مـادرش گرایش دارد، در پی او روان است، وی را تنهـا مـایه آرامش روحی و روانی خـود می دانـد؛ تمـام مشکلاتش را با او در میان می گذارد و با تمام وجود علاقه و محبتش را به مادرش ابراز می کند. این گرایش، حاکی از حس ذاتی و فطری است که خـدای متعـال در وجود بشـر نهـاده است. بر اساس همین گرایش فطری و اجتماعی، فرزنـد نیز بایـد در دوره نـاتوانی مادر، به پاس آن همه زحماتی که وی برای رشـد و تربیت فرزنـد متحمل شـده است، مادر را احترام و فـداکاری هایش را جبران کند وگرنه نظام جامعه انسانی بر هم می خورد و پایدار نمی ماند.(۱)

بر همین اساس، علامه طباطبایی رحمه الله، نیکی به پـدر و مادر را پس از توحیـد، از اوجب واجبات می دانـد، چنان که عقوق آن دو را نیز پس از شـرک به خـدا، از اکبر کبایر می شـمارد. اگر انسان به این مسئله فطری توجه نکنـد و از حکم عقل روی بگرداند و به مادرش بی احترامی کند و خاطرش را آزرده سازد، خداوند، نعمتش را به نقمت و عذاب بدل می کند.(۲)

چهار ـ امام خمینی رحمه الله

چهار ـ امام خمینی رحمه الله

امـام خمینی رحمه الله بـا بهترین بیـان، مـادر و جایگـاه فردی و اجتماعی وی را توصـیف کرده و ارزش کار تربیتی او را با کار پیامبران همتراز دانسته است. ایشان در این باره می فرماید:

حقوق بسیار مادرها را نمی توان شمرد و نمی توان به حق ادا کرد. یک شب مادر نسبت به فرزندش از سال ها عمر پدر متعهد ارزنده تر است. تجسم عطوفت و رحمت در دیدگان نورانی مادر، بارقه رحمت و عطوفت ربّ العالمین است. اینکه در حدیث نبوی آمـده است: «بهشت زیر قـدم هـای مـادران است»، یـک حقیقت است و اینکه با این تعبیر لطیف آمـده است، برای [بیان] بزرگی [و] عظمت آن است و هشـداری به فرزنـدان است که سـعادت و جنّت را در زیر قـدم آنـان و خـاک پـای مبارک آنها جست وجو کنند و حرمت آنان را نزدیک حرمت حق تعالی نگه دارند و رضا و خشنودی پروردگار سبحان را

۱- سید محمدحسین طباطبایی، المیزان، ترجمه: محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی تا، ج ۱۳، ص ۸۰.

۲- سید محمدحسین طباطبایی، المیزان، ترجمه: محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی تا، ج ۲۰، ص ۱۹.

در رضا و خشنودی مادران جست وجو کنند.(۱)

امام خمینی قدس سره در کلام دیگری می فرماید:

این مادری که بچه در دامن او بزرگ می شود، بزرگ ترین مسئولیت و شریف ترین شغل را دارد. شریف ترین شغل در عالم، بزرگ کردن یک بچه است و تحویل دادن یک انسان است به جامعه. این همان بود که خدای متعال، در طول تاریخ برای آن، انبیا را فرستاد. در طول تاریخ، از آدم تا خاتم، انبیا آمدند تا انسان بسازند.(۲)

همچنین فرموده است:

خدمت مادر به جامعه، از خدمت معلم بالاتر است و از خدمت همه کس بالاتر است و این امری است که انبیا می خواستند.(۳)

امام با تأکید بر جایگاه والای فردی و اجتماعی مادر، کار تربیتی وی را ارزشمندتر از کار معلمان و ادامه وظیفه پیامبران الهی معرفی کرده است. ایشان در راه کاری اخلاقی به مادران می فرماید:

شما می توانید بچه هایی تربیت کنید که حفاظت از انبیا بکنند، حفاظت از آمال انبیا بکنند. شما هم خود حافظ باید باشید و هم نگهبان درست کنید.(۴)

۱- جایگاه زن در اندیشه امام خمینی رحمه الله، مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۴، ص۲۲۴.
۲- جایگاه زن در اندیشه امام خمینی رحمه الله، مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۴، ص ۱۲۸.
۳- جایگاه زن در اندیشه امام خمینی رحمه الله، مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۴، ص ۱۳۳.
۴- جایگاه زن در اندیشه امام خمینی رحمه الله، مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۴، ص ۱۲۹.

۲. جایگاه مادر در ادیان گذشته

۲. جایگاه مادر در ادیان گذشته

همه ادیان الهی و متون دینی آنها نگاه ویژه ای به مادر دارند و احترام و تکریم وی را واجب می شمارند. پیامبران الهی افزون بر اینکه همواره پیروان خود را به احترام به مادر سفارش می کردند، خود، بیش از همه، مادرانشان را تکریم و برایشان رحمت و مغفرت طلب می کردند. ابراهیم خلیل اللّه علیه السلام برای پدر و مادرش دعا می کند و از خداوند می خواهد آنها را بیامرزد: «رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَ لِوالِدَيَّ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسابُ؛ پروردگارا! در آن روز که حساب برپا می شود، من و پدر و مادرم و همه مؤمنان را بیامرز». (ابراهیم: ۴۱)

این کار حضرت ابراهیم علیه السلام افزون بر اینکه نشان دهنده بزرگی شأن و مقام مادر است، جنبه تربیتی نیز دارد و شیوه دعا کردن در حق پدر و مادر را به پیروان مکتب توحید می آموزد.

در روایت آمده است روزی حضرت موسی علیه السلام از پروردگار خواست که هم نشین بهشتی اش را به وی معرفی کند. خداوند به او فرمود به فلان ناحیه، کوچه فلان و فلان مغازه برو. کسی که در آنجا مشغول کار است، هم نشین تو در بهشت خواهد بود. حضرت موسی علیه السلام در پی نشان رفت و دید که هم نشین وی جوانی قصاب است. مدتی از دور مراقب وی بود تا ببیند چه عمل شایسته ای از او سر می زند، ولی چیزی دست گیرش نشد. شب هنگام که جوان محل کارش را ترک می کرد، حضرت موسی علیه السلام بدون آنکه خود را معرفی کند، نزد جوان آمد و از وی خواست تا شب را مهمانش باشد. حضرت می خواست از این رهگذر به محبوبیت جوان نزد پروردگار پی ببرد و دریابد آن جوان در خلوت چگونه عبادت می کند که به چنین درجه و مقامی رسیده و هم نشین پیامبر خدا شده است.

جوان پس از اینکه وارد خانه شد، پیش از هر چیز، غذایی آماده کرد. آن گاه به سراغ پیرزنی رفت که دست و پایش فلج شده بود و قدرت حرکت و جابه جا شدن نداشت. با صبر و حوصله، غذا را لقمه لقمه به دهان پیرزن گذاشت. سپس وی را شست وشو داد، لباسش را عوض کرد و خوابانید. حضرت موسی علیه السلام هنگام خداحافظی، خود را به جوان معرفی کرد و پرسید: این زن کیست؟ وقتی تو به وی غذا می دادی، به آسمان نگاه می کرد و چیزی می گفت. آن سخنان چه بود؟ جوان گفت: این زن مادر من است و هر بار که به او غذا می دهم و او را سیر می کنم، برای من دعا می کند و می گوید: خدایا! او را هم نشین موسی بن عمران در بهشت برین قرار بده. حضرت موسی علیه السلام پس از شنیدن

سخنان جوان، به وی مژده داد که دعای مادرش در حق او مستجاب شده است.(۱)

حضرت عیسی علیه السلام نیز پس از تولد، پروردگاری را شکر می کند که وی را نسبت به مادرش نیکوکار قرار داده است و می فرمایـد: «... وَ بَرّا بِوالِدَتِی وَ لَمْ یَجْعَلْنِی جَبّارا شَقِیّا؛ مرا نسبت به مادرم نیکوکار قرار داده و جبار و شقی قرار نداده است.» (مریم: ۳۲) حضرت مسیح علیه السلام، نیکی به مادر را از امتیازهای خود برمی شمرد و این، دلیل روشنی است بر بزرگی اهمیت مقام مادر، وگرنه عیسی علیه السلام به عنوان فرستاده خدا ویژگی های ارزنده بسیاری داشت که می توانست به آنها اشاره کند.

۱- حقوق والدین، ص ۲۲۶.

فصل سوم: نقش تربیتی مادر

اشاره

فصل سوم: نقش تربیتی مادر

برجسته ترین نقش مادر در محیط خانه و جامعه نقش تربیتی است. اهمیت این نقش از آنجا آشکار می شود که کودک نخستین بار در آغوش مادر قرار می گیرد و بیشتر وقت خود را در خانه و با مادر سپری می کند و آداب و رسوم اجتماعی را از وی می آموزد. کودک، شیوه رفتار با دیگران و چگونگی برخورد با آنان را از مادر می آموزد. چگونگی رفتار مادر با کودک در شکل دهی ساختار شخصیتی او آثار مهمی دارد. ازاین رو، کارشناسان مسائل تربیتی همواره بر نقش مادر در تربیت فرزند تأکید داشته و دارند. با توجه به نقش مهم تربیتی مادر، به برخی از نقش های وی که در پرورش فرزند باتربیت، کاردان و باایمان مؤثر است، اشاره کوتاهی می کنیم. سپس در بخشی جداگانه و در طول چند فصل مراحل تربیت دینی کودک را پی می گیریم.

۱. تربیت جسمانی

۱. تربیت جسمانی

در روایت های بسیاری، وجود فرزند به «گل» تشبیه شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «أَلْوَلَدُ الصّالِحُ رَيْحانَةٌ مِنْ رَياحِينِ الْجَنَّهِ؛ فرزند صالح، گلی است از گل های بهشت.»(۱) وجه تشابه فرزند به گل این است که فرزند، در سال های نخست زندگی به ویژه دوران نوزادی همانند گل بهاری، جسمی لطیف و نازک و روحی باطراوت دارد. ازاین رو، به شدت به حفظ و نگه داری نیازمند است و اگر از او مراقبت نشود، گل وجودش به پژمردگی و زردی خواهد گرایید. متأسفانه، در جهان متمدن امروز، شاهد از بین رفتن کودکان بسیاری هستیم که بر اثر بی توجهی و بی مسئولیتی والدین، دچار نارسایی جسمی و روانی می شوند. ازاین رو، هم از نظر وجدان و شرع و هم از نظر عرف جامعه، توجه جدی به تربیت فرزند و تأمین نیازهای وی در این دوران ضروری است.

تنها کسی که می تواند به نیازهای جسمی و روحی کودک پاسخ مناسبی دهد، مادر است؛ زیرا مادر به شرایط زیستی و روانی کودک بیش از هر کس دیگری آشناست و اوست که با مهر و محبت می تواند از کودک، نگه داری و نیازهای روحی و جسمی وی را رفع کند. نگه داری و پرورش بچه به ویژه در سال های نخست زندگی، کاری است بس مشکل و طاقت فرسا که تنها با مهر مادری

۱- محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ ه . ق، ج ۱۵، ص ۹۷.

امکان پذیر خواهد بود.

تربیت جسمانی کودک از دیگر جنبه های تربیتی وی کم اهمیت تر نیست؛ زیرا به گفته روان شناسان «عقل سالم در بدن سالم است.»(۱) اگر بـدن انسان سالم نباشـد و جسم به طور طبیعی و کافی رشد نکند، فرد از نظر روحی و روانی، سالم نخواهد بود. نقش مادر در تربیت جسـمی و ظاهری کودک، بر کسـی پوشـیده نیست و مادران باید به رشد جسـمانی فرزند اهمیت بسیاری دهند و زمینه لازم را فراهم آورند.

۲. تربیت دینی

۲. تربیت دینی

تربیت دینی از دیدگاه اسـلام و قرآن اهمیت بسیاری دارد و از آغاز زندگی فرزند باید بدان توجه کرد. نقش مادر در پرورش دینی و مـذهبی فرزنـد روشن است. این نقش، دوران پیش از تولد و نیز پس از آن؛ یعنی دوران کودکی، نوجوانی و جوانی را دربرمی گیرد. در حقیقت، هدف اصلی این نوشتار، بررسی نقش مادر در تربیت دینی فرزند در این دوران است. ازاین رو، در آینده، به تفصیل به این موضوع خواهیم پرداخت.

۳. تربیت عاطفی

۳. تربیت عاطفی

مادر از نظر روانی و عاطفی، سرشار از محبت و صمیمیت است. وی، به سبب ساختار وجودی اش، قدرت جذب و توان بالایی در ابراز احساسات و عواطف دارد. حال اگر از این توان، درست و به جا استفاده شود، در تحکیم پیوند خانوادگی و چگونگی شکل گیری روابط اجتماعی و تربیت فرزندان نقش سازنده ای خواهد داشت. مادر می تواند با رعایت اصول و قوانین اسلامی در سامـان دهی امور خـانواده و پرورش فرزنـدان نقش مهمی ایفـا کنـد. ویژگی عـاطفی زنـان، بستر منـاسبی برای ایفای نقش مادری و تربیت فرزندان است.(۲)

یکی از جنبه های مهم نقش تربیتی مادر، نقش وی در پرورش عواطف فرزند است که آثار آن در

۱- علی اکبر شعاری نژاد، روان شناسی رشد، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۲، چ ۱۰، ص ۱۹۳.
۲- سازندگی و تربیت دختران، ص ۲۸۱.

رفتار وی به خوبی نمایان می گردد.

اسلام به ویژگی عاطفی و روانی مادران توجه ویژه ای داشته و به این جنبه از وجود آنان اهمیت فراوان داده است، چنان که رسول اعظم صلی الله علیه و آله دراین باره فرمود: «خداوند با زنان و مادران، مهربان تر از مردان است.»(۱) این توجه ویژه خداوند به عواطف مادران، مسئولیت آنان را در برابر فرزندانشان افزون تر می کند؛ زیرا مادران باید فرزند را با تعادل عاطفی پرورش دهند و این ویژگی را در وجود آنها تثبیت و تحکیم بخشند. بی مهری مادر، مهم ترین عامل از بین رفتن تعادل عاطفی فرزند است و چه بسا موجب افسردگی و پریشانی وی گردد.(۲)

۴. تربیت اخلاقی

۴. تربیت اخلاقی

نقش مادر در تربیت اخلاقی فرزند بر همگان روشن است و چندان نیازی به تبیین ندارد. مادر، مهم ترین و نخستین الگوی رفتاری و اخلاقی فرزند است، چنان که هر کاری که انجام می دهد، در منش و شیوه رفتار او با دیگران اثر می گذارد. مادر با رفتار پسندیده خود، انسان می پروراند. فرزند را از عالم ناپاکی ها، حسدها، کینه ها و صفات ناپسند اخلاقی دور می سازد و محبت و خیراندیشی به هم نوع را به وی می آموزد. مادر، سرچشمه فضیلت ها و خوبی هاست. وی می تواند درس تقوا و خداترسی به فرزند بیاموزد و از کودکی ضعیف و ناتوان، شخصیت بزرگ علمی و اخلاقی بسازد و تحویل جامعه دهد.(۳) در مقابل، اگر مادر به وظیفه خویش عمل نکند و در برابر چشمان کودک، دست به رفتارهای نامناسب و ناشایست بزند، کودک از وی پیروی می کند و در نتیجه، آدمی پست و منحرف تربیت خواهد شد. امام خمینی قدس سره در این باره می فرماید:

مادر خوب، بچه خوب تربیت می کند و خدای نخواسته اگر مادر منحرف

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۰۴.

۲- روان شناسی رشد، ص ۴۷۹.

۳- حقوق والدین، صص ۱۶ و ۱۷.

باشـد، بچه از همان دامن مادر، منحرف بیرون می آید و چون بچه ها آن علاقه ای که به مادر دارند، به هیچ کس ندارند و در دامن مـادر که هسـتند، تمـام چیزهـایی که دارنـد، آرزوهـایی که دارنـد، خلاـصه می شود در مـادر و همه چیز را در مادر می بینند.(۱)

۵. تربیت عقلانی

۵. تربیت عقلانی

عقل، از ابعاد مهم وجود انسان است که اگر شکوفا گردد، می تواند خوب را از بد و خیر را از شر تشخیص دهد و صاحبش را به سـعادت و خوش بختی برسانـد. تربیت این بخش از نیروی درونی انسان، وظیفه اولیا و مربیان است که باید بدان توجه کنند و در درجه اول اهمیت قرار دهند.

مادران در تربیت عقلانی فرزنـدان، هماننـد دیگر جنبه های تربیتی، نقش بسـزایی دارنـد. انتخاب و به کارگیری روش مناسب، در شکوفاسازی نیروی اندیشه و تعقل فرزندان بسیار اثرگذار است. پرسش و پاسخ، طرح مسابقه همراه با تشویق، تفریح کردن و رفتن به دل طبیعت و متوجه سـاختن فرزنـدان به قـدرت آفریـدگار جهـان از روش های مؤثر در پرورش عقل و انـدیشه آنان است.

۶. تربیت جنسی

۶. تربیت جنسی

تربیت جنسـی، به معنای فراهم آوردن زمینه رشد متناسب غریزه جنسی، همراه با رشد دیگر جنبه های جسمی و معنوی انسان و نیز پیش گیری از انحراف هـا و لغزش هـای مربـوط به آن است. پرورش درست نیازهـای جنسـی فرد، مسـتلزم آموزش و دادن اطلاعـات کافی به وی در این باره است؛ زیرا رفتار جنسـی انسان بر آگاهی ها و نگرش هایی مبتنی است که وی در این حوزه رفتاری دارد. بر این اساس، مربیان بایـد شـرایط فردی و اجتماعی را به گونه ای فراهم آورنـد که با رشد متعادل و طبیعی امیال جنسی، بر آگاهی های متربی در این باره افزوده گردد و وی با آگاهی از خطاهای جنسی پرهیز کند.(۲)

۱- جایگاه زن در اندیشه امام خمینی رحمه الله، ص ۱۲۴.

۲- حافظ ثابت، تربیت اسـلامی کتاب چهارم، مقاله «تربیت جنسـی در نهج البلاغه»، قم، مرکز مطالعات تربیت اسلامی، ۱۳۷۹، ص ۵۹۵.

انسان از بـدو تولـد، غریزه جنسـی دارد و این غریزه، به تدریج رشد می کند و خود را نشان می دهد. ازاین رو، مادر می تواند در این زمینه نقش مؤثری ایفـا کنـد و غریزه جنسـی کودک را به صورت طـبیعی و همراه بـا افزایش شـناخت دینی و اخلاقی، تربیت و هدایت کند. وظیفه مادر نسـبت به تربیت فرزند، به ویژه تربیت جنسـی او بسیار سنگین است؛ زیرا اگر غرایز جنسی از کـودکی هـدایت نشـود و در این بـاره آموزش هـایی به کودک و نوجوان داده نشود، ممکن است بـا فرا رسـیدن دوران بلوغ، مشـکلاتی به وجود آیـد و دیگر راه کارهای تربیتی اثر چندانی نداشـته باشد. بنابراین، مادر باید از همان آغاز به این امر توجه کنـد و فضـای خـانه را به گونه ای آمـاده سازد که موجب تحریکات جنسـی کودک نگردد. رفتار مادر بایـد حساب شـده و با عفت و حیا همراه باشد و بدون لباس و نیمه عریان در برابر پسـری که به سن بلوغ نزدیک است، ظاهر نشود. همچنین باید اتاق خواب پسـران و دختران و حـداقل بستر آنـان از همـان دوران کودکی از هم جـدا باشـد. روشن است که مـادر در رعـایت این مسائل نقش اساسی دارد.

۷. تربیت سیاسی

۷. تربیت سیاسی

تربیت سیاسـی، برای آگـاه سـاختن مردم، به ویژه جوانـان و نوجوانـان از مسائل سیاسـی، اجتماعی و انـدیشه های اساسـی نظام حاکم ضرورت دارد؛ زیرا تربیت سیاسی، فرآیندی است که اقشار گوناگون جامعه را با معیارها و اصول بنیادین حکومت آشنا می کنـد و فعالیت های سیاسـی و اجتماعی را چنان به هم نزدیک می سازد که هیچ گونه واکنش و برخورد بحران زایی روی ندهد.(۱) تربیت سیاسـی، فرآینـدی است فراگیر که زمان و مکان معینی ندارد و در هر محیط و شـرایطی اجرا می گردد. شاید مناسب ترین مکان آموزش و پرورش نیروهای سیاسـی، همان فضای خانه های کوچک و محقر باشد، چنان که بیشتر سیاسـت مداران بزرگ نیز در چنان خانه هایی تربیت شده اند و تحول های اساسی در جامعه به وجود آورده اند.

اگر تاریـخ زندگی رهبران و شخصـیت های بزرگ دنیا را بررسـی کنیم، درمی یابیم که بیشتر آنها از همین خانه های به ظاهر محقر بیرون آمده اند و بی تردید، مادران در تربیت چنین افرادی نقشی والا و

۱- دمیر لو، «معاونت پرورشی وزارت آموزش و پرورش»، مجله تربیت، سال ۸، ش ۶، ص ۲۴.

بسزا داشته اند. امام خمینی قدس سره می فرماید:

یک مادر ممکن است یک بچه را خوب تربیت کند و آن بچه، یک امت را نجات بدهد و ممکن است بد تربیت کند و آن بچه، موجب هلاکت یک امت شود.(۱)

این کلام امام، مبین اهمیت نقش مادران در شکل گیری اندیشه های سیاسی فرزندان است، چنان که خود ایشان نیز در خانواده ای مؤمن و از قشر متوسط جامعه ظهور کرد و معادله های سیاسی و نظامی جهان را در هم ریخت.

۱- جایگاه زن در اندیشه امام خمینی رحمه الله، ص ۱۳۱.

فصل چهارم: نقش مادر در تربیت دینی کودک (هفت سال اول)

اشاره

فصل چهارم: نقش مادر در تربیت دینی کودک (هفت سال اول)

همـان گونه که اشاره شـد، مادر در پرورش جسـمی و روحی فرزنـدان نقش های گوناگونی برعهـده دارد که مهم ترین آنها، نقش تربیتی وی در خانواده است. مادر بهترین فردی است که پس از تولد فرزند، شایسـتگی لازم را برای تربیت وی دارد و به خوبی می توانـد جسم و روح وی را پرورش دهـد. پس از تـبیین نقش آفرینی هـای مـادر، در این بخش از نوشـتار، به بررسـی نقش مادر در تربیت دینی فرزنـد می پردازیم که در حقیقت، هـدف اصـلی این تحقیق است. برای آسانی کار، نقش مادر را با توجه به آیات و روایت ها و نظریه های دانشـمندان اسـلامی، در چنـد مرحله پیش از تولد، دوران کودکی، نوجوانی و جوانی، بررسـی خـواهیم کرد. شایسـته است پیش از بررسـی تربیت دینی کودک در هفت سـال اول به ویژگی هـای همسـران شایسـته اشاره کنیم.

۱. ویژگی های همسران شایسته

اشاره

۱. ویژگی های همسران شایسته

در روایت هـای اسـلامی به ویژگی هـای بسـیاری برای همسـر به عنوان مادر آینـده فرزنـدان اشاره شـده است که توجه به این ویژگی ها پیش از ازدواج، لازم است؛ زیرا برای داشـتن نسـلی سالم و صالـح، به وجود مادران شایسته نیاز است و اگر مادران شایسـتگی های لازم را نداشته باشند، بعید است فرزندان و آینده سازان جامعه به خوبی تربیت شوند. ازاین رو، در آموزه های اسـلامی به رعایت معیارهای مناسب برای انتخاب همسـر شایسـته و مادر نمونه برای فرزنـدان تأکید بسیار شده است. حضـرت علی علیه السلام در این باره می فرماید:

حسْنُ الْاءَخْلاقِ بُرهانُ کَرَمِ الْأَعْراقَ.(۱)

سجایای اخلاقی انسان، دلیل بر پاکی و کرامت ریشه و ژن هایی است که فرزند را به وجود آورده اند.

ازاین رو، بایسـته است به برخی از ویژگی های مادر که در تربیت فرزند تأثیر بیشتری دارند و هنگام انتخاب همسـر باید به آن توجه بیشتری شود، اشاره کنیم:

الف) ایمان

الف) ایمان

نخستین ویژگی لازم برای همسر که در متون دینی بر آن تأکید فراوانی شده، ایمان است؛ یعنی

۱- عبدالواحد آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، مصر، ۱۳۳۱ ه . ق، ص ۳۷۹.

وی باید دین دار و به اسلام و به معارف دینی متعهد باشد؛ زیرا دین تنها عاملی است که انسان را از انحراف ها و کج روی های فکری و عملی نگاه می دارد و وی را به سعادت دنیا و آخرت می رساند. اگر همسر، مؤمن و باتقوا باشد، می تواند شوهرش را به سوی دین داری و پرهیزکاری بکشاند و اندیشه و رفتار نیک را به فرزندانش بیاموزد. زن دین دار، همسر و فرزندانش را به دین داری، تقوا، اخلاق نیک، عمل صالح و ترک گناه تشویق می کند و آنها را در پیمودن صراط مستقیم و رسیدن به دیانت و سعادت و کمال یاری می رساند. در مقابل، همسر بی دین و بی ایمان محیط خانه را به گناه آلوده می سازد و بچه ها را به سوی بی دینی و گناه و بی بندوباری می کشاند.(۱) ازاین رو، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام و بزرگان دین، مؤمنان را به انتخاب همسر باایمان و متدین سفارش می کنند.

در روایتی آمده است مردی به حضور رسول اکرم صلی الله علیه و آله رسید و درباره ازدواج، با ایشان مشورت کرد. حضرت فرمود: «اَنْکِحْ وَ عَلَیْکَ بِذاتِ الدِّینِ؛ ازدواج کن، ولی بر تو باد که با زن دین دار و باایمان ازدواج کنی»؛(۲) یعنی مراقب باش که همسری دین دار و مؤمن برگزینی که اگر چنین کردی، ازدواجت مبارک و بابرکت خواهد بود.(۳) بنا بر این روایت، پیامبر گرامی اسلام، با تشویق مرد به ازدواج، به وی سفارش می کند با زنی باایمان ازدواج کند و چنین پیوندی را مبارک و بابرکت می داند. روشن است که زندگی با انسان متدین و متعهد به قوانین اسلامی، آثار ارزشمند تربیتی بسیاری در پی دارد. اثر دوستی و معاشرت زن با همسرش و نقش تربیتی او نسبت به فرزندان و زیردستان و حتی دیگر بستگان و همسایگان بخشی از آن آثار است. حضرت در راه کار عمومی دیگری می فرماید: «عَلَیْکُمْ بِذاتِ الدِّینِ؛ بر شما باد به انتخاب همسر باایمان.(۴)

۱- ابراهیم امینی، انتخاب همسر، قم، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲، چ ۳، صص ۵۰_۶۰.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ابواب مقدمات نکاح، ص ۳۰.

۳- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ابواب مقدمات نکاح، ص ۳۱.

۴- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ابواب مقدمات نکاح، ص ۳۱.

ب) عقل و زیرکی

ب) عقل و زیرکی

از دیگر ویژگی های مهم همسر که در ایفای نقش تربیتی و مادری او تأثیر فراوانی دارد، خردورزی و هوشمندی اوست. مادر عاقل و هوشـمند، فرزند زیرک، باهوش و باتدبیر تربیت می کند و زیرکی و خردمندی را همراه با صفت دیانت و امانت داری در وجود او پرورش می دهد. ازاین رو، هنگام انتخاب همسر باید به این ویژگی توجه داشت و کسی را به عنوان مادر فرزندان آینـده خویش اختیـار کرد که دارای ویژگی انـدیشه ورزی باشـد. پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله در حـدیث معروفی، پیروان خود را از برقراری پیوند زناشویی با افراد نادان و بی خرد نهی می کند. ایشان می فرماید:

إِیّاکُمْ وَ تَزْوِیجِ الْحَمْقاءِ فَإِنَّ صُحْبَتَها بَلاءٌ وَ وُلْدَها ضِیاعٌ.(۱)

با انسان احمق و نفهم ازدواج نکنید؛ زیرا معاشرت با او بلایی است بزرگ و فرزندش نیز ضایع خواهد بود.

پیامبر خدا در این سـخن خود با بازداشـتن افراد از ازدواج با زنان کم عقل و سبک مغز، به نتایج چنین ازدواج هایی اشاره می کنـد و دو پی آمد منفی آن را بیان می کند: نخست اینکه زندگی با انسان بی خرد و کوته فکر بلا و مصـیبت است و آدمی را هلاک می سازد؛ زیرا زنـدگی مشترک، نیازمند داشـتن تفاهم، مشارکت، از خودگذشـتگی، برنامه ریزی و آینده نگری است که تنها افراد خردمند می توانند از عهده آن برآیند و مشـکلات زندگی را با موفقیت پشت سـر گذارند و مسیر درستی را برای آینـده خـویش انتخـاب کننـد. همسـر زیرک و بـاهوش، در فراز و فرودهـای زنـدگی، یـار و هم فکر شوهر است و در سراسـر زنـدگی مشترک، او را یاری می رسانـد. به عکس، همسـر کم فکر و بی خرد، نه تنها شـریک مناسب زنـدگی شوهر به شـمار نمی آیـد، بلکه مـانع رشـد و ترقی مـادی و معنـوی وی می گردد و به فرمـوده رسول اکرم صـلی الله علیه و آله، بلاـی جـان او خواهد بود.

دوم اینکه فرزنـد زن احمق و بی خرد، ضایع است؛ یعنی فرزنـد چنین مادری، از رشد فکری و ذهنی مناسبی برخوردار نخواهد شـد؛ زیرا وراثت، نقش تعیین کننـده ای در شـکل دهی شخصـیت فرزنـد دارد و اگر مـادر از ویژگی هـای منـاسبی برخـوردار نباشد، خواه ناخواه، آثاری منفی بر شخصیت کودک

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۵۶.

خواهد گذاشت.(۱) افزون بر مسئله وراثت، مادر نادان و کم عقل نمی توانـد نقش تربیتی خود را در محیط خانه به خوبی ایفا و فرزندان خوبی را تربیت کند. ازاین رو، توجه به هوش و خردمندی همسر هنگام ازدواج، لازم و ضروری است.

ج) شرم و حیا

ج) شرم و حیا

یکی از ویژگی های مهم همسر، برخورداری از حیاست؛ همسری که از این ویژگی بهره مند نباشد، نمی تواند فرزندان باحیا و باعفت تربیت کند.

در دین اسـلام به صـفت شـرم و حیا توجه ویژه ای شده و بر اهمیت آن بسیار تأکید شده است و حتی در برخی روایت ها حیا، ملازم بـا ایمـان شـمرده شـده است. امـام صـادق علیه السـلام می فرمایـد: «لاإِیمانَ لِمَنْ لاحَیاءَ لَهُ؛ کسـی که حیا نـدارد، ایمان ندارد».(۲)

در قرآن کریم نیز بارها از حیا سـخن به میان آمـده و از آن به عنوان یک صـفت ارزشـمند انسانی یاد شـده است و به ویژه در داستان حضرت موسی علیه السلام و شیوه رفتاری ایشان با دختران شعیب پیامبر از حیای آنان تمجید شده است:

فَجائَتْهُ إِحْداهُما تَمْشِی عَلَی اسْتِحْیاءٍ. (قصص: ۲۵)

موسی علیه السلام دید که یکی از آنان (دو دختر که موسی برایشان از چاه آب کشیده بود) با کمال حیا باز آمد.

وقتی دختر حضـرت شـعیب علیه السـلام نزد حضرت موسی علیه السلام رسید، گفت: «إِنَّ أَبِی یَدْعُوکَ لِیَجْزِیَکَ اَجرَ ما سَقَیْتَ لَنـا؛ پـدرم تو را می خوانـد تـا مزد آب دادنت را بدهـد.» موسـی علیه السـلام بـا دختـر شـعیب به راه افتـاد، در حـالی که دختر پیشاپیش حرکت می کرد و موسـی به دنبالش، ولی باد لباس دختر را حرکت می داد و شاید اندام او نمایان می شد. ازاین رو، موسی علیه السلام به وی گفت: من جلو می روم و اگر راه را گم کردم، با انداختن سنگ مرا راهنمایی کن. این رفتار حضرت موسی علیه السلام، کمال شرم و حیای او را نشان می دهد. وی نخواست از پشت سر دختر شعیب راه برود تا مبادا به گناه

۱- روان شناسی رشد، ص ۱۵۲.

۲- اصول کافی، ج ۲، ص ۱۰۶.

بیفتد. رفتار همراه با شرم و حیای حضرت موسی علیه السلام و دختر شعیب علیه السلام، زمینه پیوند زناشویی آن دو را فراهم ساخت و با پیشنهاد شعیب علیه السلام، ازدواج آنان تحقق یافت.(۱) از این ماجرا نتیجه می گیریم که حیا بر زن و مرد، لازم و از ویژگی های برجسته انسانی است که در برخوردهای اجتماعی باید رعایت گردد. اگر کسی این صفت را داشته باشد و آن را در رفت و آمدها و روابط اجتماعی به کار گیرد، افزون بر ثواب اخروی، در دنیا نیز به نتایج سودمندی خواهد رسید، چنان که حضرت موسی علیه السلام با رفتار باحیا و عفیفانه اش هم به ازدواج با دختر شعیب رسید و هم به پاداش اخروی.

د) عفت و پاک دامنی

د) عفت و پاک دامنی

عفت، به معنای دوری از کار زشت است که مصداق های گوناگونی دارد. مهم ترین مصداق عفت، مربوط به شهوت و مسائل جنسی است. انسان، چه زن و چه مرد، باید با عفت، حیا و پاک دامنی زندگی کند.

رعایت عفت به ویژه برای زنان و دختران اهمیت بسیاری دارد و آنان به مراتب بیش از مردان بایستی مراقب عفاف و پاک دامنی خود باشند. رسول اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «خَيْرُ نِسائِكُمُ الْعَفِيفَةُ؛ بهترین زنان شما، زنان عفیف و پاک دامن هستند».(۲)

بنابراین، عفت در تأمین سلامت خانواده و جامعه نقش اساسی دارد و آنان را از انحراف ها و کج روی ها بازمی دارد. حجاب زنان و دختران یکی از آثار عفت و پاک دامنی آنان است که در اجتماع ظهور پیدا می کند. به هر صورت، بایسته است مادران از صفت عفت بهره مند باشند و این امر، آثار مهمی در تربیت فرزندان دارد که باید هنگام انتخاب همسر بدان توجه کرد.

ه) نجابت و اصالت خانواده

ه) نجابت و اصالت خانواده

افزون بر ویژگی های یاد شده، توجه به اصالت خانواده همسر نیز لازم است و این امر هم از نظر دینی و هم از نظر تربیتی و روان شناختی در شکل گیری شخصیت فرزند اثر می گذارد؛ زیرا دختر

۱- ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، قم، مطبوعاتی هدف، ۱۳۷۴، چ ۹، ج ۱۶، ص ۶۴.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۱۵.

تربیت یافته در خانواده ای اصیل و ریشه دار فرزندان خود را بهتر تربیت می کند و اگر خود، فاقد نجابت و اصالت باشد، نمی تواند فرزند خوب و صالحی پرورش دهد. ازاین رو، رسول اعظم صلی الله علیه و آله در حدیث معروفی می فرماید: «بپرهیزید از سبزه هایی (زن های زیبایی) که در میان لجن زارها و پلیدی ها می رویند.» پرسیدند: یا رسول اللّه ! منظور از این سبزه ها چیست؟ حضرت فرمود: «زن زیبایی که در خانواده ای پست و آلوده پرورش یافته باشد».(۱)

دختران زیبارو و خوش سیمایی که در خانواده های پست و بی اصل و نسب به دنیا آمده و با تربیت نادرست پرورش یافته اند، به فرموده پیامبر خدا مانند گل های زیبای رشد یافته در مزبله اند که هر چند با ظاهر زیبای خود جلب توجه می کنند، ولی حقیقت وجودشان جز خیانت و عهدشکنی در حق شوهر و خانواده چیز دیگری نیست. روشن است که این گونه افراد نمی توانند فرزندان سالمی پرورش و تحویل جامعه دهند.

سیره پیشوایان دین نیز گواه بر این امر است که آن بزرگواران در انتخاب همسر بسیار دقت و توجه می کردند. آنها پیش از ازدواج، افرادی را مأمور می کردند تا در این باره تحقیق و جست وجو کنند. امام علی علیه السلام پس از وفات فاطمه زهرا علیهاالسلام به برادرش عقیل سفارش کرد که در میان اقوام عرب جست وجو کند و زنی از خانواده اصیل و شجاع برایش انتخاب کند تا فرزندان شجاع و شایسته ای به دنیا بیاورد. عقیل که از انساب و طایفه های گوناگون عرب شناخت کافی داشت، پس از تحقیق و جست وجوی کافی، فاطمه کلابیه (ام البنین) را شناسایی و پس از گفت وگو برای آن حضرت خواستگاری کرد.

۲. نقش مادر در تربیت دینی کودک پیش از تولد

اشاره

۲. نقش مادر در تربیت دینی کودک پیش از تولد

از آنجا که بررسی نقش مادر در تربیت دینی فرزند، بر اساس آموزه های اسلامی، در سه دوره کودکی، نوجوانی و جوانی مورد نظر ماست، دوره های تربیتی فرزند را بنا بر حدیث معروف پیامبر گرامی اسلام به سه دوره هفت ساله تقسیم می کنیم، آن گاه نقش مادر را در تربیت دینی فرزند، در هر یک از این دوره ها به صورت مستقل تبیین می کنیم. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۱۹.

أَلْوَلَدُ سَیِّدٌ سَبْعَ سِنِینَ و عَبْدٌ سَبْعَ سِنِینَ وَ وَزِیرٌ سَبْعَ سِنِینَ.(۱)

فرزند، هفت سال آقا و فرمانروا و هفت سال، بنده و فرمانبر و هفت سال، معاون و همکار خانواده است.

از امام صادق علیه السلام نیز روایاتی به همین مضمون وارد شده است.(۲) از مجموع این روایت ها، سه دوره هفت ساله برای تربیت فرزند و اثرپذیری او وجود دارد. با توجه به این روایت ها، فرزند در هفت سال نخست، با وجود نقش پذیری مانند یک فرمانده دستور می دهد و امر و نهی می کند و مادر، باید به خواسته های او پاسخ گوید. پیش از بیان نقش مادر در این سه دوره، لازم است به نقش مادر، پیش از تولد نیز توجه کنیم.

به اعتقاد کارشناسان تعلیم و تربیت، نمی توان نقش مادر، پیش از تولد فرزند را در تربیت و چگونگی شکل گیری حالت ها و ویژگی ها و شخصیت وی، نقش تربیتی نامید؛ زیرا هنوز نطفه کامل نشده است و فرزند در حالت جنینی قرار دارد. با وجود این، بر اساس روایت های فراوانی، بسیاری از ویژگی های مادر که هنگام انتخاب همسر باید رعایت گردد و نیز رفتارهای مادر در زمان بارداری و تغذیه وی زمینه ساز تربیت و زمینه ای برای خوش بختی و بدبختی فرزند به شمار می آید که توجه به آن، برای پدر و مادر لازم است. ازاین رو، در این قسمت، نقش مادر پیش از تولد فرزند بررسی می گردد.

آنچه پیش از هر چیز باید بدان توجه داشت این است که مادر بیش از دیگران با فرزند مأنوس است و ساعت های بسیاری را با وی به سر می برد و زندگی می کند و از زمان انعقاد نطفه تا هنگام تولد و پس از آن همواره با فرزند است و تمام حرکات و سکناتش بر روح و جسم نوزاد اثر می گذارد. این همراهی، نقش مهم تربیتی مادر نسبت به فرزند را به خوبی آشکار می سازد. بر همین اساس، در آموزه های اسلامی و سخنان بزرگان دین، به این امر بسیار حساس، توجه و تأکید ویژه ای

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ابواب احکام اولاد، باب ۸۳، ص ۱۹۵؛ منتخب میزان الحکمه، ماده «ادب»، ص ۱۹.
۲- نک: وسائل الشیعه؛ من لایحضره الفقیه، ابواب احکام اولاد.

شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید:

تَزَوَّجُوا لِنُطَفِکُمْ فِی الْحَجْزِ الصّالح فَإِنَّ الْعِرْقَ دَسّاسٌ.(۱)

از طایفه و عشیره پاک دامن، نیکوکار و خوش اخلاق همسر انتخاب کنید، به درستی که عِرْق (ژن) در فرزند اثر می گذارد.

در این حدیث، روی سخن پیامبر خدا با پدر است که باید در انتخاب همسر دقت کند؛ زیرا نقش مادر در انتقال ویژگی های نیاکان به فرزند بسیار مهم و سرنوشت ساز است و ویژگی های وراثتی از سوی مادر به فرزند منتقل می شود. روان شناسان بر این باورند که رابطه مادر و فرزند از انعقاد نطفه آغاز می گردد و در طول دوران بارداری و پس از آن ادامه می یابد. حتی در این دوره، ارتباط آنها بیشتر می شود و مادر به صورت طبیعی و فطری، تمام علاقه و انرژی خود را صرف پرورش فرزند می کند.(۲) دوره پیش از تولد، دوره بسیار حساسی است، چنان که سلامت مادر، حالت های روحی و معنوی مادر، کار و استراحت مادر، ترس و اضطراب وی، نگرانی ها و گریه هایش، ویژگی های روحی و رفتاری مادر، تغذیه مادر و حتی تنفس های او بر کودک اثر می گذارد.(۳)

در این قسمت به برخی از نقش های تربیتی مادر پیش از تولد فرزند اشاره می کنیم.

الف) دعا برای طلب فرزند صالح

الف) دعا برای طلب فرزند صالح

نخستین دستوری که درباره زناشویی وارد شده، دعا برای به دست آوردن فرزند صالح است.

معمولاً ـ شور و شوق ازدواج و تشکیل خانواده، فرصت کمتری برای مناجات و دعا به زن و شوهر می دهد، ولی اگر آغاز زندگی مشترک، با دعا و خواسته های مشروعی مانند این همراه باشد، بی تردید، آینده درخشانی پیش روی این خانواده خواهد بود و فرزند صالحی روزی شان خواهد شد؛

۱- میزان الحکمه، ج ۲، واژه ولد، ص ۱۱۸۳.
۲- ژان پیاژه، زندگی و پرورش کودک، ترجمه: عنایت الله شکیباپور، انتشارات نیما، تهران، ۱۳۶۶، صص ۱۹_۲۵.
۳- محمد دشتی، مسئولیت تربیت، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۴، ص ۳۹.

که خداوند می فرماید: «أُدْعُونِی أَسْتَجِبْ لَكُمْ؛ مرا بخوانید تا [دعای]شما را اجابت کنم.» (غافر: ۶۰) چه دعایی بهتر از طلب فرزند صالح که نام پدر و مادر را به نیکویی زنده نگه می دارد و سرمایه ارزشمندی برای آنان به شمار می آید.

قرآن کریم از پیامبرانی یاد می کند که دعای آنان معطوف به این مسأله بوده است. در آیه ای از قرآن، حضرت زکریا علیه السلام برای اینکه خداوند به او فرزندی عنایت کند، این گونه دعا می کند:

قالَ رَبِّ هَبْ لِی مِن لّدُنْکَ ذُرِّیَهً طَیِّبَهً. (آل عمران: ۳۵)

خداوندا! از سوی خود، فرزند پاکیزه ای به من عطا فرما.

خدای متعال، این دعای زکریا را پذیرفت و خطاب به او فرمود:

یا زَکَرِیّا! إِنّا نُبَشِّرُکَ بِغُلامٍ اسْمُهُ یَحْیی. (مریم: ۷)

ای زکریا! ما تو را به فرزندی بشارت می دهیم که نامش یحیی است.

ب) بردن نام و یاد خدا

ب) بردن نام و یاد خدا

یاد خدا در هر شرایطی مستحب است و ثوابی بر یاد کننده آن مترتب می شود. ازاین رو، بهتر است هر کاری را با یاد و نام خداوند آغاز کرد. بنا بر سخن بزرگان دین، گفتن «بسم اللّه » هنگام معاشرت زن و مرد، برای پیش گیری از دخالت شیطان مؤثر است.(۱) یکی از زمان های حساس و سرنوشت سازی که آینده انسان در گرو آن است، زمان انعقاد نطفه است. اگر مرحله شکل گیری نخستین هسته وجودی کودک، بنا بر آموزه های اسلام و با یاد خدا صورت گیرد، در زندگی آینده خود دچار انحراف دینی نمی شود یا مشکل کمتری در این زمینه خواهد داشت، وگرنه آینده خطرناکی در انتظار وی خواهد بود و به قول شاعر:

سنگ اول گر نهد معمار کج

تا ثریا می رود دیوار کج

ج) پرهیز از آمیزش در کنار بچه ها

ج) پرهیز از آمیزش در کنار بچه ها

۱- محمد دشتی، مسئولیت تربیت، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۴، ص ۹۶.

خودداری از انجام عمل زناشویی در کنار کودک، از دیگر آداب معاشرت خانوادگی است که دستورهای فراوانی از امامان معصوم علیهم السلام در این باره روایت شده است. در روایات بی شماری به آثار منفی انجام دادن عمل زناشویی در محلی که بچه ای هر چند کوچک در آن حضور داشته باشد، اشاره شده است. امام صادق علیه السلام به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید:

سوگند به آن خدایی که جانم در قبضه قدرت اوست، اگر مردی با همسرش آمیزش کند، در حالی که در خانه (اتاق)، بچه ای بیدار باشد که آنها را ببیند و سخن آنها را بشنود و نفس کشیدنشان را بفهمد، چنین کودکی هرگز رستگار نخواهد شد؛ اگر پسر باشد، زناکار و اگر دختر باشد، بدکاره خواهد شد.

یکی از دلایلی که احادیث اسلامی، انسان را به انجام عمل زناشویی به دور از بچه ها سفارش می کنند، شاید این باشد که کودک در سال های نخست زندگی از توان یادگیری بالایی برخوردار است. یکی از روش های یادگیری در روان شناسی، روش تقلید از راه مشاهده است که امروزه طرفداران بسیاری در علم روان شناختی دارد. به نظر آنان، یادگیری از راه مشاهده، روشی فطری و غریزی است که در انسان و حیوان وجود دارد و از هنگام تولد آن را به کار می گیرند و بخش زیادی از یادگیری انسان از این راه است. کودک نیز رفتار بزرگ سالان مانند راه رفتن، سخن گفتن و خندیدن را می بیند و از آنها به خوبی تقلید می کند. برای مثال، دختر بچه ای که می بیند مادرش در آشپزخانه آشپزی می کند، از وی تقلید می کند و همان کار را با موفقیت انجام می دهد.(۱)

نمونه های فراوانی از یادگیری کودکان به روش مشاهده و تقلید در متون روایی آمده است. قطب راوندی نقل می کند:

روزی یکی از انصار بزغاله ای را در برابر دیدگان دو کودکش ذبح کرد تا پیامبر خدا را به مهمانی دعوت کند. زن وی سرگرم پخت و پز و تهیه غذا شد و مرد به مسجد رفت تا پیامبر را به خانه بیاورد. کودکان به دور از چشم مادر به گوشه ای رفتند و یکی از آن دو به دیگری گفت: بیا سرت را ببرم و کارد را گرفت و سر برادر را برید. وقتی مادر آمد و بچه را کشته دید، فریاد

۱- یحیی سید محمدی، روان شناسی یادگیری، تهران، نشر نی، ۱۳۸۲، چ ۲، ص ۲۱۱.

زد. بچه دیگر نیز از ترس فرار کرد و از غرفه به زیر افتاد و مُرد. هنگامی که پیامبر وارد خانه شد، جبرئیل او را از ماجرا آگاه ساخت. حضرت به صاحب خانه فرمود: بچه هایت کجا هستند؟ آنها را حاضر کن. او نخست قضیه را پنهان کرد؛ چون نمی خواست پیامبر را ناراحت کند، ولی با پافشاری رسول خدا صلی الله علیه و آله بدن های بی جان کودکان را آوردند. حضرت دعا کرد و خدا، به برکت دعای ایشان هر دو بچه را زنده کرد.(۱)

د) تأثیر غذای مادر بر جنین

اشاره

د) تأثیر غذای مادر بر جنین

در آموزه های اسلامی، برای غذا افزون بر منافع جسمانی، آثار و پی آمدهای تربیتی ــ روانی بسیاری بیان شده است. ازاین رو، خدای متعال در قرآن کریم، انسان را به دقت و تأمل در کیفیت غذایش فرا می خواند: «فَلْیَنْظُرِ الْاَنْسانُ اِلی طَعامِهِ؛ انسان باید به غذای خویش با دقت بنگرد». (عبس: ۲۴)(۲)

تنها چیزی که بیش از همه توجه آدمی را به خود جلب می کند، غذایی است که برای ادامه زندگی خود از آن استفاده می کند و با یک دگرگونی فیزیکی ــ شیمیایی، جزو بافت وجودی انسان می شود. بر همین اساس، خداوند سفارش می کند به آن چیزی که به عنوان خوراکی استفاده می کنید، نیک بنگرید که چگونه تهیه شده و از چه راهی به دست آمده است؛ زیرا نوع غذا از نظر حلال و حرام بودن، آثار مهمی در اعمال و رفتار انسان دارد.(۳) امام سجاد علیه السلام در این باره می فرماید:

۱- شیخ عباس قمی، منتهی الآمال، مشهد، انتشارات هاتف، ۱۳۸۱، ص ۴۷.

۲- محمد عطاران، آرای مربیان بزرگ مسلمان، تهران، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۱، چ ۳، ص ۸۵.

۳- تفسیر نمونه، ج ۲۶، ص ۱۴۴.

وَ أَمّا حَقُّ بَطْنِکَ، فَأَنْ لاتَجْعَلَهُ وِعاءَ الْقَلیلِ مِنَ الْحَرام.(۱)

و اما حق شکم آن است که آن را ظرف غذای حرام؛ اگرچه اندك قرار ندهی.

پیامبر خدا نیز فرمود:

مَنْ أَکَلَ لُقْمَهَ حَرامٍ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلاهٌ أَرْبَعِینَ لَیْلَهً وَ لَمْ تُستَجَبْ لَهُ دَعْوَهٌ أَرْبَعِینَ صَباحا.(۲)

هر کس لقمه حرامی بخورد، تا چهل شبانه روز نه نمازش پذیرفته می شود و نه دعایش به اجابت می رسد.

انسان، پس از تشکیل نخستین هسته وجودش؛ یعنی «نطفه» به تغذیه نیازمند است. مادر وظیفه تأمین غذا و حفاظت و مراقبت از جنین را بر عهده دارد و باید برای تأمین سلامت و رشد جنین بکوشد؛ زیرا رفتار و تغذیه مادر بر جسم و روح جنین اثر می گذارد و در چگونگی شکل دهی شخصیت وی نقش اساسی دارد. نقش تغذیه مادر در جسم و روح فرزند، از زمان انعقاد نطفه آغاز می گردد و تا پایان شیرخوارگی ادامه دارد.

یکی از دانشمندان بزرگ، در مسجد جامع اصفهان امام جماعت بود. وی شبی پسرش را با خود به مسجد آورد. پسر از ورود به مسجد خودداری کرد و در حیاط مسجد نشست. پس از رفتن پدر به داخل مسجد، به مشك آبی که در حیاط مسجد بود، سوزنی فرو برد و با آبی که از آن می ریخت، سرگرم بازی شد. پس از پایان نماز، پدر از این ماجرا باخبر و بسیار ناراحت شد. به خانه رفت و به همسرش گفت: من در تغذیه و رعایت آداب و رسوم اسلامی، پیش و پس از انعقاد نطفه و در دوران کودکی فرزندمان کوشش تمام کرده ام، ولی کار امروز این کودك، نشان دهنده کوتاهی یکی از ماست. مادر گفت: یاد دارم که هنگام بارداری، به خانه همسایه رفته بودم که درخت انار آنها توجه مرا به خود

۱- ابن شعبه حرانی، تحف العقول عن آل الرسول، تهران، مکتبه الصدوق، ۱۳۷۶ ه . ق، باب کلمات امام سجاد علیه السلام، رساله الحقوق.

۲- زین العابدین قربانی، اخلاق تعلیم و تربیت، قم، انصاریان، ۱۳۷۴، ص ۳۵۰؛ بحارالانوار، ج۶۳، ص ۳۱۴.

جلب کرد. به یکی از انارها سوزنی فرو بردم و مقداری از آب انار را چشیدم.(۱)

با توجه به آنچه گفته شد، درمی یابیم که تغذیه مادر بر جسم و روح فرزند تأثیری عمیق دارد. خوراك مادر افزون بر اینکه بر سلامت وی اثر می گذارد، بر سلامت جسمی و روانی جنین نیز نقش بسزایی دارد. ازاین رو، در روایات و آموزه های اسلامی به این امر بسیار تأکید شده و به مادران سفارش شده است که در مدت بارداری مراقب خوراک، رفت و آمد و حرکات خود باشند. همچنین، به مادران به ویژه زنانی که برای نخستین بار صاحب فرزند می شوند، سفارش می شود که برای تغذیه و فعالیت های خویش برنامه ریزی داشته باشند و از موادی که برای فرزندشان مفید است، استفاده کنند و تا آنجا که ممکن است از بروز نارسایی جسمی و روحی در نوزاد جلوگیری کنند؛ زیرا پیش گیری بسیار آسان تر و مفیدتر از درمان است.

در آموزه های اسلامی به نوع تغذیه زنان باردار و خوردن برخی خوراکی ها سفارش ویژه شده و از آثار و خواص آنها بر جنین نیز سخن به میان آمده است. به تجربه ثابت شده است که استفاده مادران از میوه ها در دوران بارداری، آثار شگرفی بر زیبایی چهره و صورت ظاهری کودك و همچنین بر اخلاق و رفتارش دارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید:

به زنان باردار خود «کُندُر» بخورانید، که بچه در شکم مادر با آن تغذیه می شود و در نتیجه، قلبش قوی و عقلش زیاد می گردد و اگر بچه پسر باشد، فردی شجاع و نیرومند خواهد شد و اگر دختر باشد، الیه های بزرگ خواهد داشت که موجب رضایت شوهر می گردد.(۲)

امام صادق علیه السلام نیز خوردن «بِه» را مایه زیبایی بچه معرفی کرده است و زنان باردار را به خوردن آن سفارش می کند.(۳) امیرمؤمنان علی علیه السلام نیز «خرما» را موجب حلم و بردباری کودك

۱- محمدعلی کریمی نیا، الگوهای تربیت اجتماعی، پیام مهدی، ۱۳۷۷، ص ۳۸، به نقل از: خانواده در اسلام، ص ۱۶۱.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ابواب احکام اولاد، باب ۳۴، ص ۱۳۶، ح ۱ و ۲؛ محمد کلینی، فروع کافی، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۱۳ ه . ق، ج ۶، ص ۲۶.

۳- محمد بن یعقوب کلینی، فروع کافی، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۱۳ ه . ق، ج ۶، ص ۲۵.

می داند.(۱) همچنین خداونـد، هنگام زایمان مریم به وی وحی کرد، درخت نخل خشک کنارش را تکان دهد تا خرمای تازه بریزد و از آن بخورد.(۲) می توان از این دستور خدای متعال چنین نتیجه گرفت که بهترین غذا برای زنان پس از زایمان، خرما است؛ زیرا به دلیل داشـتن ویتامین های گوناگون برای مادر و بچه سودمنـد است. در علم پزشـکی ثابت شده که خرما، حاوی «کلسـیم، فسـفر و پتاسـیم» است که اینها در اسـتحکام اسـتخوان، جلوگیری از ناراحتی های مغز و اعصاب و بیماری زخم معده مؤثر هستند.(۳)

از مجموع سخنان بزرگان دین به روشنی درمی یابیم که چگونگی تغذیه مادر، بر رشد کمّی و کیفی فرزند آثار مثبت یا منفی دارد. ازاین رو، باید تغذیه او در طول دوران بارداری و شیرخوارگی کودک، براساس برنامه ریزی

اثر مواد مخدر بر جنین

اشاره

اثر مواد مخدر بر جنین

مناسب و دقیق و نیازهای روحی و جسمی وی باشد.

مصـرف مواد مخدر و مشـروبات الکلی توسط پدر و مادر به ویژه مادر آثار منفی بسـیاری بر جنین و کودک می گذارد که به برخی از این مواد و آثار آن اشاره می کنیم.

مصـرف مواد مخـدر افزون بر اینکه به طور مسـتقیم به مصـرف کننده زیان می رساند، به اطرافیان به ویژه فرزندان وی نیز زیان هـای جبران ناپـذیری وارد می کنـد. اعتیـاد هر کـدام از پـدر و مـادر، آثار بـد فراوانی بر جنین می گـذارد، ولی اعتیاد مادر از حساسـیت بیشـتری برخـوردار است. همـان گونه که تغـذیه درست مـادر بر سـلامت جسـمی و روحی جنین تـأثیر مثبـتی دارد، مصرف مواد مخدر نیز اثر منفی بر وی می گذارد.

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ابواب احکام اولاد، باب ۳۴، ص ۱۳۶، ح ۴.
۲- نک: مریم: ۲۵.
۳- تفسیر نمونه، ج ۱۳، صص ۴۷ و ۴۸.

برخی از این مخدرها که زیان بیشتری برای مادر و فرزند دارند، عبارتند از:

یک _ الکل

یک _ الکل

برخی از زیان های ناشی از مصرف الکل که به جنین وارد می شود، به این شرح است: تشنج مزمن؛ روی آوردن به مشروب خواری، تزلزل و ناپایداری بهره هوشی، اختلالات روانی، فساد اجتماعی، خودکشی، انحراف های جنسی و اخلاقی، ارتکاب فحشا، دروغ گویی، مرگ زودرس و مانند آن.(۱)

زیان الکل نه تنها دامن گیر شخص الکلی می شود، بلکه خانواده به ویژه کودکان را نیز گرفتار می کند. اطفال مادران الکلیسم، ضعیف و ناتوان و به تشنج های شدید مبتلا هستند و دفاع و استقامت آنها در برابر مشکلات کم است و در برابر عفونت ها بسیار حساس خواهند بود. زشتی ظاهری، نقص فکری و دماغی مانند طبیعی نبودن صورت، انحراف ستون فقرات، کری، لالی، کودک نمایی، عقب ماندگی فکری، رشد نامناسب، کندذهنی، تمایل به جنایت و دیوانگی های حاد از آثار الکلی بودن مادر بر فرزندان است.(۲)

در روایت ها آمده است زنی در حالی که کودک فلج و ناقص و کوری در آغوش داشت، نزد پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: ای پیامبر خدا! مگر نمی گویید خدا عادل است و به کسی ستم نمی کند؟ حضرت فرمود: آری. زن گفت: ولی خداوند به من ستم کرده و چنین بچه ای [بیمار] به من داده است. پیامبر لحظه ای درنگ کرد، سپس فرمود: «آیا شوهرت هنگام آمیزش با تو شراب خورده بود؟» زن پاسخ داد: آری. حضرت فرمود: «بنابراین، جز خودت کسی را سرزنش نکن. [این، بر اثر مستی و شراب خواری است]».(۳)

۱- اسلام و تعلیم و تربیت، ج ۱، ص ۹۹.
۲- اسلام و تعلیم و تربیت، ج ۱، ص ۱۰۳.
۳- محمدعلی کریمی نیا، الگوهای تربیت اجتماعی، به نقل از: مکتب اسلام، سال ۲۳، ش ۳، ص ۴۰.

دو ــ تریاک

دو ــ تریاک

همه انسان ها از زیان تریاک آگاهند و اینکه چه مشکلات فردی و اجتماعی برای خانواده ها به وجود می آورد و زندگی آنها را به آتش می کشد. بسیاری از زیان های الکل در تریاک نیز وجود دارد. همچنین مصرف تریاک، آثار فیزیولوژیکی منفی فراوانی مانند کاهش فشار خون، تنگ شدن مردمک چشم، کند شدن حرکات دستگاه گوارشی، افت تنفسی و در شرایط حاد، وقفه تنفسی را در پی دارد. مصرف تریاک و دیگر مواد افیونی پدید آمده از آن، نخست احساس اعتماد به نفس بالایی در فرد ایجاد می کند، ولی فرد پس از مصرف به سرعت دچار بهت زدگی، درماندگی و ناامیدی شدیدی می گردد.(۱)

اگر مادر به تریاک معتاد باشد، از همان آغاز جنینی بر فرزند اثر منفی می گذارد. اعتیاد مادر، آثار زیان بار بسیاری بر کودک دارد؛ زیرا تغذیه مادر، به طور مستقیم بر فرزند اثر می گذارد.

مادران معتاد، فرزندان معتاد به دنیا می آورند. مواد مخدر مصرف شده به وسیله مادر، از طریق جفت وارد خون جنین می گردد و به جنین حالتی شبیه مستی و نشئگی دست می دهد.

سه ــ سیگار

سه ــ سیگار

هر چند سیگار به اندازه مواد مخدر زیان آور نیست، ولی استفاده مداوم آن، فرد را معتاد می سازد، به گونه ای که نمی تواند به آسانی آن را ترک کند و از آن دل بکند. مصرف سیگار، بیماری های دهان و دندان و تنگی نفس و بسیاری بیماری های دیگر را در پی دارد. ازاین رو، پزشکان همواره به ترک آن سفارش می کنند. از آنجا که زیان رساندن به نفس، به هر شکلی در اسلام حرام است و کسی حق ندارد به جان و مالش زیان برساند، نباید انسان خود را به سیگار مبتلا کند. به ویژه بر زنان و مادران، بیش از مردان لازم است که از دود سیگار اجتناب کنند؛ زیرا مادران حافظ دو نفر هستند؛ جان خود و فرزندی که در رحم دارند یا در دامن پرورش می دهند. متأسفانه دیده می شود که مادران بسیاری به سیگار اعتیاد دارند و خود و فرزندانشان را در معرض آسیب های دود سیگار قرار داده اند.

۱- احسان بهرامی، اعتیاد، تهران، سمت، ۱۳۸۳، ص ۳۱.

آنچه موجب تندرستی یا بیماری مادر می شود، همان اثر را بر جنین نیز دارد. به عقیده برخی کارشناسان، مادرانی که در طول دوره بارداری سیگار می کشند، در مقایسه با غیرسیگاری ها، نوزادان کوچک تر و ضعیف تری به دنیا می آورند. یکی از عوامل سقط جنین در دو ماهه اول حاملگی، «آرسنیک» موجود در دود سیگار است. ازاین رو، خطر سقط در زنان سیگاری بالاست. به طور کلی، مصرف تنباکو از سوی مادران، احتمال سقط جنین را دو برابر افزایش می دهد.(۱)

زنان سیگاری، هورمون های جنسی نامتعادلی دارند و همین امر سبب می شود که هورمون های جنسی فرزندانشان نیز دچار اختلال گردد و بر دستگاه تولید مثل آنان اثر بگذارد. حتی قرار گرفتن در معرض دود سیگار نیز برای مادران در دوران بارداری زیان بار است. دود سیگار به صورت غیرمستقیم جذب مجرای تنفسی مادر می شود و عوارض نامطلوبی بر جنین می گذارد.(۲) ازاین رو، به مادران سفارش می شود برای سلامت خود و فرزندشان از مصرف سیگار و قرار گرفتن در فضای آلوده به دود سیگار پرهیز کنند.

۳. نقش مادر در تربیت دینی کودک پس از تولد

اشاره

۳. نقش مادر در تربیت دینی کودک پس از تولد

نقش های مادر در دوران حاملگی، پس از ولادت فرزند نیز ادامه می یابد. افزون بر آن، زمینه ایفای نقش های جدید نیز برای مادر به وجود می آید که وی باید با آگاهی کامل از وظایف خود، به اجرای آن نقش ها بپردازد. در اینجا، برخی از این نقش ها را بیان و بررسی می کنیم تا بدین وسیله، زمینه تربیت هر چه بهتر فرزند برای مادران فراهم گردد. البته پدران نیز در تربیت و پرورش فرزندان با مادران همراهی و همکاری می کنند، ولی هدف ما در این تحقیق، بررسی تأثیر مادر در تربیت فرزند است. ازاین رو، به تبیین نقش مادر خواهیم پرداخت.

۱- لطف علی پورکاظمی، سیگار، سکته و سرطان، تهران، انتشارات ناهید، ۱۳۷۴، صص ۱۱۶ و ۱۱۷.

۲- لطف علی پورکاظمی، سیگار، سکته و سرطان، تهران، انتشارات ناهید، ۱۳۷۴، ص ۱۱۹.

الف) ایجاد فضای معنوی

الف) ایجاد فضای معنوی

مطالبی که تاکنون گفته شد، بیشتر زمینه ساز تربیت دینی بود و مهم ترین نقش مادر، پس از تولد نوزاد، فراهم ساختن فضای معنوی برای تربیت دینی است. مادر می تواند با ایجاد فضای مناسب دینی و معنوی در محیط خانواده این زمینه را فراهم سازد. مادر، به عنوان کسی که بیش از دیگران در محیط خانه و با نوزاد به سر می برد، باید محیط خانه را به فضای معنوی تبدیل کند. اثر محیط زندگی بر اخلاق و رفتار انسان، به ویژه کودک و نوجوان بسیار مهم و سرنوشت ساز است. اگر محیط خانواده، محیطی معنوی و مأنوس با دعا، نماز، تلاوت قرآن و مناجات باشد، فرزندان پرورش یافته در آن محیط با معنویت و دعا آشنا می شوند و به تدریج، آن خلق و خو را فرا می گیرند. عکس این مطلب نیز صادق است؛ بچه هایی که در خانواده های دور از دعا، نماز و تلاوت قرآن بزرگ می شوند، کمتر با معنویت سروکار دارند.

ب) انتخاب نام نیک

ب) انتخاب نام نیک

نام گذاری فرزند، وظیفه مشترک پدر و مادر است، ولی از آنجا که مادر زحمت های بسیاری را در دوران بارداری و پرورش فرزند متحمل می شود، به طور طبیعی سهم بیشتری در این امر دارد. آنچه در نام گذاری کودک اهمیت دارد، این است که پدر و مادر باید نامی را برای فرزند برگزینند که با دین و فرهنگ اسلامی بیگانه نباشد. در روایت های دینی تأکید شده است که نام فرزند مسلمان باید هم نام بزرگان دین باشد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ وُلِدَ لَهُ أَرْبَعَهُ أَوْلادٍ لَمْ یُسَمّ أَحَدَهُمْ بِاسْمِی فَقَدْ جَفانِی.(۱)

کسی که چهار پسر داشته باشد و یکی از آنها را به نام من نام گذاری نکند، بر من جفا روا داشته است.

بنابراین، مادری که صاحب چند فرزند پسر است، باید یکی از آنها را محمد بنامد. با این کار، فضای خانه با نام زیبای پیامبر خدا عطرآگین و به محیط معنوی و روحانی تبدیل می شود و به

۱- فروع کافی، ج ۶، باب الاسماء و الکنی، ص ۲۲.

فرموده امام موسی بن جعفر علیه السلام فقر وارد آن خانه نمی شود.(۱)

اهمیت نـام گـذاری و انتخـاب نـام نیـک برای فرزنـد، در سـیره معصومـان علیهم السـلام به خـوبی دیـده می شـود و اینکه آن بزرگواران تا چه انـدازه به نام گذاری نیکوی فرزندان اهتمام داشـتند. امام رضا علیه السـلام از پدرانشان، به نقل از اسـماء بنت عمیس روایت می کنـد: «من قـابله فـاطمه زهرا علیهاالسـلام بودم. وقتی حسن علیه السـلام به دنیـا آمـد، پیـامبر خـدا فرمود: ای اسـماء! فرزندم را بیاور. نوزاد را نزد ایشان بردم. سپس به علی علیه السلام فرمود: آیا فرزندم را نام گذاری کرده ای؟ علی علیه السـلام گفت: ما در این کار بر شما سبقت نگرفتیم. رسول اللّه صلی الله علیه و آله فرمود: من هم در نام گذاری فرزندم بر خدا پیشـی نمی گیرم. ناگاه جبرئیل نازل شد و پس از ابلاغ سـلام و تهنیت خدای متعال، عرض کرد: یا رسول اللّه صـلی الله علیه و آله ! خـدا می فرماید فرزندت را هم نام فرزند هارون، برادر موسـی علیه السـلام ؛ یعنی «حسن» نام گذاری کن.»(۲) درباره نام گذاری امام حسین علیه السلام نیز روایت شده است که جبرئیل بر پیامبر نازل شد و نام وی را از سوی خدای متعال آورد.(۳)

ج) کام برداشتن نوزاد

ج) کام برداشتن نوزاد

در آموزه های اسلامی، بر انجام این کار و برداشتن کام نوزاد با آب فرات یا آب باران و خرما یا تربت امام حسین علیه السلام بسیار تأکید شده است. امیر مؤمنان علی علیه السلام فرمود:

حَنِّکُوا أَولادَکُمْ بِالتَّمْرِ، هکَذا فَعَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِالْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ علیهماالسلام .(۴)

کام فرزندانتان را با خرما بردارید؛ زیرا پیامبر نیز با حسن و حسین علیهماالسلام چنین کرد.

۱- فروع کافی، ج ۶، باب الاسماء و الکنی، ص ۲۲.

۲- بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۲۳۸.

۳- نک: بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۲۳۸.

۴- فروع کافی، ج ۶، ص ۲۷.

و در روایت دیگری می فرماید:

حَنِّکُوا أَوْلادَکُمْ بِماءِ الْفُراتِ وَ بِتُرْبَهِ قَبْرِ الْحُسَیْنِ علیه السلام فَإِنْ لَمْ یَکُنْ فَبِماءِ السَّماءِ.

کام فرزندانتان را با آب فرات و تربت امام حسین علیه السلام بردارید و اگر ممکن نبود، با آب باران این کار را انجام دهید.

از مجموع این روایت ها، مطلوب بودن برداشتن کام نوزاد با آب فرات و مانند آن روشن می شود، چنان که سیره معصومان علیهم السلام نیز این گونه بوده است. کام برداشتن آثار تربیتی بر جسم و روح کودک دارد؛ و نخستین تغذیه کودک از خوراکی های دنیا باید چیزی باشد که اثر جسمی و معنوی مثبتی بر وی داشته باشد. تربت امام حسین علیه السلام ارزش معنوی دارد و نوزادی که کامش با تربت برداشته شود، از آغاز با امام حسین علیه السلام آشنا می گردد و انتظار می رود که انسان شایسته ای شود. امام صادق علیه السلام درباره برداشتن کام نوزاد با آب فرات می فرماید: «ما أَظُنُّ أَحَدا یُحَنِّکُ بِماءِ الْفُراتِ إِلاّـ أَحَبَّنا أَهْلَ الْبَیْتِ؛ گمان نمی کنم در کودکی کام کسی را با آب فرات بردارند، مگر اینکه ما اهل بیت را دوست خواهد داشت».(۱)

د) صدقه دادن برای فرزند

د) صدقه دادن برای فرزند

صدقه دادن، از کارهای مفید و بابرکتی است که در اسلام تأکید بسیاری بر آن شده که سبب حفظ سلامتی و طول عمر انسان می گردد. این کار در هر زمانی پسندیده و مطلوب است، یکی از زمان هایی که به دادن صدقه سفارش شده، هنگام تولد فرزند است. بدین گونه که موی سر نوزاد را بتراشند و برابر وزن آن، نقره یا طلا به قابله صدقه دهند. امام صادق علیه السلام به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید:

أَنَّ رَسُولَ اللّه ِ صلی الله علیه و آله عَقَّ عَنِ الْحَسَنِ علیه السلام بِکَبْشٍ وَ عَنِ الْحُسَینِ علیه السلام بِکَبْشٍ وَ أَعْطَی الْقابِلَهَ شَیْئا وَ حَلَقَ رُءُوسَهُما یَوْمَ سابِعِهِما وَ وَزَنَ شَعْرَهُما فَتَصَدَّقَ بِوَزْنِهِ فِضَّهً.(۲)

۱- فروع کافی، ج ۶، ص ۳۹۳.

۲- فروع کافی، ج ۶، ص ۳۶.

رسول خدا صلی الله علیه و آله برای امام حسن و امام حسین علیهماالسلام، هر کدام یک قوچ عقیقه کرد و مقداری از آن را به قابله داد و نیز سر آنها را در روز هفتم ولادت تراشید و به وزن موی سر آنان نقره صدقه داد.

در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است: «إِنَّ فاطِمَهَ علیهاالسلام حَلَقَتْ ابْنَیْها وَ تَصَدَّقَتْ بِوَزْنِ شَعْرِهِما فِضَّهً؛ فاطمه، سر دو فرزندش حسن و حسین علیهماالسلام را تراشید و به وزن موی سر آنها، نقره صدقه داد.»(۱) بنا بر این روایت، حضرت فاطمه علیهاالسلام، خود، این کار را انجام داده است و مادران مسلمان نیز باید با تأسی به صدیقه کبرا علیهاالسلام در احیا و اجرای این سنّت دینی بکوشند و زمینه هر چه بهتر تربیت فرزندانشان را فراهم آورند.

درباره نتایج تربیتی این سنت نبوی باید گفت. سر تراشیدن و صدقه دادن به وزن موی سر نوزاد، بر جسم و جان او اثر مثبت می گذارد و وی را از نظر روحی و معنوی، آماده پذیرش دستورهای دینی می سازد. این کار پی آمدهای خوبی دارد. نخست اینکه پیروی از رفتار اولیای خداست و نفس این عمل مطلوب و به نوعی، احیای سنت الهی است. دوم اینکه همان گونه که در بسیاری از احادیث آمده است، دادن صدقه، موجب حفظ تندرستی، طول عمر و افزایش رزق و روزی انسان می گردد و قهر و غضب پروردگار را دفع می کند.(۲) روشن است که این آثار، در صدقه دادن برای نوزاد به وزن موی سر او نیز مترتب است و سوم اینکه تراشیدن سر نوزاد در نظافت و بهداشت وی تأثیر بسزایی دارد. موهایی که هنگام ولادت بر سر نوزاد روییده، همراه با قذارت و کثافت است و بهتر است از سر او زدوده شود تا به جای آن موهای تازه ای بروید. موی جدید هم با رشد و نمو بیشتری می روید و هم در زیبایی و جذابیت کودک اثر می گذارد.

۱- فروع کافی، ج ۶، ص ۳۶.

۲- وسائل الشیعه، ج ۶، کتاب زکات، ابواب صدقه، باب ۱۳، ح ۹ و ۱۰، ص ۲۷۷.

ه) عقیقه برای فرزند

ه) عقیقه برای فرزند

«عقیقه»، از سنت های پسندیده پس از تولد فرزند است و باید والدین پس از تولد فرزندشان گوسفندی برای وی عقیقه کنند. در برخی احادیث آمده است که فرزند، در گرو عقیقه است و اگر عقیقه نکنند، وی در معرض مرگ و انواع بلاها قرار می گیرد. امام صادق علیه السلام می فرماید: «کُلُّ مَوْلُودٍ مُرْتَهَنٌّ بِعَقیقَتِهِ؛ هر مولودی، در گرو عقیقه خود است.»(۱) شاید به همین دلیل، در برخی دیگر از روایات، عقیقه کردن واجب شمرده شده است. امام کاظم علیه السلام نیز در این باره فرموده است: «العقیقه واجبه؛ عقیقه، واجب است.»(۲) بنابراین، پدر و مادر موظف به اجرای این سنت پسندیده هستند و باید برای نوزاد عقیقه کنند، مگر اینکه فقیر باشند و نتوانند گوسفندی برای عقیقه تهیه کنند.(۳) بنا بر گفتار و رفتار معصومان علیهم السلام، بهتر است عقیقه در روز هفتم ولادت انجام گیرد، چنان که رسول اعظم صلی الله علیه و آله برای امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام در روز هفتم تولدشان عقیقه کرد.(۴)

درباره عقیقه کردن و آثار آن، روایات فراوانی بیان شده است و همه بر عمل به آن بسیار تأکید کرده اند، چنان که از یکی از معصومان علیهم السلام پرسیدند: آیا در صورت نداشتن توان مالی برای تهیه گوسفند، صدقه دادن کفایت می کند؟ حضرت فرمود: «هر وقت قدرت پیدا کردند، عقیقه کنند.»(۵)

۱- فروع کافی، ج ۶، ص ۲۸.

۲- فروع کافی، ج ۷، ص ۲۷.

۳- حلیه المتقین، ص ۱۲۴.

۴- نک: فروع کافی، ج ۶، ص ۳۶.

۵- فروع کافی، ج ۶، ص ۲۸.

حتی اگر پـدر و مادر نتوانسـتند برای فرزنـد عقیقه کننـد، شایسـته است خود فرزنـد هر زمان قدرت پیدا کرد، این کار را انجام دهد.

روایت شـده است روزی فردی به امام صادق علیه السـلام گفت: نمی دانم پدر و مادرم برایم عقیقه کرده اند یا نه. امام فرمود: «برای خـود عقیقه کن.» او در سن پیری برای خـود عقیقه کرد.(۱) این همه تأکیـد بر عقیقه، به دلیـل آثـار مثبت آن بر جسم و جان کودک است که به یقین آثار تربیتی نیز در پی خواهد داشت.

پی آمـدهای تربیتی عقیقه را می توان از روایت های مربوط به آن دریافت به ویژه دعاهایی که در این باره بیان شـده مبین این پی آمـدهای نیکـوست. در دعـای عقیقه آمـده است گـوشت، خـون، استخوان و تمـام وجـود قربـانی را در برابر جسم و جـان کودک قرار دهـد و برای تقرب به خـدای متعال ذبح کند؛(۲) یعنی این کار را به شـکرانه نعمت فرزنـدی که خدا به او عنایت کرده است، انجام دهد و بدان وسیله به خداوند تقرب بجوید.

بنـابراین، عقیقه یک عمل عبادی است که نتیجه آن بیشتر متوجه فرزنـد است تا پـدر و مادر؛ چون عقیقه از طرف کودک و به نیـت او انجـام می گیرد و در سـلامت جسـمی و روحی وی اثر می گـذارد، شـیطان را از او دور می کنـد، خیر و برکـت را در زندگی اش افزون می سازد و زمینه پذیرش آموزه های دینی را در روح وی فراهم می کند.(۳)

و) آداب شیر دادن

اشاره

و) آداب شیر دادن

شیر مادر، مفیدترین غذا برای کودک است و مادر نباید بدون دلیل، نوزاد را از این نعمت خدایی

۱- حلیه المتقین، ص ۱۲۴.

۲- حلیه المتقین، ص ۱۲۶.

۳- نک: حلیه المتقین، صص ۱۲۳_۱۲۶؛ نک: سید علی حسینی زاده، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیتتربیت فرزند، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۰، صص ۷۱ و ۷۲.

محروم کند. در متون دینی، دستورهای بسیاری درباره تغذیه از شیر مادر وارد شده است که کمیّت و کیفیت آن را به خوبی بیان می کند. در قرآن کریم،(۱) طول دوران تغذیه کودک از شیر مادر، دو سال تعیین شده است. بنابراین، مادر موظف است فرزندش را دو سال کامل شیر دهد. در غیر این صورت، به کودک زیان رسانده است. در روایتی از امام صادق علیه السلام حداقل دوره شیردهی، چیزی کمتر از دو سال بیان شده است. حضرت می فرماید:

أَلرَّضاعُ واحِد وَ عِشْرُونَ شَهْرا فَما نَقَصَ فَهُوَ جَوْرٌ عَلَی الصَّبِیِّ.

دوره شیردهی بیست و یک ماه است و کمتر از آن، ستم به کودک است.(۲)

برخی دانشمندان دینی معتقدند مادر باید دو سال تمام کودک را شیر دهد. به ویژه تغذیه کودک با نخستین شیری که از سینه مادر می جوشد، بسیار مهم و ضروری است. اگر نوزاد با شیر اول تغذیه نشود، از نظر جسمی ضعیف و ناتوان می ماند و رشد و نمو مناسبی نخواهد داشت.(۳) امام صادق علیه السلام به یکی از مادران (مادر اسحاق) که فرزندش را شیر می داد، فرمود: «ای مادر اسحاق! از یک سینه به فرزندت شیر مده، بلکه از دو سینه ات به او شیر بده؛ چون یکی از آن دو به عوض غذا و دیگری به عوض آب است».(۴)

شیر دادن به نوزاد نیز آدابی دارد. برخی از این آداب عبارتند از:

یک _ شیر دادن همراه با طهارت

یک _ شیر دادن همراه با طهارت

شیخ مرتضی انصاری، از فقیهان و دانشمندان بزرگ شیعه وقتی پس از سال ها تحصیل و

۱- نک: بقره: ۲۳۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۷۸.

۳- حلیه المتقین، ص ۱۲۹.

۴- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۷۶؛ حلیه المتقین، ص ۱۲۹.

کوشش، به مقام اجتهاد و زعامت مسلمانان رسید، مردم به مادر شیخ تبریک گفتند. مادر شیخ گفت: «با زحمتی که من برای تربیت فرزندم کشیدم، اگر به مقام نبوت هم می رسید تعجب نمی کردم، چه رسد به مقام اجتهاد.» مردم با شگفتی پرسیدند: مگر در تربیت فرزندت چه کرده ای که دیگران نکرده اند؟ مادر شیخ پاسخ داد: «بیان زحمت های من برای تربیت او، از حوصله شما بیرون است، ولی برای نمونه می گویم هیچ گاه پستان به دهانش نگذاشتم مگر اینکه با طهارت بودم و وضو داشتم».(۱)

نقل شده است هنگامی که مادر شیخ از دنیا رفت، آن فرزند لایق بر بالین مادر زانو زد و زار زار گریست. یکی از شاگردان از روی دل جویی به ایشان گفت: جناب استاد! شایسته نیست شما با این مقام علمی، بر بالین پیرزنی، این گونه اشک بریزید. شیخ در پاسخ او فرمود: «شما هنوز به مقام والای مادر آگاه نیستید. تربیت صحیح و زحمت های فراوان این مادر بود که مرا به اینجا رسانید».(۲)

بر همین اساس، امام باقر علیه السلام به خانواده ها دستور می دهد:

عَلَيْكُمْ بِالْوُضّاءِ مِنَ الظُّئُورَهِ فَإِنَّ اللَّبَنَ يُعْدِى.(۳)

بر شما لازم است دایه پاکیزه ای برای شیرخوارگی کودکان خود برگزینید؛ زیرا شیر در فرزند اثر می گذارد.

یکی از بزرگان می گوید:

چند روز پیش از شهادت شیخ فضل اللّه نوری در زندان به ملاقاتشان رفتم. پس از احوال پرسی به ایشان عرض کردم که پسر شما خیلی لاابالی است و بر ضد شما کار می کند. شیخ شهید فرمود: «این موضوع را از پیش

۱- جمعی از پژوهشگران، گلشن ابرار، قم، نشر معروف، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۳۳۲.

۲- الگوهای تربیت اجتماعی، ص ۳۶.

۳- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۸۹.

می دانستم» و افزود: «این پسر در نجف به دنیا آمد و مادرش شیر نداشت. ازاین رو، مجبور شدیم که برای شیر دادن او، زنی را انتخاب کنیم. پس از مدتی که این کودک از شیر آن زن تغذیه کرد، ناگهان متوجه شدیم که آن زن، بسیار لاابالی و بی عفت است و کینه علی علیه السلام را به دل دارد. از همان وقت دریافتیم که سعادتمند شدن این پسر، کاری است بسیار مشکل».(۱)

امام علی علیه السلام در اهمیت شیر دادن می فرماید: «أَلرَّضاعُ یُغَیِّرُ الطِّباعَ؛ شیر، سرشت آدمی را دگرگون می سازد».(۲)

ابوالمعالی، از دانشمندان بزرگ اسلامی و صاحب نوشته ها و آثار ارزشمند فراوانی است. پدر وی، شیخ ابومحمد عبداللّه نیز از فضلا و پرهیزکاران زمان خود بود و از راه نویسندگی و نسخه برداری کتاب ها، زندگی خود را اداره می کرد. او با زنی پاک دامن ازدواج کرد و نتیجه این ازدواج، پسری بود به نام ابوالمعالی. هنگامی که این کودک دیده به جهان گشود، پدرش نسبت به غذای او بسیار دقیق و حساس بود و سفارش می کرد مبادا از شیر زن های دیگر به او بدهند. از قضا روزی مادر بچه بیمار شد. کودک که شیر کافی نخورده بود، مرتب گریه می کرد. یکی از زنان همسایه که آنجا بود، برای آرام کردن او سینه خود را به دهانش گذاشت. نوزاد مقداری از شیر آن زن خورد و آرام گرفت. وقتی شیخ عبداللّه به خانه آمد و از این ماجرا آگاه شد، بسیار اندوهگین گردید. کودک را گرفت، سر او را پایین نگه داشت و با انگشت دهانش را باز کرد و هر چه شیر در دهانش بود، بیرون ریخت. آن گاه گفت: «برای من بسیار سخت و ناگوار است که ببینم سرشت فرزندم، به شیر زن بیگانه و ناپاک آلوده شده است.» آن نوزاد، همان امام الحرمین، ابوالمعالی است که چون این گونه در تربیت و پرورش او دقت کردند، از شخصیت های برجسته فاضل و دانشمندان پرآوازه گردید. از ابوالمعالی نقل شده است:

گاه هنگام بحث و مناظره نوعی سستی و کُند ذهنی در من ایجاد می شود و

۱- محمدعلی کریمی نیا، الگوهای تربیت اجتماعی، بی جا، پیام مهدی، ۱۳۷۷، ص ۴۱.

۲- بحارالانوار، ج ۱۰۳، ص ۳۲۳.

این، اثر همان اندک شیری است که در من باقی مانده است.(۱)

دو _ شیر دادن همراه با نام خدا

دو _ شیر دادن همراه با نام خدا

بردن نـام خـدا در آغاز هر کاری مطلوب است و بایـد هر کاری را با یاد و نام خـدا شـروع کرد. بنا بر آیه قرآن، حضـرت نوح هنگـام سوار شـدن بر کشتی، پیش از هر چیز نـام خـدا را به زبـان آورد و بـا یاد او بر کشتی سوار شـد. زمانی که آن حضـرت خواست با خانواده اش سوار کشتی شود، گفت: «اِرْکَبُوا فِیها بِسْمِ اللّه ِ مَجْراها وَ مُرْساها؛ به نام خدا سوار کشتی شوید که رفتن و ایستادنش با نام اوست». (هود: ۴۱)

هـدف از بردن نام خـدا بر زبان این است که انسان با نام مبارک پروردگار، خیر و برکت را جلب کند. وقتی انسان کاری را با نام خـدا شـروع کرد و آن را به نام مبارک او زینت داد، آن کار، از بـدی ها محفوظ می مانـد و با خوبی و خیر و برکت قرین می گردد.

بنابراین، شایسته است مادر هنگام شیر دادن به فرزند، نام خدا را به زبان آورد و هر بار با یاد او به نوزاد شیر دهد.

سه _ آموزش ارزش های اخلاقی

سه _ آموزش ارزش های اخلاقی

کودک چگونگی برخورد بـا دیگران و شـیوه رفتـار با آنان را از پـدر و مادر و کسانی می آموزد که با آنها رابطه دارد. بخش زیـادی از یـادگیری کودک، از راه مشاهـده انجـام می گیرد و او با دیـدن رفتار نزدیکان، از آنها تقلیـد می کنـد و می کوشـد حرکـات و رفتـار خود را بـا آنان هماهنگ سازد. بنابراین، تقلیـد از الگوهای خاص، در یادگیری کودکان نقش اساسـی دارد. تجربه نیز نشـان داده است که نیروی حسـی کـودک، بیش از دیگر قـوای او فعـال می شـود و به تصویربرداری از صـحنه هـای زنـدگی می پردازد. دیـدگان کودک، هماننـد دوربین عکاسـی از تمام منظره های پیرامون خود تصویربرداری می کنـد و این تصاویر را به خزانه ذهنی می سپارد.(۲) این تصویرهای ذهنی، در خزانه ذهن کودک انباشته می شود و

۱- الگوهای تربیت اجتماعی، ص ۴۰.

۲- روان شناسی رشد، ص ۲۹۵.

به تدریج، در رفتار او ظهور و بروز می کند.

از میان افراد خانواده، مادر، بیشترین نقش را در شکل دهی رفتار کودک دارد؛ زیرا وی بیش از همه با فرزند به سر می برد و تأثیر عاطفی و روانی بیشتری بر او می گذارد. کودک نیز به دلیل انس و علاقه بسیاری که به مادر دارد، به وی اعتماد می کند و رفتارهای وی را درست می شمارد و از آن الگوبرداری می کند. کودک راست گویی، وفای به عهد، امانت داری، محبت، مهربانی و مانند آن را از اعضای خانواده به ویژه مادر می آموزد. مادر می تواند با استفاده از ارتباط عمیق روحی و عاطفی خود با کودک، ارزش های اخلاقی را به وی آموزش دهد. اگر مادر، راست گو و درست کار باشد و همواره صادقانه رفتار کند و سخن دروغ نگوید، صفت راست گویی را در کودکش، نهادینه و صداقت در گفتار و رفتار را بر رفتارش حاکم می سازد. مادر باید از راه تمرین و تشویق، گرایش به پذیرش ارزش های اخلاقی را در وجود کودک تقویت و او را به این مسیر هدایت کند.

بنا بر شواهد تاریخی، حاتم طایی، صفت نیکوی بخشش و جوان مردی را از مادرش فرا گرفت. مادر حاتم، زنی بود سخاوتمند که هر چه به دست می آورد، به نیازمندان می بخشید. ازاین رو، برادران او به شدت با این کارش مخالفت کردند و همه مال و دارایی اش را گرفتند. مدتی بدین صورت گذشت. سپس برادران، شتری را در اختیار خواهرشان گذاشتند. زنی از قبیله هوازن که سالی یک بار می آمد و خرج خود را از مادر حاتم دریافت می کرد، این بار نیز نزد وی آمد و درخواست کمک کرد. مادر حاتم گفت: جز این شتر چیز دیگری برایم نمانده است و آن شتر را به زن هوازنی داد و گفت: حتی اگر از گرسنگی بمیرم، راضی نیستم بیچاره ای را از خانه ام ناامید سازم.(۱) این رفتار سخاوتمندانه مادر، در ذهن و قلب حاتم نهادینه شد و در وی اثر گذاشت و او به این صفت پسندیده مشهور شد. هنگامی که دختر حاتم به عنوان اسیر نزد پیامبر گرامی اسلام برده شد، حضرت به دلیل سخاوتمندی پدرش، او را احترام و آزاد کرد.(۲)

۱- بنت الشاطی، آمنه مادر محمد صلی الله علیه و آله، ترجمه: حسین اژدری آزاد، تهران، کتاب فروشی آتروپارت، بی تا، ص ۲۲.

۲- بنت الشاطی، آمنه مادر محمد صلی الله علیه و آله، ترجمه: حسین اژدری آزاد، تهران، کتاب فروشی آتروپارت، بی تا، ص ۲۲.

ح) پرورش عزت نفس

ح) پرورش عزت نفس

عزت نفس و بزرگ منشی، از ویژگی های برجسته انسانی است که هر فردی می کوشد آن را هم در وجود خود و هم در وجود فرزندان و خانواده اش ایجاد و تقویت کند. عزت نفس؛ به معنای قوت، قدرت و ارجمندی، در فطرت بشر ریشه دارد و نمی گذارد فرد در فراز و نشیب های زندگی، احساس شکست کند. در اینجا منظور از عزت نفس، شناخت حقیقت نفس خویش و قرار دادن آن در مقام و منزلت حقیقی خود است.(۱) تقویت عزت نفس به این معنا، در شمار اصول تعلیم و تربیت است و مادر باید به آن توجه ویژه ای داشته باشد؛ زیرا نادیده انگاشتن عزت نفس کودک، به تکبر و غرور یا به ضعف نفس او می انجامد که هر کدام، پی آمدهای نامطلوب تربیتی به همراه دارد.

از این رو باید، عزت نفس را از زمان کودکی در فرزندان ایجاد و تقویت کرد و آنها را با از آن ویژگی پرورش داد. پیامبران و بزرگان دین نیز از کودکی عزت نفس و شجاعت و بزرگواری را آموختند و در مواقع لازم، از آن بهره گرفتند. داستان کودکی و رشد ابراهیم خلیل علیه السلام در غار و آموختن ویژگی های پسندیده از مادر و دریافت وحی و دیدن ملکوت آسمان و زمین، بهترین گواه بر این امر است. آن حضرت، به دلیل صلابت، عزت نفس و مبارزه با بت پرستان، به عنوان «اسوه حسنه» معرفی شده است.(۲)

علامه طباطبایی در این باره می نویسد:

دستگاه آفرینش به گونه ای انسان را مجهز کرده است که بتواند بدون اتکا به دیگران، زندگی خود را اداره کند. ازاین رو، او باید نیروهای خدادادی خویش را در راه نیل به مقاصد به کار گیرد و به نیروی دیگران متکی نباشد. اگر چنین کرد، به تدریج، آن حالت عزت و استقلال در او پدید می آید و به زندگی آبرومندانه رو می آورد و هرگز به خواری و کردار زشت تن

۱- معارف و معاریف، واژه «تربیت».

۲- نک: المیزان، ج ۷، صص ۲۷۷ و ۲۷۸.

نمی دهد.(۱)

حال این پرسـش مطرح می شود که چه کسـی بهتر می تواند ویژگی عزت مندی را در کودک به وجود آورد و پرورش دهد؟ شایـد هیچ کس به اندازه مادر نتواند ویژگی های نیک را در وجود فرزند پدید آورد و در وی رشد دهد و شـکوفا سازد؛ زیرا کودک بیشتر از هر کسـی از مادر اثر می پـذیرد. گذشـته از گفتار، رفتار مادر نیز برای فرزند آموزنده و اثربخش است. به نظر می رسـد رفتار مادر، بیش از گفتارش در پرورش عزت نفس کودک تأثیر می گـذارد. ازاین رو، نبایـد کارهایی را انجام دهد که با عزت فردی و خانوادگی اش منافات داشـته باشـد. ناگفته پیـداست که رفتارهای پست و دون شأن یک مادر مسـلمان در محیـط خـانه، کودک را به سوی پستی و فسـاد می کشانـد. مادر می توانـد با تشویق های کلامی و عملی روحیه غیرت منـدی فرزنـد را تقویت کند. مادر با رعایت حجاب کامل خود به دخترش می فهماند که حجاب برای زن مسـلمان عزت است و او را در برابر نامحرم حفظ می کند.

امام علی علیه السـلام در سـفارش های تربیتی اش به امام حسن مجتبی علیه السـلام، به عزت نفس و اهمیت آن در زندگی این گونه اشاره می کند:

وَ أَکْرِمْ نَفْسَکَ عَنْ کُلِّ دَنِیَّهٍ و إِنْ ساقَتْکَ إِلی الرَّغائِبِ فَإِنَّکَ لَنْ تَعْتاضَ بِما تَبْذُلُ مِنْ نَفْسِکَ عِوَضا.(۲)

کرامت و عزت نفس خود را از هر گونه پسـتی بالاـتر بـدار، اگرچه تو را به آنچه میـل داری، برسانـد؛ زیرا تو در برابر آنچه از شرف خود از دست می دهی، عوض نخواهی گرفت.

این بیان امام، به اهمیت عزت نفس و زیان های ناشـی از ذلت پذیری و تن دادن به پستی و خواری اشاره دارد. دستاورد انسان در صورت زیرپـا گذاشـتن عزت منـدی و اتکا به دیگران، به مراتب کمتر از آن چیزی خواهـد بود که از دست می دهـد؛ زیرا هیچ چیز بالاتر و باارزش تر از آبرو و حیثیت انسان نیست.

۱- سید محمدحسین طباطبایی، خلاصه تعالیم اسلام، تهران، انتشارات کعبه، بی تا، چ ۱۲، ص ۱۸۸.

۲- نهج البلاغه، نامه ۳۱.

ط) پرورش حس خودباوری در کودک

ط) پرورش حس خودباوری در کودک

خودشناسی و درک حقیقت و شناخت نیرو و استعداد خویشتن، از مسائل مهم زندگی انسانی است و در تعیین راه و روش زندگی فرد نقش اساسی ایفا می کند. هر کس باید بداند چه توان و نیرویی در وجود او نهفته است و چه ویژگی هایی دارد تا با شناخت و به کارگیری آنها به کمال مطلوب زندگی دنیا و آخرت دست یابد. اگر انسان به واقعیت های وجودی خود پی ببرد و نسبت به خود، آگاهی کامل پیدا کند، نوعی حس خودباوری و اعتماد به نفس در او پدید می آید و باور می کند که می تواند برای رشد و پیشرفت فردی و اجتماعی خود، منشأ خدمات بسیاری باشد. در اشعاری منسوب به امام علی علیه السلام آمده است:

أَتَزْعَمُ أَنَّکَ جِرْمٌ صَغِیرٌ وَ فِیکَ انْطَوَی الْعالَمُ الْأَکبرُ.(۱)

آیا تو می پنداری موجود ضعیف و ناچیزی هستی؟ چنین نیست، بلکه وجود تو نمادی از عالم کبیر؛ یعنی جهان هستی است.

آنچه در جهان هست، به نوعی در وجود انسان تعبیه شده و به کار رفته است. پس انسان نباید خود را کوچک بشمارد و ظرفیت های وجودی خویش را نادیده بگیرد.

مادر می تواند این حس را از آغاز کودکی در کودک ایجاد و تقویت کند. از آموزش های مهمی که مادر باید به فرزند بیاموزد، پرورش حس خودباوری در کودک است. او باید به کودک بیاموزد که خداوند، انسان را نیرومند و با استعدادهای بالایی آفریده است.

همچنین نباید احساسات و علایق کودک را سرکوب، تحقیر یا وی را امر و نهی و سرزنش کرد؛ که در این صورت، او در تصمیم گیری و برنامه ریزی برای آینده و ابراز وجود در عرصه های سرنوشت ساز زندگی، ضعیف، بی اراده و کم جرئت بار می آید.

این مشکل در بسیاری از خانواده های نامتعادل به روشنی دیده می شود. فرزندانی که در چنین خانواده هایی رشد کرده اند، وقتی به سن جوانی و بزرگ سالی می رسند، نمی توانند فعالیت های مهم سیاسی و اجتماعی داشته باشند.

۱- سید حیدر آملی، تفسیر المحیط الاعظم، ج ۱، ص ۲۵۴، به نقل از: اشعار منسوب به علی علیه السلام .

ی) تکریم و احترام کودک

ی) تکریم و احترام کودک

احترام به دیگران، از آموزه های مهم در فرهنگ اسلامی است و بسیار بر آن تأکید شده است. انسان ذاتا محترم است و مورد تکریم خدای متعال قرار گرفته است، چنان که خداوند می فرماید: «وَ لَقَدْ کَرَّمْنا بَنِی آدَمَ؛ ما آدمی زادگان را گرامی داشتیم.» (اسراء: ۷۰) کرامت انسان به دلیل توانایی های جسمی و روحی اوست و وی می تواند با به کارگیری آنها در زندگی خود، به سعادت دنیا و آخرت دست یابد.(۱)

سیره حضرت محمد صلی الله علیه و آله بر اساس احترام به کودکان بود. هرگاه آن حضرت کودکی را می دید، مانند یک انسان بزرگ به وی احترام می گذاشت و شخصیت وی را گرامی می داشت. هنگامی که از سفر بازمی گشت، کودکان به استقبالش می رفتند و ایشان نیز به آنها لطف و محبت می کرد. همچنین به اصحاب می فرمود آنان را با خود سوار کنید و پیامبر و یارانش در حالی به شهر بازمی گشتند که هر کدام یکی از کودکان را بر شتر یا اسب خود سوار کرده بودند. این کار پیامبر گرامی اسلام، افزون بر اینکه نوعی احترام به کودکان بود، مهر و محبت آنها را نیز به حضرت بیشتر می کرد، چنان که بسیاری از آن کودکان، بعدها از یاران باوفای آن حضرت شدند.(۲)

کودک، موجودی پاک و معصوم و به دور از گناه و معصیت است. ازاین رو، بیش از دیگران شایسته تکریم و تعظیم است و احترام به او، از عوامل مهم در پرورش شخصیتش به شمار می رود. بر همین اساس، باید به کودک احترام گذاشت و او را تکریم کرد؛ چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

أَکْرِمُوا أَوْلادَکُمْ وَ أَحْسِنُوا آدابَهُمْ یُغْفَرْ لَکُمْ.(۳)

فرزندانتان را گرامی بدارید و آنها را نیکو تربیت کنید تا خدا شما را بیامرزد.

تجربه نیز نشان داده است اگر فرد در کودکی از سوی بزرگ سالان تکریم و احترام شود،

۱- تفسیر نمونه، ج ۸، ص ۲۴۱.

۲- ابراهیم امینی، تربیت، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۱، ص ۱۹۳.

۳- بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۹۵.

بزرگوار، شریف و باشخصیت بار می آید و برای حفظ شأن و کرامت خود از کارهای زشت و ناپسند دوری می کند.(۱)

مادر بیش از همه شایسته احترام و تکریم به کودک است؛ چون او رابطه تنگاتنگ و مداومی با کودک دارد و هماره از احوال و اوضاعش باخبر است. مادر نباید فرزند را از نظر روحی و روانی تحقیر کند، بلکه باید به شخصیت او بها دهد و وی را تشویق کند تا استعدادهای درونی اش شکوفا گردد.

ک) پرورش باورهای دینی

ک) پرورش باورهای دینی

منظور از باورهای دینی، اصول و فروع دین است که اعتقاد به آنها بر هر فرد مسلمانی واجب است و باید به آنها ایمان بیاورد. از آنجایی که کودکان هنوز به رشد کافی نرسیده اند و توان تجزیه و تحلیل عقلی و استدلال منطقی مسائل را ندارند، بهتر است آنها را از راه آموزش و تقلید با خدا آشنا ساخت و به تدریج، آموزه های دینی را به آنان آموخت و توحید و خداشناسی را نیز به ایشان تلقین کرد. نوزادی که در محیط دینی پرورش یافته و بارها آهنگ دل ربای قرآن و لفظ زیبای خدا را شنیده و نماز خواندن والدین را دیده، با نوزادی که در محیط فاسد بزرگ شده و صدای ساز و آواز شنیده و در محیط گناه رشد کرده است، یکسان نیست.(۲) ازاین رو، در آموزه های اسلامی بسیار تأکید و سفارش شده است پس از ولادت نوزاد، باید در گوشش اذان و اقامه خواند تا جان و دلش با نام خدا و پیامبر آشنا گردد.

نقش آفرینی مادر در عرصه تکالیف عملی مانند نماز و روزه روشن است. وی می تواند با انجام دادن فرایض الهی، الگویی نیکو برای فرزندان و مصداق عینی این حدیث شریف باشد:

کُونُوا دُعاةَ النّاس بِأَعْمالِکُمْ وَ لا تَکُونُوا دُعاةً بِأَلْسِنَتِکُمْ.(۳)

۱- تربیت، ص ۱۹۲.

۲- تربیت، ص ۸۹.

۳- عباس قمی، سفینه البحار، تهران، دارالاسر، ۱۴۱۶ ه . ق، چ ۲، ج ۲، ص ۲۷۸.

با کردار شایسته خود، راهنمای مردم به سوی فضیلت ها شوید و تنها دعوت گر زبانی نباشید.

ل) آموزش قرآن

ل) آموزش قرآن

آموزش قرآن به کودک، از جمله حقوق وی بر پدر و مادر است، چنان که امیر مؤمنان علی علیه السلام می فرماید:

حَقُّ الْوَلَدِ عَلَى الْوالِدِ أَنْ يُحَسِّنَ اسْمَهُ وَ يُحَسِّنَ أَدَبَهُ وَ يُعَلِّمَهُ الْقُرْآنَ.(۱)

حق فرزند بر پدر سه چیز است: انتخاب نام نیکو، ادب آموزی نیکو و آموزش قرآن.

در این روایت نام پدر بیان شده و حقوق یاد شده برعهده او گذاشته شده است، ولی این وظیفه به او منحصر نیست، بلکه مادر نیز در قبال آموزش و تربیت فرزند مسئولیت دارد. دلیل این امر روایات دیگری است که آموزش و تربیت را وظیفه والدین؛ هم پدر و هم مادر می داند. رسول خدا صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید:

وَ الْمَرْئَهُ راعِيَهٌ عَلى بَيْتِ بَعْلِها وَ وَلِدِهِ وَ هِيَ مَسْئُولَهٌ عَنْهُمْ.(۲)

زن، نگهبان و سرپرست خانه شوهر و فرزندش و مسئول حفظ و تربیت آنهاست.

در این حدیث مسئولیت تربیت فرزند به مادر داده شده و بیانگر آن است که مادر نیز همانند پدر، وظیفه تعلیم و تربیت کودک را برعهده دارد. امام صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل می فرماید: «رَحِمَ اللّه ُوالِدَيْنِ أَعانا وَلَدَهُما عَلى بِرِّهِما؛ خداوند رحمت کند پدر و مادری را که به نیکی فرزند خود کمک کنند.»(۳) علی علیه السلام نیز در حدیثی می فرماید: «عَلِّمُوا صِبْيانَكُمْ مِنْ عِلْمِنا ما يَنْفَعُهُمُ اللّه ُ

۱- نهج البلاغه، حکمت ۳۹۹.

۲- مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، بیروت، مؤسسه عزالدین، ۱۴۰۷ ق، ج ۳، کتاب اماره، باب فضیله الامام، ح ۲۰.

۳- وسائل الشیعه، ج ۱۵، باب ۸۶ از ابواب احکام اولاد، ح ۴، ص ۱۹۹.

بِهِ؛ از معارف ما آنچه برای فرزندانتان سودمند است، به آنان بیاموزید».(۱)

بنا بر آنچه گفته شـد،(۲) خطـاب هـای مطلق در آیـات و روایات اگرچه در صـیغه مـذکر باشـد، زن و مرد را در برمی گیرد و بسیاری از تکالیف مشترک به همین شکل در قرآن و سنت بیان شده است.

بر این اساس، مادر هماننـد پـدر مسـئول آموزش قرآن به فرزنـد است و باید به این وظیفه اش عمل کند. آموزش قرآن، اعم از خوانـدن، فهم معارف و درک حقایق آن در درجه اول اهمیت قرار دارد و کودک از نخستین روزهای آموزش بایـد با عبارت ها و آموزه های قرآنی آشـنا گردد. نقش مادر در این زمینه بیش از دیگران است. وی می تواند به فرزندش قرآن بیاموزد و او را بر اساس آموزه های قرآنی پرورش دهد.

م) آموزش احکام

م) آموزش احکام

علاوه بر آموختن قرآن به کودک، لازم است او را بـا احکـام دینی آشـنا سـاخت. آموزش احکام در دوران کودکی، همانند کنـده کاری بر سـنگ است که اثر آن بر ذهن و دل کودک باقی می ماند و تا آخر عمر از یاد او نمی رود، چنان که امام علی علیه السـلام می فرمایـد: «أَلْعِلْمُ مِنَ الصِّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ؛ تـأثیر علم آمـوختن در کـودکی، ماننـد نقشـی است که بر روی سنگ کنده شود.»(۳) بنـا بر این روایت، هرگونه آموزش در دوران کودکی مانـدگارتر از دوره هـای دیگر است. بایـد به این نکته در برنامه ریزی های تعلیم و تربیت توجه شود.

دربـاره آموختن علوم مفیـد به فرزنـدان، سـفارش هـای فراوان شـده است و اینکه دانش هـای سودمنـد و مورد نیـاز را به آنـان آموزش دهند. از جمله علوم مورد نیاز کودک، علم به احکام الهی است که به علت مبتلا بودن به آن اهمیت بیشتری نسبت به دیگر علوم برای آموختن در سال های نخست

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۱۹۷.

۲- نک: مباحث علم اصول، بحث الفاظ، مطلق و مقید.

۳- وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۲۲۴.

زنـدگی دارد. مادر، در آموختن احکام عملی به فرزند نیز نقش مهمی را ایفا می کند. اگر مادر احکام الهی را خوب بداند، به مراتب، بهتر از معلم می توانـد به فرزنـدش آموزش دهـد. این گونه ارتبـاط مادر و فرزنـد، ارتباطی مسـتقیم و دوسـتانه است و اثرپـذیری در این نـوع ارتبـاط، قوی تر و عمیق تر از ارتبـاط جمعی است. ازاین رو، مـادر، عامـل مهمی در انتقـال ارزش هـا و آموزش قرآن و احکام به فرزند است. ملا مهدی نراقی درباره آموزش احکام به کودک می نویسد:

چون کودک به سن تمیز رسید، بایـد او را به طهـارت و نمـاز واداشت و در بعضـی از روزهای ماه رمضان به روزه داشـتن امر کرد و اصول عقاید و حدود و آداب شرع را به او یاد داد.(۱)

ن) آموزش آداب اسلامی

ن) آموزش آداب اسلامی

آموختن آداب دینی و اسـلامی به کودک، از وظایف والـدین است. پدر و مادر وظیفه دارند کودک را با آداب و رسوم دینی و سنت های اسلامی آشنا سازند. کارهای خوب کودک را تحسین کنند و او را از اعمال زشت بازدارند.

ملا مهدی نراقی نیز درباره آموزش آداب نیک به فرزند می نویسد:

چون خُلق نیک یا کار پسـندیده ای از کودک سـر زند، او را آفرین گوید و پاداش دهد و در برابر مردم تحسین کند. اگر کار زشتی از او سـر زنـد، بار اول بهتر است نادیده انگارد و به روی او نیاورد و وانمود کند که کسـی جرئت نمی کند چنین کاری انجـام دهـد، خصوصا اگر خود طفل در پنهان داشـتن آن کار کوشـش کنـد؛ زیرا به رخ او کشـیدن، ممکن است وی را جری سازد، به طوری که بعد از این، آشکارا مرتکب آن [خطا] شود و باکی [از آن] نداشته باشد. اگر درباره آن کاری که از او سر زده، کودک را عتاب کنـد، باید در خفا او را سـرزنش نماید و زشتی آن کار را بزرگ جلوه دهد و به او بگوید: مواظب باش که کسـی بر آن کـار مطلع نشود وگرنه نزد مردم رسوا می شوی، ولی در سـرزنش و عتـاب نبایـد زیـاده روی کرد که اهمیت سرزنش، از دلش می رود. پدر باید هیبت خود را در گفتار و حرکات نگه دارد و مادر

۱- مهدی بن ابی ذر نراقی، جامع السعادات، قم، دارالتفسیر، ۱۴۱۷ ه . ق، ج ۱، ص ۲۷۱.

باید کودک را از پدر بترساند. سزاوار است که [کودک] از هر کاری که پنهان می کند، منع شود؛ زیرا آن را پنهان نمی دارد مگر اینکه معتقد است که کاری زشت است. اگر رها شود، به کار زشت عادت می کند. باید [وی را] در راه رفتن و دیگر حرکات به وقار و آرامش عادت داد. [باید به وی آموخت که] با هم نشینان و معاشران تواضع و فروتنی نماید، گشاده رویی و خوش کلامی را شعار خود سازد و اطاعت [از] والدین، معلم و بزرگ ترها را بیاموزد، در حضور ایشان بازی نکند. باید [وی را] از فخرفروشی به هم سالان منع کنند. او را از گرفتن چیزی از دیگران نهی کنند و به او بفهمانند که بزرگی در عطا و بخشش است و ذلت و خواری در گرفتن و سؤال کردن. محبت زر و سیم، در نظر او زشت نمایند؛ زیرا آفت دوستی؛ مال و ثروت؛ زهر کشنده است و بسیاری از مردم به وسیله آنها هلاک شده اند.(۱)

س) آموزش آداب غذا خوردن

س) آموزش آداب غذا خوردن

ملا مهدی نراقی درباره آموزش آداب غذا خوردن به کودک می نویسد:

اولین صفتی که بر کودک غلبه دارد، تمایل به غذاست. ازاین رو، ابتدا باید آداب خوردن و آشامیدن را به وی آموخت. [پدر و مادر یا مربی باید] به او بیاموزد که با دست راست غذا بخورد و قبل از شروع [کردن] به خوردن باید «بِسْمِ اللّٰه » بگوید. از جلو خود بردارد؛ پیش از دیگران دست به طعام نبرد؛ به طعام و به کسانی که غذا می خورند، خیره نشود؛ با شتاب غذا نخورد؛ لقمه را نیک بجود؛ دست و لباس [خود]را به آنچه می خورد، آلوده نسازد؛ پرخوری را زشت شمارد؛ شکم پرستی را نکوهش کند؛ کودکی را که پرخوری نمی کند، ستایش کند؛ ایثار در طعام و کم اعتنایی به آن را در نظرش محبوب سازد و به غذایی که فراهم شود و به دست آید، قناعت کند.(۲)

۱- مهدی بن ابی ذر نراقی، جامع السعادات، قم، دارالتفسیر، ۱۴۱۷ ه . ق، ج ۱، ص ۲۷۱.

۲- مهدی بن ابی ذر نراقی، جامع السعادات، قم، دارالتفسیر، ۱۴۱۷ ه . ق، ج ۱، ص ۲۷۰.

پدر و مادر، هر دو در آموزش آداب نیکو به فرزند مسئول هستند، ولی مادر نقش بیشتری در این باره ایفا می کند؛ زیرا مادر در خلوت و جلوت با فرزند است و کمتر از هم جدا هستند. همچنین مهر و محبتی که میان مادر و فرزند وجود دارد، در اثرگذاری وی بر فرزند کمک می کند. ازاین رو، مادر بیشتر باید به آموزش آداب به فرزند بپردازد و پیش از غذا خوردن، دست کودک را بشوید و نام خدا را به او تلقین کند تا به تدریج، کودک به این امر عادت کند.

ع) آموزش اخلاق نیکو

ع) آموزش اخلاق نیکو

ملا مهدی نراقی در این باره می نویسد:

[پدر و مادر و مربی باید] فرزند را عادت دهند که در حضور دیگران پشت نکند و پا را بر روی پا نیفکند و انگشت به بینی نکند و آب بینی نیندازد، آب دهان نیفکند و طریقه نشستن و برخاستن و راه رفتن را یاد گیرد. او را از خواب در روز منع کنند و از نازپروردگی در فرش و لباس و طعام بازدارند، بلکه به جامه و خوراک درشت عادت دهند تا اعضا و اندامش قوی و محکم شود. به او یاد دهند که خلقت او برای دفع زیان و درد است، نه برای کسب لذت؛ خوردنی ها، همچون داروهایی است برای برطرف کردن گرسنگی و نیرو دادن به انسان برای عبادت خدا. دنیا، بی ریشه و ناپایدار است و نعمت های آن راحت و لذت است.(۱) آن گاه به تربیت اخلاق و افعال کودک بپردازد و در این راه جدا بکوشد؛ زیرا کودک اگر در آغاز زندگی و عنفوان جوانی و رشد، مهمل و رها شود و تحت تربیت صحیح قرار نگیرد، غالبا با اخلاق پست و کردارهای بد، بار می آید و در نتیجه، دروغ گو، حسود، لجوج، ستیزه جو، گمراه، دزد، خائن، بی شرم، فضول و احیانا منحرف جنسی و به فسق و فجور مایل می شود.(۲)

همچنین وی به مراقبت و بازداشتن کودک از هم سالان بد این گونه تأکید می کند:

۱- مهدی بن ابی ذر نراقی، جامع السعادات، قم، دارالتفسیر، ۱۴۱۷ ه . ق، ج ۱، ص ۲۷۱.

۲- مهدی بن ابی ذر نراقی، جامع السعادات، قم، دارالتفسیر، ۱۴۱۷ ه . ق، ج ۱، ص ۲۷۱.

بایـد کودک را از کودکـان بی تربیت و بـداخلاق دور نگه داشت؛ که اصل ادب و تربیت همین است. بایـد او را به معلم دین دار و صالح سپرد. باید که قرآن و سخنان نیکان و داستان راستان را به وی بیاموزد تا محبت شایستگان در دلش جای گیرد. او را از شـنیدن اشـعاری که در آنها از فسق و فجور و اهل آن یاد شـده، بازدارد که اینها، تخم فساد را در زمین دلش می افشاند. باید در مقابل سـخت گیری معلم، به صبر و سـکوت عادت کند و فریاد سر ندهد و به این و آن متوسل نشود که تحمل مشقت ها، شـیوه شـجاعان است. سـزاوار است که چون از درس و کلاس فارغ شـد، به کودک اجازه بازی و تفرّج داده شود تا دل او نمیرد و پژمرده نگردد. چون انـدکی رشد کرد، باید اخلاق نیک و کردار پسـندیده بر او آموخت و او را از صـفات و کارهای زشت و ناپسند بـازداشت تا از حسـد و دشـمنی و ترسویی و بخل و کبر و خودبینی برحـذر باشـد و از دزدی و حرام خواری و دروغ و غیبـت و خیـانت و دشـنام و بـدزبانی و بیهـوده گـویی و ماننـد اینهـا پرهیز کنـد. بردبـاری و سـپاس گزاری و توکـل و خشـنودی و شجاعت و سخاوت و راست گویی و خیرخواهی و دیگر خوبی های اخلاقی را به او یاد دهد. نزد او باید نیکان را ستود و بدان و اشرار را مذمت کرد تا نیکی نزد او محبوب و شر، مبغوض گردد.(۱)

ملا احمد نراقی در بخش دیگری از کتاب خود، جامع السعادات می نویسد:

بایـد کـودک را از پرگـویی و دروغ، قسم خوردن اگرچه راست باشـد و از لهو و لعب و اسـتهزا و زیـاد مزاح کردن و ابتـدا به سخن نمودن منع کرد. باید عادت کند که جز به اندازه ای که می پرسـند، سخن نگوید. مادامی که بزرگ تر سخن می گوید، گوش فرا دهـد و از پیش پای بزرگ تر از خود برخیزد و به او جای دهد و در پیش روی او بنشـیند. اگر کودک، در خردی به این آداب مؤدب و تربیت شود، این اخلاق و ملکات، بعد از بلوغ در او

۱- مهدی بن ابی ذر نراقی، جامع السعادات، قم، دارالتفسیر، ۱۴۱۷ ه . ق، ج ۱، ص ۲۷۰.

راسخ و ریشه دار خواهند شد و انسانی نیک و شایسته خواهد گشت. اگر برخلاف اینها نشو و نما کند، وبال پدر و مادر خواهد شد، بلکه باعث رسوایی و ننگ [آنان] می شود. بر هر پدر و مادری واجب است که در تأدیب و تربیت فرزند مسامحه نکنند که این امانت خداست نزد او و دل کودک، جوهری است پاک و صاف و خالی از هر نقش و صورت و پذیرای هر نیک و بد و این والدین هستند که او را به یکی از این دو راه می برند. اگر او را به راه خیر ببرند، به همان روش نشو و نمو می کند و در دنیا و آخرت سعادتمند می شود و معلم و مربی او در ثوابش شریک اند، وگرنه شقی و هلاک خواهد شد و زیانش به گردن پدر یا قیّم یا ولی او خواهد بود.(۱)

در آموزش امور یاد شده به کودک، مادر بر پدر و هر کس دیگری مقدم است.

ف) آموزش آداب سلام کردن

ف) آموزش آداب سلام کردن

سلام کردن به دیگران، از مستحبات اکید در دین اسلام است و ثواب فراوانی دارد. به ویژه فرد هنگام ورود به خانه افراد دیگر، باید با گفتن سلام اهل خانه را از ورودش باخبر سازد و این گونه با ساکنان خانه ارتباط برقرار سازد. خداوند در این باره می فرماید:

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لاتَدْخُلُوا بُیُوتا غَیْرَ بُیُوتِکُمْ حَتّی تَسْتَأْنِسُوا وَ تُسَلِّمُوا عَلی أَهْلِها. (نور: ۲۷)

ای کسانی که ایمان آورده اید! در خانه هایی غیر از خانه های خودتان وارد نشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن خانه سلام کنید.

سلام کردن، اختصاص به بزرگ سالان ندارد، بلکه سلام کردن به کودکان، از سنت های رسول اللّه صلی الله علیه و آله است و در این باره می فرماید:

یکی از چیزهایی که تا زنده هستم، ترک نخواهم کرد، سلام دادن به کودکان است تا

۱- مهدی بن ابی ذر نراقی، جامع السعادات، قم، دارالتفسیر، ۱۴۱۷ ه . ق، ج ۱، ص ۲۷۲.

اینکه پس از من به عنوان سنت اسلامی باقی بماند.(۱)

سلام کردن به کودکان دو فایده دارد: اول اینکه موجب آشنایی آنها با این سنت نیکوی پیامبر اسلام می شود و آن را بهتر می آموزند. دوم اینکه سبب رشد شخصیت معنوی و اجتماعی شان می گردد؛ چون از یک سو با ارزش های اسلامی آشنا می شوند و از سوی دیگر، آداب اجتماعی را فرا می گیرند.

بنابراین، بر مادران لازم است این سنت حسنه را به فرزندانشان بیاموزند و آنها را از کودکی با آداب سلام کردن آشنا کنند. اگر مادر به این کار عادت کند و هر وقت بر فرزند وارد می شود، به وی سلام کند و از کودک نیز بخواهد هر وقت با دیگران روبه رو شد، سلام کند، به تدریج سلام کردن برای او عادت می شود و از آن پس، همواره به دیگران سلام می کند.

ص) توجه به رشد جنسی کودک

ص) توجه به رشد جنسی کودک

رشد کودک در جنبه های گوناگون، از مسائل مهم در حوزه تعلیم و تربیت است که خانواده ها به ویژه پدر و مادر باید به آن توجه کنند. هر پدر و مادری علاقه مند است فرزندانش از نظر جسمی و روحی رشد مناسب داشته باشند. رشد جنسی کودک، از حساس ترین انواع رشد است که در سراسر زندگی وی اهمیت و نقش بسزایی دارد. رشد طبیعی و متعادل غرایز و گرایش های کودک به او کمک می کند تا دیگر جنبه های وجودی اش نیز رشد متناسب داشته باشند؛ زیرا انحراف جنسی، اغلب از رشد غیرطبیعی و احیانا بلوغ زودرس یا خمودی و بی میلی فرزندان به جنس مخالف پدید می آید که خود، عوامل گوناگونی دارد. اگر والدین به رشد جنسی فرزند بی تفاوت باشند، ممکن است وی دچار بلوغ زودرس یا خمودی و بی علاقگی به جنس مخالف خود شود که هر کدام زیان خاص خود را دارد.

رشد جنسی کودک، مقدمه رفتار جنسی او را فراهم می کند و اگر به آن توجه نشود، ممکن است فرد دچار نارسایی جنسی گردد که پی آمدهای بدی برای او خواهد داشت. بنابراین، وظیفه والدین است که با از بین بردن زمینه های تربیت نادرست، هم از عوامل هیجان انگیز مانند تعریف داستان ها

۱- منتخب میزان الحکمه، واژه «سلام»، ص ۲۵۹.

یـا نمـایش فیلم های محرک جلوگیری کننـد و مانع رشـد جنسـی زود هنگام فرزنـدان شونـد و هم نسبت به عقب مانـدگی و شکوفـا نشـدن غرایز طبیعی وی بی تفاوت نباشـند. به ویژه مادر می توانـد در این امر نقش بیشتر و بهتری داشـته باشـد؛ زیرا او معمولاًـ در کنـار فرزنـد است و می توانـد بر رفتـار و گفتـار وی نظارت کامل داشـته باشـد، چنان که رسول گرامی اسـلام می فرماید: «وَ الْمَرْأَهُ مَسْئُولَهٌ عَلَی أَهْلِ بَیْتِ زَوْجِها؛ زن، مسئول اداره بچه های شوهرش است».(۱)

منظور از رشـد جنسـی فرزنـد این است که مـادر، پـایه هـای فکری و اعتقادی شان را تقویت و احکام دینی را به آنها آموزش دهـد و روش هـای درست به کـارگیری آموزه هـای اسـلامی را به آنان بیاموزد. بـدین معنا که پیش از رسـیدن فرزنـد به بلوغ جنسـی، مسائـل نظری و راه هـای عملی مربوط به آن را به وی آموزش دهـد تـا وقـتی به رشـد طبیعی می رسـد، در این زمینه مشکلی نداشته باشد.(۲)

ق) راهنمایی های جنسی

ق) راهنمایی های جنسی

مادر، به عنوان مشاور و راهنمای مناسبی برای فرزند، می تواند از همان آغاز زندگی، آداب مثبت و پسـندیده را به او بیاموزد. به ویژه باید در آموزش مسائل جنسی و غریزی به فرزندان توجه بیشتری داشته باشد و پسر و دختر را آن گونه که شایسته یک فرزند مسلمان است، تربیت کند. خواجه نصیرالدین طوسی در این باره می نویسد:

ابتدا باید به تربیت قوه شـهویه فرزند پرداخت و قبل از اینکه مشـکلی در این جهت برایش عارض شود، او را با آداب اسـلامی آشنا ساخت.(۳)

میل جنسـی انسان از بدو تولد شروع می شود. ازاین رو، ارائه راه کارهای شرعی و دینی به وی در این زمینه لازم است. منظور از راهنمایی جنسی کودک این است که برخی رفتارهای ساده و قابل

۱- بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۳۸.

۲- مدن یوسف، التربیه الجنسیه للاطفال و ابن لغین، بیروت، دارالمحجه البیضاء، ۱۴۱۶ ه . ق، ص۹۷.

۳- محمد بن محمد نصیرالدین طوسی، اخلاق ناصری، تهران، خوارزمی، ۱۳۶۴، ص ۱۸۴.

فهم مربوط به جنسیت را از همـان سـنین کوچکی به فرزنـد بیاموزنـد. برای مثـال، بایـد به دختران کوچـک آموخت که نباید نامحرم با آنها تماس بدنی داشته باشد و به جز محارم کسی حق ندارد، آنها را ببوسد. البته پیش از این، باید محرم و نامحرم را برای آنهـا تعریف کرد و توضیـح داد چه کسـی محرم و چه کسـی نـامحرم است. مـادر در این مورد نیز بر دیگر افراد خـانواده اولویت دارد و می تواند توضیح لازم و مناسب را به فرزند ارائه دهد.

۴. نقش رفتاری مادر در تربیت دینی کودک

اشاره

۴. نقش رفتاری مادر در تربیت دینی کودک

مـادر، گذشـته از نقش هـای عـاطفی و شـناختی، از نظر رفتـاری نیز بر تربیت فرزنـد اثر می گـذارد و شایـد بتـوان گفت نقش رفتاری مادر، بیش از دیگر نقش های وی در شکل دهی شخصیت کودک مؤثر است. از یک سو، بسیاری از یادگیری های کودک در این دوره از زندگی، از راه حواس ظاهری انجام می گیرد و از سوی دیگر، کودک، رفتار مادر و شیوه برخورد وی را بـا مسائل گوناگون به صورت ملموس و عینی می بینـد. بنابراین، اثرپـذیری کودک از رفتار مادر، بسیار بیشتر و عمیق تر از دیگران خواهـد بود. بـا توجه به اهمیت موضوع، در اینجـا لازم است به برخی از رفتارهای اثربخش مادر در تربیت دینی فرزند اشاره کنیم:

الف) عبادت های مادر

الف) عبادت های مادر

عبـادت هـا و نیـایش هـای مـادر نقش بسـزایی در پرورش روحی و معنوی فرزنـد دارد. اگر فضـای حاکم بر زنـدگی کودک، فضای معنوی و پرستش و توجه به خـدا باشد، بی تردید، کودکی که در آن فضا رشد می کند، انسانی باایمان خواهد بود. در حقیقت، نخستین مدرسه ای که کودک در آن آموزش می بیند، محیط خانه است و تمام عوامل موجود در آن محیط، بر روح و روان و رفتار وی اثر می گذارد و اساس روحیه دین پذیری و کسب فضایل اخلاقی فرزند در محیط خانه شکل می گیرد.(۱) عبـادت مادر در خانه، نوعی تمرین عملی و ارائه الگو به فرزنـد است که ذهن آماده او را به خود جلب می کنـد و اثر آن سال ها در دل و ذهن او باقی می ماند.

در قرآن کریم، به موارد بسیاری اشاره شده است که کودکان و نونهالان، روحیه عبادت و دعا را

۱- ناصر مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، قم، مدرسه علی بن ابی طالب علیه السلام، ۱۳۷۷، ص ۱۶۴.

از مـادران خود به ارث برده و عبـادت کردن را در عمـل از آنان آموخته انـد. حنّه،(۱) همسـر عمران و مـادر مریم، از مادرانی است که پیش از ولادت فرزنـدش، با عبادت و توسل و دعا، از خـدا فرزندی خواست و نذر کرد که فرزند او در راه خدا و در کلیسا، خدمت گزار بندگان مؤمن باشد. وی این گونه دعا کرد:

رَبِّ إِنِّی نَذَرْتُ لَکَ ما فِی بَطْنِی مُحَرّرا فَتَقَبَّلْ مِنِّی اِءنَّکَ أَنْتَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ. (آل عمران: ۳۵)

خداونـدا! آنچه را در رحم دارم، برای تو نـذر کردم که محرّر [و آزاد برای خـدمت به خانه تو]باشد. آن را از من بپذیر که تو شنوا و دانایی.

سپس وقتی فرزنـدش به دنیـا آمـد، وی را مریم نامیـد و دعا کرد که پروردگار، وی و ذریه اش را از وسوسه های شـیطان نگاه دارد. خداونـد نیز مریم را به نیکویی پـذیرفت و نهـال وجودش را به خوبی پرورش داد و کفـالت او را به زکریـا سـپرد.(۲) بی تردیـد، مریم بسـیاری از فضایـل اخلاقی و معنوی را در همـان زمـان طفولیت از مادرش فرا گرفت. عبادت های شـبانه مادر بر جسم و روح او اثر گـذاشت و وی را به مقامی رسانیـد که زکریای پیامبر، مجـذوب رفتار او شد و از خدا خواست که فرزندی صالح همانند مریم به وی عطا کند. خداوند هم یحیی را به او عنایت کرد. زکریا که سـرپرستی مریم را بر عهده داشت، هرگاه نزد او می رفت، وی را در حال عبادت می دید.

مادرانی که خود، از تربیتی شایسـته و بینش و منشـی خدایی بهره مند هسـتند، با تیزبینی و آینده نگری، فقط به پرورش دینی و معنوی فرزنـدشان توجه نمی کننـد، بلکه هـدایت و سـعادت ذریه او را نیز از خـدا می خواهنـد. دعای مادر مریم برای در امان مانـدن ذریـه فرزنـدش از وسـوسه هـای شـیطان، گـواهی روشـن بر اهمیت دادن مـادران به تربیت دینی فرزنـدانشان است. اگر مادران از این رفتار مادر مریم الگو بگیرنـد و برای سـلامت روحی و معنوی فرزندانشان چاره اندیشـی و دعا کنند، همان گونه که

۱- المیزان، ج ۳، ص ۲۸۷.

۲- نک: آل عمران: ۳۶ و ۳۷.

خداونـد، دعـای مادر مریم را پـذیرفت، دعای آنها را نیز می پـذیرد. تربیت عملی مادران، از راه عبادت، رفتار و اخلاق نیکو و پسـندیده، بیش از هر روش دیگری بر جسم و روح فرزنـد اثر می گـذارد و انتظـار می رود که مـادران بـا عملکرد خود، مربی خوبی برای فرزندانشان باشند.

ب) نمازهای اول وقت مادر

ب) نمازهای اول وقت مادر

نماز، مهم ترین وظیفه دینی و اسلامی مسلمانان است که خداوند، آنان را به ادای آن دستور داده است. هیچ عبادتی به اهمیت نماز نمی رسد. بر همین اساس است که رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید:

أَلصَّلاهُ عَمُودُ الدّینِ إِنْ قُبِلَتْ قُبِلَتْ ما سِواها وَ إِنْ رُدَّتْ رُدَّتْ ما سواها.(۱)

نماز، ستون دین است. اگر قبول شد، دیگر عبادت ها نیز پذیرفته می شود و اگر رد شد، عبادت های دیگر نیز رد می شود.

ازاین رو، ابراهیم خلیـل علیه السـلام، در مناجـات خود از خـدا خواست که خود و ذریه اش را از نمـازگزاران قرار دهـد: «رَبِّ اجْعَلْنِی مُقِیمَ الصَّلاهِ وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی؛ پروردگارا! مرا و ذریه ام را از برپاگزاران نماز قرار ده.» (ابراهیم:۳۸) همچنین در قرآن کریم می خوانیم که لقمان حکیم به فرزندش می فرماید: «یا بُنَیَّ أَقِمِ الصَّلاهَ؛ ای فرزندم! نماز را به پا دار». (لقمان:۱۷)

آیات قرآن و روایت های بی شـماری، مبین اهمیت نماز است و ادای این فریضه دینی در زمان معیّن و اول وقت بسیار اهمیت دارد. خوانـدن نمـاز اول وقت ارزش بسـیاری دارد، چنان که امیرمؤمنان علی علیه السـلام به امام حسن مجتبی علیه السـلام می فرمایـد: «أُوصِـیکَ یا بُنَیَّ بِالصَّلاه عِنْدَ وَقْتِها؛ فرزنـدم! تو را به خوانـدن نماز اول وقت سـفارش می کنم.»(۲) سـفارش و تأکید درباره کودکان این است که پـدر و مادر باید آنها را از کودکی به نماز خواندن تشویق کنند. پیامبر اعظم صـلی الله علیه و آله در این باره فرمود: «أَدِّبْ صِغارَ أَهْلِ بَیْتِکَ بِلِسانِکَ عَلَی

۱- وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۲۲.

۲- بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۴۵۸.

الصَّلاهِ وَ الطَّهُورِ؛ فرزندان کوچک را با زبان خود، به نماز و وضو عادت دهید.»(۱) با توجه به این روایت، کودکان را باید با زبان کودکانه به نماز فرا خواند، به گونه ای که توان درک آن را داشته باشند، نه با زبان پیچیده یا پرخاشگرانه. در احادیث دیگری آمده است در سنین معیّنی مانند شش و هفت سالگی باید فرزندان را به نماز خواندن دعوت کرد، چنان که پیامبر گرامی اسلام فرمود: «مُرُوا صِبْیانَکُمْ بِالصَّلاهِ إِذا کانُوا أَبْناءَ سِتِّ سِنِینَ؛ فرزندان خود را در شش سالگی به خواندن نماز دستور دهید».(۲)

نکته قابل توجه در این گونه آیات و روایات این است که خطاب ها و دستورهای شرعی هر چند به صیغه مذکر آمده و خطاب به مردان است، ولی به مردان منحصر نیست، بلکه شامل مرد و زن می شود و مادر نیز همانند پدر، مأمور به اجرای آن وظایف است. بنابراین، مادر نباید نسبت به تکالیف دینی و عملی فرزند بی توجه باشد، بلکه باید با تربیت صحیح و مناسب، او را به عبادت علاقه مند کند. از نظر روانی ـ تربیتی، بهترین روش برای ایجاد و تقویت انگیزه عبادت در فرزند، استفاده از روش عملی و الگویی است. این روش، به طور غیرمستقیم در فرزند اثر می گذارد. اگر مادر، به خواندن نماز اول وقت اهمیت دهد و همواره در برابر چشمان کودک سر وقت نمازش را بخواند، به یقین، بر روح و روان کودک اثر می گذارد و وی را به این کار علاقه مند می کند؛ بدون اینکه امر و نهی یا اجباری در کار باشد.

ج) دعاها و مناجات های مادر

ج) دعاها و مناجات های مادر

دعا و مناجات به پیشگاه خداوند و اظهار نیاز و تضرع به درگاه آن وجود مطلق و قادر لایزال، وظیفه هر انسان موحد و خداشناسی است و باید از این راه خود را به خالق خویش نزدیک سازد و از او کمک بجوید.

اگر پدر و مادر، در دل شب و سحرگاهان از خواب ناز دل برکنند و وضو کنند و سجاده نماز

۱- مجموعه ورام، ص ۳۵۸.

۲- حسین بن محمد تقی نوری، مستدرک الوسائل، تحقیق: مؤسسه آل البیت، قم، آل البیت، ۱۴۰۸ ه . ق، ج ۱۵، ص ۱۶۰.

بگسترانند و دست به دعا بردارند، فضای خانه از راز و نیاز آنان معطر می گردد و این کار آثار معنوی بسیاری بر فرزندان خواهد داشت. مادر می تواند با دعاهای نیمه شب خود، دل کودک را آماده پذیرش حقایق و جسم و روح وی را مشتاق عبادت و پرستش سازد.

مادر موسی علیه السلام، از جمله زنانی است که خداوند به طور مستقیم به او وحی کرده است. خداوند خطاب به وی می فرماید:

وَ أَوْحَيْنا إِلى أُمِّ مُوسى أَن أَرْضِعِيهِ فإِذا خِفْتِ عَلَيهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَ لا تَخافِي وَ لا تَحْزَنِي إِنّا رادُّوهُ إِلَيْكِ وَ جاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ. (قصص: ۷)

و به مادر موسی وحی کردم که فرزند را شیر بده و چون بترسی که فرعونیان آسیبی به او برسانند، وی را به دریا بیفکن و نترس و اندوه به خود راه مده که ما او را به تو بازمی گردانیم و از پیامبران قرارش می دهیم.

ازاین رو، مادر موسی علیه السلام با وجود علاقه شدید به فرزندش، وی را به امواج رود نیل سپرد، ولی از رحمت خدا ناامید نشد، بلکه امیدوار به وعده الهی، به دعا و نیایش در پیشگاه خدای متعال پرداخت و خداوند هم بنا بر وعده ای که به وی داده بود، در ماجرایی، موسی را در اختیار آسیه، همسر فرعون قرار داد و او مانع از کشتن وی شد. آن گاه هر زنی را برای شیر دادن موسی علیه السلام آوردند، وی شیر ننوشید تا اینکه دوباره در آغوش پر مهر مادر قرار گرفت و از شیر مادر خورد و در دامان او بزرگ شد.(۱) مادر موسی علیه السلام با عبادت ها و راز و نیازهای خود توانست فرزندی همانند موسی کلیم اللّه علیه السلام تربیت کند و او را چنان پرورش دهد که شایسته مقام نبوت و پیامبری گردد.

د) همراه بردن کودک به مسجد

د) همراه بردن کودک به مسجد

از کاربردهای مهم مسجد که بر دیگر کاربردهای آن غلبه دارد، نقش عبادی آن است، به گونه ای که هر جا نامی از مسجد به میان آید، بیشتر نقش عبادی آن تداعی می شود. بلند شدن صدای اذان از بلندگوی مسجد، بیان گر فرا رسیدن وقت نماز است و مؤمنان با شنیدن اذان، برای اقامه نماز به مسجد روی می آورند. حرکت زن و مرد، کوچک و بزرگ، ثروتمند و فقیر هنگام فرا رسیدن وقت

۱- نک: قصص: ۸_۱۳.

نماز به سوی مساجد، صحنه های زیبا و دیدنی را می آفریند که برای هر انسان مؤمن و خداجویی لذت بخش است. همراه بردن کودکان و نونهالان به مسجد و شرکت دادن آنها در نماز جماعت، آنها را به برپایی آموزه های دینی و اسلامی، به ویژه نماز جمعه و جماعت تشویق و علاقه مند می کند. مادر می تواند با بردن فرزندان به مسجد و شرکت دادن آنان در مراسم اسلامی و مذهبی، میل و رغبتشان را به دین و قرآن افزون سازد.

بردن کودکان به مسجد آثار مثبت بی شماری بر آنها دارد. از جمله اینکه آنها با نماز خو می گیرند و دیدن رکوع و سجود نمازگزاران در روحشان اثر می گذارد. افزون بر این، بسیاری از احکام و معارف دینی را می آموزند و به ذهن می سپارند و تا پایان عمر از یاد نمی برند.

ه) گریه های مادر در مراسم عزاداری

ه) گریه های مادر در مراسم عزاداری

گریستن بر مصیبت های اهل بیت علیهم السلام، آثار فراوان فردی و اجتماعی بر انسان دارد. شرکت در عزای اهل بیت علیهم السلام، وظیفه ای دینی و مذهبی است که پی آمدهای دنیوی و اخروی بسیاری دارد. ازاین رو، در روایات اسلامی بسیار بر آن تأکید شده است. بردن کودکان به مجالس عزای اهل بیت علیهم السلام، افزون بر اینکه آنها را با فضاهای معنوی و اجتماعی آشنا می سازد، از جنبه تربیتی نیز آثار ارزشمندی بر روح و روان آنان دارد. با شرکت در این محافل، احکام و معارف دینی و اشعار و مراثی درباره اهل بیت علیهم السلام خود به خود به قلب و ذهن کودک نفوذ می کند و در قلب وی ماندگار می شود. مادر، بهترین کسی است که به خوبی می تواند از عهده این کار برآید و با بردن فرزند به مجالس مصیبت و عزای اهل بیت علیهم السلام و آشنا ساختن کودک با خاندان پیامبر خدا، تربیت دینی آنان را نیز تقویت کند. فاطمه زهرا علیهاالسلام نیز پس از رحلت پدر بزرگوارش، حسنین علیهماالسلام را به مسجد پیامبر، مزار شهدای اُحد در بقیع و مزار حمزه در دامنه کوه اُحد می برد.(۱)

۱- محمدجواد محدثی، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیهم السلام، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶، چ ۲، صص ۱۳۱ و ۱۳۲.

و) تشویق های مادر

و) تشویق های مادر

تشویق، از مهم ترین روش هـای تربیـتی است و در آموزش و پرورش کـاربردی گسـترده دارد. همه کارشـناسان امور تربیتی و آموزشـی بر اسـتفاده منـاسب از این روش تأکیـد می کننـد. یکی از راه های مؤثر در تقویت و تثبیت رفتارهای دینی فرزنـدان، تشویق آنان به انجام کارهای خوب و شایسـته است. اگر کودک کار مثبتی انجام داد، باید از او تشکر و او را تحسین و تمجید کرد؛ زیرا تشویق زبانی یا پاداش عملی در کودک ایجاد انگیزه می کنـد و سـبب می شود که وی آن کار خوب را تکرار کند و ادامه دهد. این روش در سیره اهل بیت علیهم السلام نیز وجود دارد. آن بزرگواران هرگاه کار مثبتی از فرزندان خویش می دیدند، آنها را تحسین می کردند.

فرزنـدانی که از سوی پدر و مادر تشویق می شوند، از نظر روحی و روانی، روحیه اسـتقلال خواهی، عزت طلبی و نیز اعتماد به نفس قوی خواهنـد داشت و سـرنوشت آنهـا تا حـدودی به رفتارهای مشوقانه پـدر و مادر وابسـته است.(۱) تشویق های پـدر و مادر، اسـتعدادهای فرزندان را تقویت می کند و به فعلیت می رساند. مادر، از همه کس به فرزند مهربان تر، نزدیک تر و بیش از هر کس دیگری مورد اعتماد اوست. ازاین رو، بهتر می توانـد با تشویق های سازنـده خود، به رشـد فکری و روحی کودک کمک کند.

۱- حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیهم السلام، ص ۱۳۲.

فصل پنجم: نقش مادر در تربیت دینی نوجوان (هفت سال دوم)

اشاره

فصل پنجم: نقش مادر در تربیت دینی نوجوان (هفت سال دوم)

بر اساس روایت های بسیار و بررسی های علمی و روان شناختی، زندگی انسان از کودکی تا بزرگ سالی به سه دوره هفت ساله تقسیم می شود که هر کدام از این دوره ها ویژگی های خاص خود را دارد. در بخش اول، به نقش مادر در تربیت فرزند در هفت سال اول زندگی کودك اشاره کردیم. اینك به بررسی هفت سال دوم زندگی و نقش مادر در این دوره می پردازیم و برای پرهیز از طولانی شدن بحث به تبیین برخی ویژگی های دوره نوجوانی بسنده می کنیم. بی شك، مادر در هفت سال دوم و سوم زندگی نیز نقش تربیتی قابل توجهی دارد و نباید نقش خود را تمام شده انگارد. مادر در این دوره، نقش های جدید و مهمی را ایفا می کند و همانند هفت سال اول زندگی، همچنان در تربیت فرزند اثرگذار است. در بخش نخست، نقش مادر از سه جنبه عاطفی، شناختی و رفتاری بررسی شد، ولی به دلیل اینکه پس از دوره کودکی، نقش مادر بیشتر جنبه هدایت گری و راهنمایی دارد، نه عاطفی و شناختی، در این دو فصل، نقش مادر را به صورت کلی بیان و به اختصار، به اثرگذاری مادر در تربیت فرزند اشاره می کنیم.

۱. ضرورت استمرار نقش های گذشته

۱. ضرورت استمرار نقش های گذشته

دوره نوجوانی، دوره استقلال خواهی فرزندان است و آنها در این دوره، خود را مستقل از والدین می پندارند و تصور می کنند می توانند روی پای خود بایستند و زندگی خود را اداره کنند. با این حال، نباید پدر و مادر این گونه فکر کنند و فرزند را در این سن به حال خود رها کنند. اگر مادر نسبت به رفتار و اندیشه های نوجوان بی توجه باشد و روحی و جسمی فرزند را نادیده بگیرد، به شخصیت وی آسیب خواهد زد. ارتباط برقرار نکردن والدین و به ویژه مادر با نوجوان موجب می شود که وی به افراد دیگری مانند دوست و هم سالان روی آورد و بر اثر آگاهی های نادرست و بی تجربگی دچار مشکلات جسمی و روانی گردد.(۱) ازاین رو، بر پدر و مادر به ویژه مادر لازم است در این دوره حساس و خطرناك وی را به حال خود رها نسازند، بلکه بیش از گذشته مراقبش باشند و هیچ گونه راهنمایی و حمایتی را از وی دریغ نکنند؛ زیرا نوجوان، در سن بلوغ بیش از هر زمان دیگری به مشاوره و راهنمایی نیاز دارد.

۱- سیداحمد احمدی، روان شناسی نوجوانان و جوانان، اصفهان، انتشارات مشعل، ۱۳۷۳، ص۲۳.

امام صادق علیه السلام در راه کاری کلی، به همه پدران و مادران این گونه سفارش می کند:

بادِرُوا أَحْداثَکُم بِالْحَدِیثِ قَبْلَ أَنْ تَسْبِقَکُمْ إِلَیْهِمُ الْمُرْجِئَهُ.(۱)

پیش از آنکه «گروه مرجئه»، جوانان شما را گمراه کنند، آنها را دریابید و به آنان حدیث بیاموزید.

در زمان امام صادق علیه السلام گروهی به نام گروه مرجئه وجود داشت که فرهنگ ویژه ای را تبلیغ می کردند و باورهای آنان بر ضد معارف اهل بیت علیهم السلام بود. آنها با افکار باطلشان، نسل جوان را به دام خویش گرفتار می کردند. ازاین رو، امام صادق علیه السلام از وجود آنها احساس خطر کرد و راه کاری سازنده را که همان آموختن حدیث به فرزندان است، به پدران و مادران آموخت.

این راه کار ارزنده، عمومیت دارد و به زمان خاصی منحصر نمی گردد و در هر زمان و مکانی کاربرد داشته و دارد.

این کلام امام صادق علیه السلام، مبیّن حکمی کلی است. این حکم عمومی و کلی عبارت است از تعلیم و تربیت فرزندان در همه دوره های سنی، به ویژه دوره نوجوانی و مراقبت از آنان در این مرحله از زندگی.

۲. جداسازی بستر خواب فرزندان

۲. جداسازی بستر خواب فرزندان

در روایت های معصومان علیهم السلام به جداسازی بستر فرزندان، پس از رسیدن به مرحله تمیز و شناخت بد و خوب و زشت و زیبا توجه و تأکید شده است. فرزند در دوران کودکی در کنار پدر و مادر به سر می برد و احساس می کند در بسیاری از کارها مانند ورود به اتاق پدر و مادر محدودیتی ندارد، ولی به تدریج، باید این تفکر را از ذهن وی دور کرد و به آنها فهماند که هر قدر سن و سالشان بالا رود، تکالیف و محدودیت هایشان نیز افزایش می یابد، از جمله باید در نشست و برخاست و خواب و خوراک آدابی را رعایت کنند.

اگر برای پدر و مادر مقدور باشد، بهتر است برای هر یک از فرزندان اتاقی جدا در نظر بگیرند و اگر توان این کار را ندارند، از سن شش سالگی به بعد بستر آنها را جدا سازند. در روایت ها آمده

۱- محمدتقی مجلسی، روضه المتقین، حاج محمد حسین کوشانپور، قم، بنیاد فرهنگ اسلامی، بی تا، ج۸، ص ۶۵۱.

است زمانی که کودکان به سن شش یا هفت سالگی رسیدند، باید رخت خوابشان از یکدیگر جدا شود.(۱) حضرت محمد صلی الله علیه و آله نیز در این باره می فرماید: «إِذا بَلَغَ أَوْلادُكُمْ سَبْعَ سِنِينَ فَفَرِّقُوا بَيْنَ مَضاجِعِهِمْ؛ زمانی که فرزندان شما به سن هفت سالگی رسیدند، خوابگاهشان را از یکدیگر جدا سازید.»(۲) ایشان درباره جداسازی بستر پسران، دختران و پسران و دختران از یکدیگر فرموده است: «أَلصَّبِيُّ الصَّبِيُّ وَ الصَّبِيُّ وَ الصَّبِيَّةُ، وَ الصَّبِيَّةُ وَ الصَّبِيَّةُ يُفَرَّقُ بَيْنَهُما فِی الْمَضاجِعِ لِعَشْرِ سِنِينَ؛ خوابگاه پسران، پسر و دختر و دختران را به هنگام ده سالگی از هم جدا کنید».(۳)

به نظر می رسد سفارش های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و دیگر معصومان علیهم السلام به جداسازی بستر خواب فرزندان از شش سالگی به بعد، به این دلیل است که هر گونه تماس بدنی و مباشرت جسمی کودکان در این سن و سال، نوعی بیداری جنسی را به همراه دارد، به ویژه در دختران که زودتر از پسران بالغ می شوند. ازاین رو، در گفتار معصومان علیهم السلام نسبت به جداسازی خوابگاه دختران از یکدیگر بیشتر سفارش شده است و حتی نسبت به تماس بدنی مادر با دختر شش ساله نیز هشدار داده شده است، اگر مادر دخترش را در این سن و سال لمس کند و وی را در آغوش بکشد و تماس بدنی با او برقرار کند، این خطر وجود دارد که این کار در وی به صورت عادت درآید و در این امر تفاوتی میان محرم و نامحرم و زن و مرد قائل نشود که بی شک، این عمل به حیا و عفت او ضربه می زند. مادر باید صفت شرم و حیا را در فرزندان نوجوانش اعم از دختر و پسر تقویت کند و این قوه را در گفتار و رفتارشان پرورش دهد.

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۸۳.

۲- علی بن حسام الدین متقی، کنز العمال، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۱۳ ه . ق، ج ۱۶، ص ۴۴۱.

۳- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۸۳.

۳. کمک به دوست یابی

۳. کمک به دوست یابی

یکی از مسائل مهم دوره نوجوانی، مسئله دوستی و دوست یابی است. هر نوجوانی، دوست دارد افزون بر اعضای خانواده، با هم سن و سالان خود نیز ارتباط برقرار کند و با آنها رفت وآمد داشته باشد. این رفت وآمدها موجب انتقال ارزش ها و در نتیجه، تحول فرهنگ و اندیشه فرد می شود. ازاین رو، نوجوان، بخش مهمی از افکار و ویژگی های اخلاقی خود را از دوستان می آموزد و به شدت، تحت تأثیر گفتار و رفتار آنان قرار می گیرد. این امر از نظر علمی و تجربی نیز به اثبات رسیده است.(۱) نقش دوستان در تربیت انسان بسیار مؤثر و چشم گیر است، به گونه ای که گاه بر نقش والدین غلبه می کند. شاعر، درباره نقش هم نشین بر رفتار فرد این گونه سروده است:

پسر نوح با بدان بنشست

خاندان نبوتش گم شد(۲)

امیر مؤمنان علی علیه السلام درباره دوست یابی می فرماید:

وَ مَنِ اشْتَبَهَ عَلَیْکُمْ أَمْرُهُ وَلَمْ تَعْرِفُوا دِینَهُ فَانْظُرُوا إِلی خُلَطائِهِ فَإِنْ کانُوا أَهْلَ دِینِ اللّه ِ فَهُوَ عَلی دِینِ اللّه ِ.(۳)

هرگاه وضعیت شخصی بر شما نامعلوم شد و دین و آیین او را نشناختید، به دوستانش بنگرید؛ اگر [دوستانش] اهل دین و آیین الهی اند، او نیز پیرو آیین خداست.

از آنجا که نوجوانان کم تجربه هستند و هنوز پیچ و خم زندگی را آن گونه که باید نمی شناسند، مناسب است از راهنمایی های دیگران، به ویژه مادر در زندگی به ویژه در دوست یابی استفاده کنند و مادر نیز باید بر رفتار فرزند کنترل داشته باشد و نگذارد با افراد فاسد و لاابالی رابطه دوستی برقرار

۱- حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیهم السلام، ص ۱۷۵.

۲- حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیهم السلام، ص ۱۷۶.

۳- بحارالانوار، ج ۷۴، ص ۱۹۷.

کند.

۴. عمل به دستورهای دینی

اشاره

۴. عمل به دستورهای دینی

یکی از عوامل مؤثر در شکل گیری نظام فکری و دینی کودک، امر و نهی های مادر و افراد دیگر است که به نوعی به او آموزش دینی می دهند. کودک، تمامی کارهایی را که مادر از او می خواهد، درست می پندارد و به آنها عمل می کند. در این زمینه مادران باید به نکات زیر توجه داشته باشند.

الف) درست بودن دستورهای مادر

الف) درست بودن دستورهای مادر

اگر آموزش های مادر به فرزند، در زمینه احکام و معارف دینی صحیح و آگاهانه باشد، بسیاری از مشکلات دینی وی رفع می شود، ازاین رو، لازم است مادر، نخست، آشنایی کاملی با احکام و مسائل دینی پیدا کند. سپس آنها را به درستی به فرزندش آموزش دهد. متأسفانه، بسیاری از مادران، آشنایی کافی با مسائل دینی ندارند و مطالب نادرستی را به فرزندان آموزش می دهند که با احکام دینی مخالف است. آموزش های غلط والدین در محیط خانه، موجب برداشت های نادرست فرزند از دین می شود که پی آمدهای بدی چون انحراف فکری فرزندان را در پی خواهد داشت. گناه و کیفر این گونه آموزش های نادرست، بر عهده والدین است و در آخرت بازخواست خواهند شد. ازاین رو، به مادران سفارش می شود که پیش از ارائه و آموزش دستورهای دینی به فرزندان، خود، با معارف آشنا شوند و آنچه را رهبران دین در این زمینه بیان داشته اند، فرا گیرند و سپس به فرزندانشان بیاموزند.

ب) هماهنگ بودن دستورهای مادر با دیگر مربیان

ب) هماهنگ بودن دستورهای مادر با دیگر مربیان

از دیگر عوامل مؤثر در تربیت دینی فرزند، هماهنگ بودن مربیان با یکدیگر به ویژه هماهنگی پدر و مادر در تربیت فرزندان است. اگر پدر، کاری را بد بداند و فرزند را از انجام دادن آن بازدارد، مادر نیز باید با نظر پدر هم عقیده باشد و نباید با وی مخالفت کند. حال اگر دستورهای والدین به فرزند، با یکدیگر هماهنگ نباشد و فرزند گفتارها و رفتارهای ضد و نقیضی از آنها بشنود، دچار سرگردانی می شود و نمی تواند راه درست را انتخاب کند. این گونه فرزندان، همواره می کوشند تا هنگام انجام کار خطا، راه فراری برای خود جست وجو کنند.(۱) حال اگر والدین هماهنگ و هم فکر با

۱- مسئولیت تربیت، ص ۱۱۲.

هم، بایـدها و نبایـدهای دینی را به فرزند آموزش دهند، فرزند تحت تأثیر فرمان های آنان، خود را به رعایت ارزش های دینی ملزم می دانـد. برای مثال، اگر پـدر به حجاب دختر اهمیت دهد و وی را به رعایت آن امر کند و مادر نیز رعایت حجاب را به دختر گوشـزد کند، بی شک، آن دختر، خود را موظف به رعایت پوشـش اسلامی می داند. در مقابل، اگر پدر و معلم، فرد را به رعایت حجاب فرا خوانند، ولی مادر اهل حجاب نباشد و دختر را به رعایت آن سفارش نکند، تأثیر چندانی بر حجاب دختر نخواهـد داشت. بر همین اساس، مربیان کودک و نوجوان، اعم از والـدین و معلمان بایـد به این امر مهم توجه کننـد و در ارائه ارزش ها و معارف دینی به آنان، هماهنگ عمل کننـد، وگرنه ممکن است نوجوان بر اثر اختلاف عملکرد مربیان، دچار تضاد در یـادگیری گردد و به اضـطراب و بی اعتمادی گرفتار شود.(۱) هرگونه دسـتور ناهماهنـگ درباره ارزش های دینی، موجب تزلزل در باورها و نظام ارزشـی فرزنـد می شود و در نتیجه، فرزند، قادر به تصـمیم گیری و نشان دادن واکنش مناسب در برابر حوادث گوناگون نخواهد بود.

ج) قابل فهم بودن دستورهای مادر برای فرزند

ج) قابل فهم بودن دستورهای مادر برای فرزند

یکی از شـرط هـای لازم برای تأثیر امر و نهی مادر در محیط خانه، قابل فهم بودن آن برای فرزنـد است. مادر بایـد با توجه به آمادگی ذهنی و ادراکی فرزنـد در سـنین گوناگون، به وی امر و نهی کنـد. شـیوه آموزشـی پیامبران در تبلیغ دین به مردم این گونه بود که با هر کس به قدر اسـتعداد و سـطح درک و فهمش سـخن می گفتند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید: «ما گروه پیامبران مأمور شده ایم که با مردم به اندازه عقلشان سـخن بگوییم.»(۲) این روش در سیره امامان معصوم علیهم السـلام نیز وجود داشـته و شـیوه رفتار و گفتار آنان با توجه به سطح فکری و علمی افراد، متفاوت بوده است. برای مثال، امـام صـادق علیه السـلام در زمینه روشن سـاختن مسائل اعتقادی و اثبات صانع، برای کسـی که اهل علم بود، از روش فلسـفی بهره گرفت، ولی برای اثبات امامت و رهبری، برای فرد دیگری که سطح فکری

۱- مسئولیت تربیت، ص ۱۱۹.

۲- اصول کافی، ج ۱، ص ۱۸.

پایین تری داشت، از مثال ساده چوپان و گله استفاده کرد.(۱) این شیوه از نظر تربیتی، اهمیت فراوان دارد و بهره گیری مادران از این روش و توجه مربیان به آن ضروری است.

د) هماهنگی گفتار و رفتار مادر

د) هماهنگی گفتار و رفتار مادر

یکی دیگر از عوامل مؤثر در تربیت دینی فرزند، هماهنگ بودن علم و عمل مربی است؛ یعنی مربی به آنچه از نوجوان می خواهد و وی را به اجرای آن امر می کند، بیش از دیگران عمل کند. همراه بودن علم و عمل در محیط خانه؛ یعنی محیط شکل گیری منش ها و باورهای دینی و اخلاقی فرزند، اهمیت فراوانی دارد. مادر که نقش اساسی در تربیت، به ویژه تربیت دینی فرزند دارد، موظف است هرگاه کاری را از فرزند می خواهد، خود نیز به آن بها دهد و به آن عمل کند. مادر به عنوان الگوی تربیتی فرزند، خود، باید پاک، دین دار و عامل به فرمان های الهی باشد تا بتواند فرزندان پاک و صالحی تربیت کند، وگرنه چراغی که خاموش و بی نور است، نمی تواند به دیگران نور ببخشد.

درباره هماهنگی گفتار و رفتار و اهمیت دادن به عمل، روایت های فراوانی از معصومان علیهم السلام رسیده است. از جمله امام صادق علیه السلام فرمود: «کُونُوا دُعاةً للنّاسِ بِغَيْرِ اَلْسِنَتِکُمْ؛ مردم را با اعمال و رفتار خود، به خوبی ها دعوت کنید»؛(۲) یعنی آنچه را با زبان، خوب یا بد می دانید، در عمل نیز به آن توجه کنید.

از این روایت، درمی یابیم که مادر برای تربیت فرزند باید علم و عمل را با هم به کار گیرد تا فرزند با الهام از رفتار مادر، به وظایف دینی بهتر عمل کند.

ه) انعطاف مادر در تربیت دینی

ه) انعطاف مادر در تربیت دینی

مادر باید در تربیت دینی فرزند انعطاف داشته باشد و نباید در برابر اشتباهات یا تخلف های عملی فرزند به گونه ای رفتار کند که او را به کج بازی و عناد وادارد. این روحیه، عامل و سرآغاز بسیاری از رفتارهای نامناسب خواهد شد. در روایتی

۱- شیوه های صحیح امر به معروف و نهی از منکر، قم، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹، ص ۲۳۹.

۲- اصول کافی، ج ۲، ص ۷۸، باب الورع، ح ۱۴.

از امام علی علیه السلام آمده است: «أَلْاءِفْراطُ فِی الْمَلامَهِ تَشِبُّ نِیرانَ اللَّجاجِ؛ زیاده روی در سرزنش، آتش لج بازی را شعله ور می سازد.»(۱) همچنین آن حضرت در کلام دیگری فرمود: «أَللّجاجُ أَکْبَرُ الْأَشْیاءِ مَضَرَّهً فِی الْعاجِلِ وَ الْآجِلِ؛ زیان لجاجت، برای دنیا و آخرت انسان بیشتر از هر چیز است.»(۲) بنابراین، مادر باید مراقب رفتار خود باشد تا مبادا موجب پیدایش روحیه لجاجت در فرزند گردد. در این صورت، پی آمد این کار پیش از همه، دامن گیر خود مادر خواهد شد؛ زیرا افزون بر روحیه لجاجت و سرپیچی از دستورها، به تدریج، روحیه انتقام جویی نیز در وجود کودک به وجود می آید. ازاین رو، مادر باید زمینه شکل گیری این رفتار ناپسند را از بین ببرد و نگذارد چنین بیماری درمان ناپذیری در وی ایجاد گردد.

۱- تحف العقول، ص ۸۰.

۲- عبدالواحد تمیمی آمدی، غرر الحکم و دررالکم، مصر، بی نا، ۱۳۳۱ه . ق، ص ۱۲۶.

فصل ششم: نقش مادر در تربیت دینی جوان (هفت سال سوم)

اشاره

فصل ششم: نقش مادر در تربیت دینی جوان (هفت سال سوم)

دوره جـوانی، دوره پرشور و نشـاطی است و فرد در این مرحله از زنـدگی، احساسـات متفـاوتی از خود بروز می دهـد؛ گـاه با تنـدی و گـاه بـا سـردی و بی تفـاوتی با مسائل زنـدگی برخورد می کنـد. اسـتعدادهای گوناگونی که به طور طبیعی در وجود انسان نهفته است، در دوران جوانی به فعلیت می رسد و چرخ های زندگی را به حرکت درمی آورد.(۱) با توجه به تمایلات و گرایش هـای جـوان، این دوران فرصت منـاسبی برای تربیت دینی و پرورش روحیه دین بـاوری در اوست. ازاین رو، جـوان به هدایت و راهنمایی اطرافیان به ویژه مادر نیاز دارد تا در انتخاب راه صحیح او را یاری دهند.

همـان گونه که مادر در دوران کودکی و نوجوانی، در تربیت، هـدایت و راهنمایی فرزنـد نقش دارد، در دوران جوانی نیز این نقش همچنان برقرار است. رابطه مادر و فرزند چنان عمیق و ناگسـتنی است که حتی تا سـنین پیری نیز ماندگار خواهد بود و گـذر زمان، خللی بر آن وارد نمی کنـد. چه بسا مردان بزرگی که در برابر مادر زانو می زننـد و به دسـتورهای مادر گوش می دهند و خواسته هایش را تمام و کمال اجرا می کنند. ازاین رو، لازم است در این فصل، به نقش مادر در تربیت دینی فرزند در هفت سال سوم؛ یعنی دوره جوانی بپردازیم و اثرگـذاری او را در این دوره از زنـدگی فرزند بررسـی کنیم. از جمله نقش های مادر در دوره جوانی عبارتند از:

۱. حفظ پیوند عاطفی میان مادر و فرزند

۱. حفظ پیوند عاطفی میان مادر و فرزند

رابطه مادر و فرزند، رابطه ای است عمیق و ناگسستنی، به گونه ای که فراز و نشیب های زندگی نمی تواند چندان اثری بر آن بگـذارد و آن را تضـعیف کنـد. شایـد هیـچ پیوندی در دنیا به اندازه پیوند مادر و فرزندی محکم و اسـتوار نباشد. با این حال، ممکن است رابطه مـادر و فرزنـد نسبت به دوران های مختلف زنـدگی، شـدت و ضـعف یابـد و در برخی دوره ها این رابطه، عـاطفی تر از دیگر دوره هـا باشـد. بی تردیـد، تعلق خـاطر و احساس عاطفی مادر به کودک خود، بیش از علاقه منـدی وی به فرزندی است که در دوران نوجوانی یا جوانی به سر می برد. با این حال، این پیوند هیچ گاه بریده

۱- محمدتقی فلسفی، گفتار فلسفی جوان، تهران، هیئت نشر معارف اسلامی، ۱۳۴۴، ج ۱، ص ۲۳۵.

نمی شود، بلکه در هر شرایط و سنی به قوّت خود باقی است.

با توجه به آنچه گفته شـد، لازم است مادران به این مسـئله توجه کننـد و جوانان نیز خود را از مهر مادری محروم نسازند. مادر باید مانند دوره های گذشته به فرزند لطف و توجه داشته باشد؛ با این تفاوت که در دوره کودکی، با نوازش و ابراز عواطف و احساسات، فرزند را مورد دل جویی و محبت قرار می داد و در دوران جوانی با راهنمایی و مشورت و کمک در تصمیم گیری ها و انجام کارها او را یاری می رساند.

۲. مشورت با جوان

۲. مشورت با جوان

یکی از نیازهـای جـوان، نیـاز بـه مشـورت و راهنمـایی اسـت. ممکن است جـوان نتوانـد در پیـچ و خم زنـدگی، راه درست را برگزینـد. در قرآن کریم نیز دسـتورهایی درباره مشاوره و راهنمایی آمده است که جوانان را بیشتر به این کار تشویق می کند. در آیه ای از قرآن می خوانیم خداونـد خطـاب به پیـامبر می فرمایـد: «و شـاورهم فی الامـر؛ با آنان (اصـحاب) در کاری مانند جنگ مشورت کن.» (آل عمران: ۱۵۹) همچنین در آیه ای دیگر به عنوان یک قانون کلی می فرمایـد: «وَ أَمْرُهُمْ شُورَی بَیْنَهُمْ؛ و آنهـا (نمـازگزاران) کارشـان با مشورت میان خودشان باشـد.» (شورا:۳۸) در روایـات معصومین علیهم السـلام نیز به مشـاوره بسیار تأکید شده است. امام رضا علیه السلام می فرماید:

إِنَّ رَسُولَ اللّه ِ کانَ یَسْتَشِیرُ أَصْحابَهُ ثُمَّ یَعْزِمُ عَلی ما یُرِیدُ.(۱)

رسول خدا صلی الله علیه و آله پیوسته در کارها از اصحابش مشورت خواهی می کرد. سپس بر اجرای خواسته اش تصمیم می گرفت.

امیر مؤمنـان علی علیه السـلام نیز درباره اهمیت مشاوره می فرمایـد: «أَلْاءِسْتِشارَهُ عَیْنُ الْهِـدایَهِ؛ مشورت خواهی، همان هـدایت است.»(۲) اگر کسی در تصمیم های مهم زندگی، با دوستان و بزرگان

۱- وسائل الشیعه، ج ۸، ابواب احکام العشره، باب ۲۴، ح ۱، ص ۴۲۸.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۲، باب استحباب مشاوره اصحاب الرّأی، ح ۱۵۵۸۸، ص ۴۰، به نقل از: سی دی ۵/۲ نور.

مشورت کنـد، در دنیا و آخرت سـعادت مند خواهد شد، چنان که امام علی علیه السـلام فرمود: «أَلْمُسْتَشِیرُ عَلی طَرَفِ النَّجاحِ؛ مشورت کننده در طریق رستگاری است».(۱)

بـا توجه به آیـات قرآن و روایت های معصومان علیهم السـلام، انسان بایـد همیشه در امور زنـدگی با صاحبان انـدیشه و تجربه مشورت کنـد و از دانش و تجربه های آنان بهره جوید. جوان، بیش از دیگران به مشاوره نیازمند است. ازاین رو، بایسـته اسـت جوانان پیش از تصـمیم گیری، با پدر و مادر و دیگر بزرگ ترها مشورت و هم فکری کنند، به ویژه مادر را هم راز و خیرخواه خود بدانند و از او در تصـمیم گیری ها و سود و زیان آن نظر بخواهند. مادران نیز باید در این امر جوانان خود را یاری رسانند و در هر شرایطی آنها را راهنمایی کنند.

۳. شناسایی همسر مناسب برای جوان

۳. شناسایی همسر مناسب برای جوان

از نقش هـای مهم مـادر، شـناسایی و انتخـاب همسـر منـاسب برای جوان است. مـادر در این امر از هر کس دیگری شایسـته تر است؛ زیرا با تجربه و مهارتی که مادران در این زمینه دارنـد، می توانند همسـر خوبی برای فرزندانشان انتخاب و به آنها معرفی کننـد. همچنیـن وظیفـه مـادر اقتضـا می کنـد پیش از همه به امر خواسـتگاری و انتخـاب همسـر برای فرزنـدش اقـدام کنـد و با مشورت وی، فرد مناسبی را برگزینـد. افزون بر این، معمولاً فرزنـد به مادرش بیش از دیگران اعتماد دارد و او را تنها فردی می داند که اسـرارش را حفظ و برای خیر و سـعادت او گام برمی دارد. عرف جامعه نیز این امر را تأیید می کند، چنان که در میان اقوام و نزدیکان دیده می شود، در ازدواج فرزند اعم از دختر و پسـر، نخست مادر پیش قدم است و اگر کسـی به خواستگاری دختر بیایـد، نخست با مادر در میان می گـذارد. همچنین اگر بخواهد برای پسـرش زن بگیرد، به جست وجوی فرد مناسبی می پردازد.

به هر حال، مادر در شناسایی و انتخاب همسر برای فرزند نقش مؤثری دارد و از هر جهت برای این کار مناسب است. حال اگر مادر به این امر بی توجه باشـد، ممکن است آینـده بـدی در انتظار فرزندش باشد که هرگز نتواند آن را جبران کند. پیامبر خدا در این باره می فرماید: «آمِرُوا النِّساءَ فِی

۱- غرر الحکم و دررالکلم، ترجمه: محمدعلی انصاری، ج ۱، ص ۴۲، ش ۱۲۶۱.

بَنـاتِهِنَّ؛ با زنان خود در امور مربوط به دخترانشان مشورت کنیـد.»(۱) روشن است که مهم ترین امر مربوط به دختـران، مسئله ازدواجشـان است که بایـد در این بـاره نیز بـا مـادران مشورت شود. این امر، اختصـاص به دختـر نـدارد و امور پسـران، به ویژه ازدواج آنان را نیز شامل می شود. ازاین رو، به مادران سـفارش شده است در شـناسایی و انتخاب همسر مناسب و شایسته برای فرزندانشان، اعم از دختر و پسر نقش خود را به خوبی ایفا کنند.

۴. تقویت دین باوری جوان

۴. تقویت دین باوری جوان

دوره جوانی، دوره رشـد اسـتعدادها و توانـایی هـای انسـان است و تمام توانایی های او در این دوره به کمال می رسـد. از نظر جسـمی، انـدام جوان رشد می کند؛ نیروی عقل و خردش شـکوفا می شود؛ قدرت تجزیه و تحلیل در وی افزایش می یابد و به طور کلی، همه جنبه هـای جسـمی و روحی جوان به رشـد و بالنـدگی می رسـد. با توجه به این ویژگی ها، زمینه رشـد و ترقی جسـمی و روحی انسـان در دوره جـوانی، بیش از دیگر دوره هـا فراهـم اسـت و بایـد از ایـن فرصـت بـه منظـور تربیت دینی و اعتقـادی جوان بهره برد. امیرمؤمنان علی علیه السلام به امام حسن علیه السـلام فرمود: «بادَرْتُکَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ یَقْسُوَ قَلْبُکَ؛ به تربیت تو مبـادرت کردم، پیش از آنکه قلبت دچـار تـاریکی و قساوت گردد.»(۲) امام علی علیه السـلام به همه مربیان گوشـزد می کنـد که بایـد پیش از آلوده شـدن جوان به نافرمـانی هـای دینی به یاری آنان پرداخت. مادر، بیش از هر کس دیگری می تواند در امر هدایت گری جوان نقش داشته باشد و وی را راهنمایی کند.

۱- نهج الفصاحه، مترجم: ابوالقاسم پاینده، انتشارات بدرقه جاویدان، تهران، چ ۶، ۱۳۸۵، ص۲.

۲- نهج البلاغه، نامه ۳۱.

فصل هفتم: نقش ویژه مادر در تربیت دینی دختر

اشاره

فصل هفتم: نقش ویژه مادر در تربیت دینی دختر

مادر در تربیت همه فرزندان، اعم از دختر و پسر نقش اساسی دارد و همان گونه که گفته شد، در ایجاد و تحکیم روحیه دین باوری و سازگاری آنها با جامعه و نیز تقویت رفتارهای مثبت آنان تأثیر فراوان دارد. با وجود این، نقش مادر در پرورش حس دینی و مذهبی دختر، بیشتر از پسر است؛ زیرا مادر با دختر، وجوه اشتراک فراوانی دارد که موجب اثرپذیری بیشتر دختر می شود. اشتراک در جنسیت، از مهم ترین وجوه اشتراک است که زمینه پیدایش بسیاری از نقش های مشترک مادر و دختر را فراهم می سازد. عواطف و احساسات مشابه مادر و دختر که از سرشت زنانگی آنان سرچشمه می گیرد، بستر مناسبی برای پرورش روحیه دین باوری در دختر، به کمک مادر خواهد بود. در اینجا لازم است به برخی از نقش های ویژه تربیتی مادر نسبت به دختران اشاره کنیم. برخی از این نقش ها عبارتند از:

۱. احساسات دختر

۱. احساسات دختر

همان گونه که زن از نظر جسمی از مرد، لطیف تر و ظریف تر است، از نظر روحی و روانی نیز عاطفی تر و احساسی تر است. شاید عاطفی بودن زنان با جنبه فیزیولوژیکی آنان بی ارتباط نباشد؛ زیرا ساختار وجودی زن این گونه شکل گرفته است. ساختمان درونی و دستگاه مغز و اعصاب زن بهگونه ای است که برای مهرورزی و جلب محبت دیگران آمادگی بیشتری دارد.(۱) اسلام نیز این ویژگی زنان را تأیید و به آن توجه کرده است، چنان که امام رضا علیه السلام به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «خداوند تبارک و تعالی بر زنان، مهربان تر از مردان است.»(۲) بر این اساس، رسول خدا صلی الله علیه و آله به پدران و مادران سفارش می کند: «هرگاه وارد بازار شدید و هدیه ای برای اهل خانه خریدید و خواستید

۱- علی قائمی، سازندگی و تربیت دختران، تهران، انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۷۶، ص ۲۸۱.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۰۴.

آن را میان اعضای خانواده تقسیم کنید، نخست به دختران بدهید.»(۱) ازاین رو، بر همه اولیا و مربیان لازم است به این مسئله توجه کنند و نیازهای عاطفی دختران را به شیوه درست و از راه های صحیح برآورده سازند. مادر در این امر نیز نقش بسیار مهمی دارد و می تواند با مهر و محبت مادری نیازهای عاطفی دختر را تأمین کند تا وی در محیط خانه، احساس کمبود عاطفی نکند. اگر مادر با بی مهری و بی توجهی با دختر رفتار کند، بی تردید، برای ارضای نیازهای عاطفی خود به مکان ها و افراد دیگری روی می آورد که پی آمد جبران ناپذیری خواهد داشت. همان گونه که می دانید، علت اصلی فرار دختران، بی توجهی پدر و مادر به عواطف آنهاست. مادران باید با محبت کردن به دختران، از بروز این گونه رفتارهای نامناسب و ضداخلاقی در آنها جلوگیری کنند و با عطوفت و مهربانی هر چه بیشتر، دل آنان را به دست آورند و ارزش های دینی را در قلب و روحشان مستقر سازند.

۲. عفت و پاک دامنی دختر

۲. عفت و پاک دامنی دختر

عفت در لغت به معنای خودداری از کار زشت، پرهیزکاری، درست کاری و طهارت(۲) و در اصطلاح علم اخلاق به مفهوم پرده پوشی و دوری از کار زشت آمده است که خود مصداق های گوناگونی دارد. مهم ترین مصداق عفت، کنترل شهوت و غرایز جنسی است. این مسئله در مورد زنان و دختران از اهمیت اجتماعی بسیار بالایی برخوردار است و آنان به مراتب بیش از مردان باید مراقب عفاف و پاک دامنی خود باشند.

یکی از مصادیق مهم عفت و پاک دامنی دختران، حفظ حجاب و رعایت شئونات اسلامی در برخورد با نامحرمان است. مادران مؤمن و متدین در این زمینه نقشی کارساز دارند. به گونه ای که می توان گفت عفت و پاک دامنی دختران و رعایت حریم اسلامی از سوی آنان، پی آمد دین مداری و عفت مادران است.

از سوی دیگر حجاب موجب تقویت عفت و مصونیت زنان از آلودگی های فردی و اجتماعی می شود. ازاین رو، رابطه ای دوسویه میان عفت و حجاب برقرار است.

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۲۷.

۲- فرهنگ معاصر، واژه «عفت».

رعـایت عفت و پـاك دامنی، برای زنـان و دخـتران اهمیـتی ویژه دارد، چنـان كه پیـامبر اعظم صـلی الله علیه و آله فرمود: «خَیْرُ نِسائِكُمُ الْعَفِیفَهُ؛ بهترین زنان شما، زنان عفیف و پاك دامن هستند.»(۱) زنان و دختران به دلیل احساسات و عواطفی كه دارند، آسیب پذیرتر از پسرانند و اگر عفت را رعایت نكنند و به خودنمایی بپردازند، فضای اجتماع را به سرعت آلوده خواهند كرد. مادر باید هم خود عامل به عفت و هم مبلّغ آن باشد؛ یعنی اینكه خود با عفت و حیا زندگی كند و ارزش پاك دامنی و حیا را به دخترش نیز بیاموزد.

۳. احترام ویژه به دختر

۳. احترام ویژه به دختر

مادر در احترام گذاشـتن به دختر از هر كسـی سـزاوارتر است؛ زیرا او هم از نظر عاطفی و روانی، عواطف و احساسات دختر را بـه خـوبی درك می كنـد و هـم دربـاره ویژگی هـای او شـناخت كـاملی دارد. رفتـار محبت آمیز و همراه بـا احـترام مـادر، در شكوفـایی شخصـیت دختـر بسـیار مؤثر است و مـوجب می شـود وی وقـار و شخصـیت خـود را حفـظ كنـد. به عكس، رفتـار تحقیرآمیز و همراه با اهانت مانند بددهانی، دشـنام، استهزا، عیب جویی و مانند آن سبب می شود دختر ضعیف و بی شخصیت بار بیاید. بنابراین، همه اطرافیان دختر به ویژه مادر، باید احترام او را حفظ و از هرگونه بی احترامی به وی پرهیز كنند.

۴. آموزش احكام ویژه به دختر

۴. آموزش احكام ویژه به دختر

مـادر می توانـد مسائـل و احكـام دینی مورد نیـاز دخترش را به وی آموزش دهـد. از هرگونه سـخت گیری در این زمینه پرهیز كنند و از روش تعامل و تشویق و ترغیب بهره گیرند.(۲)

احكام مشترك دینی میان مادر و دختر فراوان است، مانند احكام مربوط به عادت ماهیانه، زایمان و زناشویی كه مادر باید آنها را به دختر آموزش دهـد. ازاین رو، به مادران سـفارش می شود كه مسائل مورد نیاز دختران را از سال های نخست زنـدگی به آنها بیاموزند و آنها را از جوانی با امور

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۱۵.

۲- نقش مادر در تربیت فرزند، ص ۱۹۱.

زنـدگی آشـنا سازنـد. دختر زودتر از پسـر به سن تکلیف می رسـد. ازاین رو، به آموزش های ویژه ای نیاز دارد. احکام عملی ویژه زنان و دختران، را بایـد پیش از ابتلای به آن به دختران آموزش داد تا هنگام روبه رو شدن با آن مسائل، از نظر شـرعی و روانی مشـکلی برایشان پیش نیایـد. بسـیاری از دختران بر اثر بی خبری و ناآگاهی از عادت ماهیانه و تحولات روحی ــ روانی ناشـی از آن، هنگام ابتلا بدان دچار اضـطراب و پریشانی روانی و گرفتار عوارضـی چون بیماری خواهند شد که این مشکل، با تربیت و آموزش به موقع وظـایف دینی به راحتی قابـل پیش گیری خواهـد بود. بنـابراین، دختران به دلیل ویژگی های فردی و اجتمـاعی خـاص نیـاز به تربیت و آموزش های ویژه ای دارنـد و بایـد به این ویژگی ها و نیازهای جسـمی و روحی، در اجرای فرآیند تربیت توجه شود.

۵. نقش آموزی به دختر

۵. نقش آموزی به دختر

زن به عنوان رکن مهم جامعه می تواند نقش های گوناگونی در زندگی ایفا کند. شاید نقش شوهرداری از همه مهم تر باشد؛ زیرا در صورت ایفـای این نقش است که فرصت دیگر نقش هـا ماننـد نقش مـادری، خانه داری، تربیتی و ماننـد آن فراهم می گردد. زن نخست باید ازدواج کند و تشکیل خانواده دهد تا به عنوان عنصر اثرگذار، نقش خانه داری و سپس مادری و تربیتی را ایفا کند.

مادر می توانـد این نقش ها را به دختر منتقل سازد و دختر، شـیوه زندگی و چگونگی برخورد با دیگران را از مادر می آموزد. اگر مـادر در برابر دختر، همسـرش را احترام کنـد و به حقوق او احترام بگـذارد، دختر نیز همان گونه با شوهر آینـده اش رفتار خواهـد کرد. تجربه نشان می دهـد که دختران موفق در زمینه شوهرداری، الگوهای خوبی چون مادران خود داشـته انـد و خلق وخوی نیك و همسـرداری نیکو را از مادرشان آموخته اند. ازاین رو، به مادران سـفارش می شود که وظایف و مسـئولیت های زنانه را به دخترانشان بیاموزند و آنها را به اخلاق نیکو و رفتارهای شایسته بیارایند.

فصل هشتم: همراه با برنامه سازان

اشاره

فصل هشتم: همراه با برنامه سازان

تردیدی نیست که رسانه ها به ویژه رادیو و تلویزیون مهم ترین دستگاه خبری و اطلاع رسانی در جهان امروز هستند.

امروزه نقش صـدا و سـیما در خبررسانی خلاصه نمی شود، بلکه بسـیار فراتر از آن به تمام شـئون زنـدگی انسان راه پیدا کرده است. روابط اجتماعی، اوضاع فرهنگی، امور سیاسـی و باورهای دینی و ارزشـی همه به نوعی تحت تأثیر تبلیغات و برنامه های رادیو و تلویزیون قرار می گیرنـد. ازاین رو، رسـانه یکی از عوامل مهم تربیتی به شـمار می آیـد و در معرفی الگو و تعیین خط مشـی جامعه، تأثیر چشم گیری دارد. به همین دلیل، پژوهش های دینی و اسلامی مرتبط با کارهای رسانه ای برای الگودهی از طریق صـدا و سـیما بسیار مؤثر است. پژوهش حاضـر دربـاره تربیت دینی فرزنـدان و تبیین نقش مـادران در این زمینه، یکی از کارهایی است که در اختیار برنامه سازان گذاشـته می شود تا بر اساس آن، برنامه هایی تهیه و پخش شود. در اینجا لازم اسـت به برخی جنبه های کاربردی این تحقیق در صدا و سیما اشاره کنیم.

۱. پیشنهادهایی برای برنامه سازان

اشاره

۱. پیشنهادهایی برای برنامه سازان

زیر فصل ها

الف) لزوم تبیین نقش مادر

ب) پرورش حس مسئولیت پذیری مادران در برابر فرزندان

ج) تحکیم روابط مادران و فرزندان

د) تشویق فرزندان به پیروی از مادران

ه) پرهیز از ترسیم الگوهای در رسانه

الف) لزوم تبیین نقش مادر

الف) لزوم تبیین نقش مادر

به نظر می رسـد نخستین وظیفه رسانه نسـبت به مادران و فرزنـدان، تبیین نقش مادر در تربیت دینی فرزند است. رسانه باید این مسئله را به تصویر بکشـد که چگونه یـک مادر مؤمن و متـدین می توانـد فرزنـد مؤدب و باتربیتی را پرورش دهـد. نکته های اساسـی و مهمی که در زمینه پیونـد مادر و فرزند وجود دارد، باید به تصویر کشـیده و نمایش داده شود. رسانه می تواند نقش مـادر را در رشـد و پرورش اعتقادی و اخلاقی فرزنـد نشان دهـد. نمایش زنـدگی بزرگان دین،ماننـد به تصویر کشـیدن دوره

کودکی، نوجوانی و جوانی حضرت امام خمینی قدس سره و رفتار مادر با ایشان و چگونگی امر و نهی و دستورهایی که مادر به آن حضرت می داد و پیروی امام از راه کارهای تربیتی مادر، اگر به شکل فیلم و سریال به مردم عرضه شود، بی شک، آثار مثبتی در جامعه خواهد گذاشت.

همان گونه که پیش از این بیان شد، مادر، نقش های گوناگونی در خانه و جامعه دارد که درباره هر دو زمینه می توان برنامه ساخت و نقش آفرینی های مادر را در خانه و جامعه به تصویر کشید. نقش

مادری، خانه داری، شوهرداری و تربیت فرزنـدان از جمله نقش های زن است که باید درباره آن، تحقیق های اساسـی صورت گیرد و در قـالب برنـامه هـای تلویزیونی به مردم ارائه گردد. اگر به جنبه هـای گونـاگون نقش مـادر در خانه و جامعه پرداخته شود، به یقین، برای مردم به ویژه خانواده ها سودمند و سازنده خواهد بود.

ب) پرورش حس مسئولیت پذیری مادران در برابر فرزندان

ب) پرورش حس مسئولیت پذیری مادران در برابر فرزندان

یکی از مشـکلات جوامع امروزی، بی مسـئولیتی مادران در برابر تربیت فرزندان است. بسیاری از زنان جوان، در مرحله نخست حاضـر بـه مـادر شـدن نیسـتند و اگر تـن بـه چنین امری بدهنـد، به یـک یـا دو فرزنـد بسـنده می کننـد. البته این مسـئله دلا‌یل گوناگونی دارد که برخی نتیجه تبلیغات رسانه هاست و برخی دیگر به شرایط زندگی امروزی مربوط می شود.

امروزه زنان به دلیل کار بیرون از خانه، فرصت نشسـتن در خانه و پرورش فرزند را ندارند. حتی بسـیاری از زنان امروزی، حال و حوصـله رسـیدگی به کودک و فراهم ساختن زمینه رشد جسمی و روحی او را ندارند. به هر حال، بی میلی زنان به فرزنددار شـدن که نتیجه رفاه طلبی و تجمل گرایی آنان است، زمینه بی علاقگی و بی مسـئولیتی در تربیت فرزندان را در آنان به وجود می آورد. ازاین رو، صدا و سیما وظیفه دارد حس مسئولیت پذیری مادران در برابر تربیت فرزندان را تقویت کند و تا آنجا که ممکن است، آنها را به احساس وظیفه و مسئولیت پذیری در برابر کودکان تشویق کند.

راه تقویت حس مسئولیت پذیری مادران نسبت به تربیت فرزندان، آشناسازی آنان با آثار و نتایجی است که آنها می توانند بر وجود فرزنـد بگذارنـد. این امر مایه دل گرمی آنان می شود. وجود فرزند، منشأ آثار و برکات زیادی است که برخی در دنیا و برخی دیگر در آخرت نصیب والدین می گردد. در دنیا با تولد فرزند، کانون خانواده گرم و پیوند زناشویی، محکم تر و قوی تر می گردد و در آخرت نیز پاداش های بزرگی که برای تربیت فرزنـد صالح به پدر و مادر وعده داده شده است، به آنها داده می شود. بسـیاری از پـدران و مادران بر اثر دعاهای فرزنـدان شایسـته شان، پس از مرگ آمرزیـده می شونـد. امام صادق علیه السـلام در این بـاره می فرمایـد: «مِیراثُ اللّه ِمِنْ عَبْـدِهِ الْمُؤمِنِ وَلَـدٌ صالـحٌ یَسْـتَغْفِرُهُ؛ میراث خداونـد برای بنـده مؤمنش، فرزند صالحی است که برایش طلب استغفار

کند.»(۱) فرزنـد صالـح، در حقیقت، میراثی است که از سـوی خداونـد به انسـان می رسـد و در حیـات و ممـات برای او طلب آمرزش می کنـد. بنابراین، مادران باید از وجود فرزند اسـتقبال کنند و با عشق و علاقه پذیرای او باشـند و نسـبت به تربیت وی احساس مسـئولیت کننـد و زمینه های رشد جسـمی و روحی وی را فراهم آورند. صدا و سـیما می تواند این انگیزه را به خوبی در وجود زنان و دختران جوان ایجاد و تقویت کند.

ج) تحکیم روابط مادران و فرزندان

ج) تحکیم روابط مادران و فرزندان

هر چنـد رابطه مادر و فرزنـد، به خودی خود مسـتحکم است و اگر عوامل بیرونی موجب تضـعیف آن نشود، دوام و بقا خواهد داشت، ولی شـرایط زنـدگی امروزی به گونه ای است که بیشتر فرزندان اهمیت چندانی به این رابطه نمی دهند و مقام مادر را آن گونه که شایسـته است، ارج نمی نهند. ازاین رو، مسئولان و سیاست گذاران صدا و سیما باید در این زمینه سرمایه گذاری کننـد و با برنامه های خود روابط اجتماعی و خانوادگی افراد جامعه به ویژه رابطه مادر و فرزند را تقویت سازند. رابطه فرزند و مادر، اغلب از ناحیه مادر پایدار است و مادر با آن مهر و محبت درونی که به فرزند دارد، فقط خیر و صـلاح او را می خواهد. با وجود این، بسیاری از فرزندان جوان این احساس عاطفی را نسبت به مادر ندارند و بر اثر شرایط محیطی و فرهنگی، تلاش ها و زحمت های مادر را فراموش می کنند و برای او ارزش قائل نیسـتند. صدا و سـیما می تواند با تهیه فیلم های مفید در این باره به تحکیم پیوند مادر و فرزند بپردازد.

تبیین مقـام مـادر بـا کمـک گرفتن از آیـات و روایـات و سـیره معصومان علیهم السـلام درباره ارج نهادن به مقام مادر، روحیه مادردوستی را در فرزنـد پرورش می دهـد. خداونـد در قرآن، نیکی به پدر و مادر را در کنار مسـئله عبادت خویش بیان کرده است که این امر عظمت جایگـاه مـادر را می رسانـد. در این آیه می خوانیم: «و قَضـی رَبُّکَ أَنْ لا تَعْبُـدُوا إِلاّ إِیّاهُ وَ بِالْوالِـدَیْنِ إِحْسانا؛ پروردگارت فرمان داده است که جز او را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید». (اسراء:۲۳)

همان گونه که عبادت خداوند لازم است و باید پروردگار یگانه را پرستش کرد، باید به والدین

۱- منتخب میزان الحکمه، ص ۵۵۱.

نیز نیکی کرد و در گفتار و رفتار به ایشان احترام گذاشت و به آنها خدمت کرد. ترسیم محتوای این آیات به شکل فیلم و سریال نمایشی در جلب نظر فرزندان به مقام مادر سودمند خواهد بود.

د) تشویق فرزندان به پیروی از مادران

د) تشویق فرزندان به پیروی از مادران

از دیگر کارهایی که می توان در تقویت ارتباط مادر و فرزند انجام داد، تشویق فرزندان به پیروی از مادران است. مادران در حقیقت، الگوی فرزندان هستند و فرزند از مادر بیشترین الگو را می پذیرد. هرچند حس الگوپذیری فرزند از مادر، در دوران کودکی بسیار قوی است، ولی این الگوپذیری با افزایش سن کاهش می یابد. فرزند در دوره نوجوانی، هم زمان با الگوپذیری از مادر، از هم سالان و دوستان نیز الگو می گیرد. حتی ممکن است نوجوان از هم سالان و دوستان خود بیشتر از مادر اثر بپذیرد؛ زیرا الگوپذیری نوجوانان از هم دیگر، به دلیل هم سن و سال بودن آنان و اشتراکشان در عواطف و احساسات، قوی و عوامل مخالف آن ضعیف است. ازاین رو، تقویت روحیه الگوپذیری فرزند از مادر لازم و ضروری است.

تشویق فرزند به پیروی از مادر و الگو گرفتن از رفتار وی، به روش های گوناگونی اجرا می گردد و شاید یکی از مؤثرترین روش ها، اشاره به آثار همراهی فرزند با مادر باشد. بدین معنا که نتایج مثبت هدایت های مادر و تأثیر سودمند دعاهایش در زندگی فرزند و نقش مادر در رسیدن فرد به موفقیت را به وی گوشزد کنیم. خداوند در قرآن کریم درباره اطاعت فرزند از پدر و مادر می فرماید: «وَ اخْفِضْ لَهُما جَناحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ؛ و بال های فروتنی خویش را از محبت و لطف، در برابر آنان فرود آر.» (اسراء: ۲۴)؛ یعنی در رفتار، کاملاً مطیع پدر و مادر باش و در برابر آنان فروتنی کن و از دستورهای ایشان پیروی کن. همچنین، خداوند در مقام گفتار نیز فرموده است: «لا تَقُلْ لَهُما أُفٍّ؛ بر آنها فریاد مزن.» (اسراء:۲۳) بنابراین، فرزند در گفتار و رفتار باید از والدین، به ویژه مادر پیروی کند. صدا و سیما بهتر از هر نهاد دیگری می تواند این ارزش را در جامعه نهادینه سازد.

ه) پرهیز از ترسیم الگوهای در رسانه

ه) پرهیز از ترسیم الگوهای در رسانه

همان گونه که معرفی الگوهای خوب، آثار مثبتی در اجتماع دارد، پخش الگوهای بد از رسانه نیز بر انسان آثار منفی می گذارد. انسان به همان اندازه که تحت تأثیر الگوهای مثبت قرار می گیرد، از

الگوهـای منفی نیز اثر می پـذیرد. شایـد الگوهـای منفی، به دلیـل هماهنـگ بودن بـا امیـال و غرایز نفسانی، اثر بیشتری بر افراد بگذارند؛ زیرا انسان های تابع هوا و هوس در برابر عوامل انحرافی، چندان استقامتی از خود نشان نمی دهند. ازاین رو، به سوی الگوهای ضدارزشـی گرایش پیـدا می کننـد و از آن الگوها پیروی می کنند. رسول خدا صـلی الله علیه و آله نیز همواره از غلبه هوای نفس بر امتش احساس خطر می کرد.

بنـابراین، نمایش الگوهای منفی و ضدارزشـی از شـبکه های سـیما آثار نامطلوبی بر افکار نسل جوان دارد و بایـد از پخش آن پرهیز کرد. همچنین فیلم ها و برنامه هایی که چنـدان تناسبی با فرهنگ اسـلامی ندارد و قوانین دینی و اخلاقی در آنها رعایت نمی شـود، نبایـد برای نسـل جـوان نمـایش داده شـود؛ چـون بـدآموزی این گـونه فیلم هـا، بیش از جنبه هـای مثبت آن است. بنابراین، به مسـئولان و مدیران و برنامه ریزان صدا و سـیما سفارش می شود تا جایی که ممکن است از پخش سریال های ضد ارزشی خودداری و به جای آنها از فیلم های داخلی استفاده کنند که متناسب با فرهنگ و آداب و رسوم جامعه هستند.

۲. نقد و ارزیابی برنامه های پخش شده

۲. نقد و ارزیابی برنامه های پخش شده

نقـد و بررسـی دقیق فیلم ها و سـریال های پخش شـده از سـیمای جمهوری اسـلامی، کار مشـکلی است و در این نوشـتار نمی گنجد، ولی از آنجا که پژوهش حاضر برای استفاده برنامه سازان رسانه تهیه و تدوین شده، باید گفت بسیاری از فیلم هایی که تا کنون از شـبکه های سـیما پخش شـده، به ویژه سـریال های خارجی که متناسب با فرهنگ بیگانه تولیـد شـده است، چنـدان سنخیتی بـا ارزش هـای دینی و ملی مـا ندارنـد و بار منفی آنها بیشتر از بار مثبتشان است. حتی برخی از سـریال های داخلی نیز نکته هـای تربیتی لازم را در روابط خانوادگی و پیونـد مادر و فرزنـدی رعایت نمی کننـد. بیشتر فیلم ها و سـریال ها با پرخاش گری و سرکشـی فرزنـد در برابر پدر و مادر شـروع می شود و به همین صورت ادامه می یابد تا به طرد کلی او از ناحیه والدین می انجامـد. برای نمونه، «مجموعه سـریال نرگس» که از سـیما پخش شـد و بیننده بسـیاری نیز داشت، از این نکته منفی تربیتی خالی نبود. ازدواج خیابانی بهروز و نسرین، سرکشی وی در برابر پدر، مخالفت مادر و پدر بهروز با ازدواج آنان از اموری بود که هیـچ توجیه تربیتی نـداشت. این الگوهای رفتاری در نسل جوان و روابطشان با پـدر و مادر می توانـد اثر منفی داشـته باشد. شاید بسـیاری از فرزندان با تماشای سـریال نرگس به این وسوسه افتاده باشـند که دوست خیابانی پیدا کنند و توجهی به پدر و مادر نداشته باشند. ازاین رو، باید کوشید تا حد امکان، از

مسائـل ضدارزشـی و رفتارهـایی که از نظر تربیتی بار منفی و بـدآموزی دارنـد، در فیلم و سـریال اسـتفاده نشود و به جنبه های مثبت بیشتر توجه گردد.

۳. راه کارها

اشاره

۳. راه کارها

هیچ مشـکلی نیست که راه حلی برای آن نباشد، بلکه هر مشکلی راه حلی متناسب با خود دارد. برنامه ریزان و مدیران پخش و تولید برنامه باید درباره رسانه ها و تهیه فیلم های ضدارزشـی یا دارای رفتارهای تربیتی نامطلوب، کارهای اساسـی انجام دهند. در اینجا به برخی از راه کارهای سازنـده اشاره می کنیم، به این امیـد که مورد توجه و اسـتفاده مسـئولان سازمان صـدا و سـیما قرار گیرد.

الف) خودداری از پخش فیلم های بدآموز و ضدتربیتی

الف) خودداری از پخش فیلم های بدآموز و ضدتربیتی

همان گونه که اشاره شـد برای جلوگیری از آثار منفی و ضـدتربیتی فیلم ها و سـریال های نمایشـی، نبایـد از داسـتان هایی که جنبه بدآموزی دارند یا از نظر تربیتی در بیننده اثر منفی می گذارند در شـبکه های سیمای جمهوری اسلامی استفاده کرد. این گونه فیلم هـا نه تنهـا در داخـل کشور، بلکه در خـارج از مرزهـای جمهوری اسـلامی نیز که به نوعی به این فیلم هـا دسترسـی دارند، آثار منفی برجای می گذارد. ازاین رو، به مسـئولان سازمان صدا و سیما سفارش می شود که در پخش چنین فیلم هایی تجدیـدنظر کنند. راه حل این کار تهیه کردن فیلم نامه نویس های متدین و آشـنا با مسائل فرهنگی و تربیتی است؛ زیرا سـریال ها و فیلم های بدآموز، محصول فیلم نامه ای است که بر اساس آن به ایفای نقش می پردازند.

ب) تهیه فیلم از داستان های قرآنی

ب) تهیه فیلم از داستان های قرآنی

یکی از راه کارهای عملی درباره اسـلامی و ارزشـی شـدن فیلم ها، تولیـد سـریال های کوتاه با اسـتفاده از داسـتان های قرآنی است که بایـد به این امر توجه ویژه داشت. از بسـیاری از قصه هـای قرآن دربـاره مـادر و فرزنـد و روابط آنها می توان سـریال ساخت و باید درباره استفاده از آنها فکر و برنامه ریزی کرد. قصه حضـرت موسی علیه السلام و مادرش از داستان های جالب و خوانـدنی قرآن است که دست غیب الهی در آن نقش داشت و نـوزاد را پس از رهـا کردن در رود نیـل، دوبـاره به مـادرش بازگرداند و در اختیار مادرش قرار داد. مهر مادر موسـی علیه السلام به وی، از دیگر جاذبه های این داستان است که می تواند برای مادران و فرزندان بسـیار آموزنده باشد. مهر و محبت آسـیه به موسـی علیه السـلام نیز در پرورش او مؤثر بود و باید نقش

وی در این قصه نمایان گردد.

داستان های قرآن با آن گیرایی و جذابیت معنوی که دارند، موضوع خوب و جالبی برای تولید فیلم است و ارزش صرف هزینه و وقت گذاری را دارد.

ج) تشکیل میزگرد و گفت وگوهای مستقیم با مادران و فرزندان

ج) تشکیل میزگرد و گفت وگوهای مستقیم با مادران و فرزندان

از دیگر راه کارهای ترسیم نقش مادران در تربیت دینی فرزندان، گفت وگوی مستقیم با مادران و فرزندان است. برای این کار باید افراد مناسبی را از پیش شناسایی و در میزگردها و گفت وگوها، انتخاب و نقش آنها را در تربیت فرزند، بررسی و برای مردم بیان کرد. در این گفت وگوها باید از مادر و فرزند دعوت شود و با حضور آنها و به طور مستقیم گفت وگو صورت گیرد. در این گونه برنامه ها می توان نخست، مادر و فرزند را به عنوان مادر و فرزند نمونه به مردم معرفی کرد و گوشه ای از روابط صمیمی آن دو را در ارتباط با موضوع نمایش داد. سپس پرسش هایی را درباره شیوه تربیت فرزند طرح کرد و درباره آن از مادر پاسخ خواست. البته باید کوشید در این میزگردها به نکات اصلی و مهم و روش های تربیت فرزند و نقش مادر در این تربیت بیشتر توجه گردد. همچنین می توان در این باره از فرزند نیز پرسش هایی کرد و انگیزه وی را در تکریم و احترام به مادر به مخاطبان منتقل ساخت. فرزند باید به انگیزه های دینی توجه کند و معیار فرمان برداری خویش از مادر را در این راستا تبیین کند. آنچه لازم است در این برنامه رعایت شود، دعوت از مادران و فرزندان مذهبی است، نه افراد غیرمذهبی که رفتار آنان بر مخاطبان آثار منفی خواهد داشت.

کتاب نامه

کتاب نامه

* قرآن کریم.

* نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، قم، مؤسسه امیرالمؤمنین، ۱۳۷۸.

۱. آذرنوش، آذرتاش، فرهنگ معاصر، تهران، نشر نی، چاپ دوم، ۱۳۸۱.

۲. آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و دررالکلم، مصر، بی نا، ۱۳۳۱، ه . ق.

۳. آملی، سید حیدر، تفسیر المحیط الاعظم، تصحیح: سید محسن تبریزی، تهران، وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی، بی تا.

۴. ابن فارس، احمد، معجم مقائیس اللغه، تحقیق و ضبط: عبدالسلام محمد هارون، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۴ ه . ق.

۵. ابوطالبی، مهدی، تربیت دینی، قم، مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمه الله، ۱۳۸۳.

۶. احمدی، احمد، اصول و مبانی راهنمایی و مشاوره، تهران، سمت، ۱۳۸۰.

۷. ____________________________، روان شناسی نوجوانان و جوانان، اصفهان، انتشارات مشعل، ۱۳۷۳.

۸. اردبیلی، یوسف، اصول و فنون راهنمایی و مشاوره، تهران، مؤسسه انتشارات بعثت، ۱۳۷۲.

۹. ارگانی بهبهانی حائری، محمود، تربیت فرزند در اسلام، بی جا، پیام مهدی، ۱۳۷۹.

۱۰. امین، سید محسن، اعیان الشیعه، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، بی تا.

۱۱. امینی، ابراهیم، انتخاب همسر، قم، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲.

۱۲. انتصاری، محمدناصر، بحران ها و درمان ها درباره بلوغ، قم، انتشارات گرگانی، بی تا.

۱۳. بنت الشاطی، آمنه مادر محمد، ترجمه: حسین اژدری آزاد، تهران، کتاب فروشی آتروپارت، بی تا.

۱۴. بهرامی احسان، هادی، اعتیاد و فرایند پیشگیری، تهران، سمت، ۱۳۸۳.

۱۵. پاک نژاد، سید رضا، اولین دانشگاه و آخرین پیامبر، تهران، بنیاد فرهنگی شهید پاک نژاد، ۱۳۶۵.

۱۶. پورعلی فرد، محمدمهدی، روش تربیت دینی نسل جوان و نوجوان، قم، انتشارات شاکر، ۱۳۷۹.

۱۷. پورکاظمی، لطف علی، سیگار، سکته و سرطان، تهران، انتشارات ناهید، ۱۳۷۴.

۱۸. پیاژه، ژان، زندگی و پرورش کودک، ترجمه: عنایت الله شکیباپور، تهران، انتشارات نیما، ۱۳۶۶.

۱۹. تاج لنگرودی، محمدمهدی، اخلاق حضرت فاطمه علیهاالسلام، بی جا، نشر ممتاز، ۱۳۷۵.

۲۰. ثابت، حافظ، تربیت اسلامی (کتاب چهارم)، مقاله «تربیت جنسی در نهج البلاغه»، قم، مرکز مطالعات تربیت اسلامی، ۱۳۷۹.

۲۱. جایگاه زن در اندیشه امام خمینی، مؤسسه نشر و آثار امام خمینی، ۱۳۷۴.

۲۲. جبران، مسعود، الرائد، ترجمه: رضا انزابی نژاد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۶.

۲۳. جوادی آملی، عبداللّه، انتظار بشر از دین، تحقیق: محمدرضا مصطفی پور، قم، مرکز نشر اسرا، ۱۳۸۱.

۲۴. جهان گرد، یدالله، آموزش خانواده، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۷۳.

۲۵. حجتی، محمدباقر، اسلام و تعلیم و تربیت، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۰.

۲۶. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول عن آل الرسول، تهران، مکتبه الصدوق، ۱۳۷۶ ه . ق.

۲۷. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ ه . ق.

۲۸. حسینی دشتی، مصطفی، معارف و معاریف، صدر، ۱۳۷۶.

۲۹. حسینی زاده، سیدعلی، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت علیهم السلام، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۰.

۳۰. حسینی، علی اکبر، مباحثی چند پیرامون مبانی تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ پنجم، ۱۳۷۳.

۳۱. حسینی، مصطفی، معارف و معاریف، قم، صدر، چاپ دوم، ۱۳۶۷.

۳۲. حیات اجتماعی زن در تاریخ ایران، تهران، دفتر پژوهش های فرهنگی، ۱۳۶۹.

۳۳. خامنه ای، سیدعلی، تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری، به کوشش: امیرحسین بانکی پور فرد و احمد قماشچی، قم، مرکز تربیت اسلامی، ۱۳۸۰.

۳۴. دشتی، محمد، مسئولیت تربیت، قم، مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین، چاپ نهم، ۱۳۸۱.

۳۵. دلشاد تهرانی، مصطفی، سیره نبوی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۲.

۳۶. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.

۳۷. دهشیری، افضل السادات، نگرشی به تربیت اخلاقی از دیدگاه اسلام با تأکید بر دوره جوانی، بی جا، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۰.

۳۸. راغب، محمد، المفردات فی غرایب القرآن، تحقیق: عدنان داودی، دمشق، دارالقلم، ۱۴۱۶ ه . ق.

۳۹. زمخشری، محمود بن عمر، الکشاف، تصحیح: مصطفی حسین احمد، بیروت، دارالکتاب العربی، ۱۴۰۶ ه . ق.

۴۰. سادات، محمدعلی، اخلاق اسلامی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۲.

۴۱. سبحانی، جعفر، فروغ ابدیت، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۰.

۴۲. سید محمدی، یحیی، روان شناسی یادگیری، تهران، نشر روان، ۱۳۸۲.

۴۳. شاملو، سعید، آسیب شناسی روانی، تهران، شرکت سهامی چهر، ۱۳۶۴.

۴۴. شعاری نژاد، علی اکبر، روان شناسی رشد، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۲.

۴۵. شی گلیبرت، مارگرت، بیوگرافی پیش از تولد، ترجمه: محمود بهزاد، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۴۷.

۴۶. شیوه های صحیح امر به معروف و نهی از منکر، قم، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹.

۴۷. صدوق، محمد، من لایحضره الفقیه، بیروت، دارالاضواء، الطبعه الثانیه، ۱۴۱۳ ه . ق.

۴۸. طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان، ترجمه: محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی تا.

۴۹. ________________،خلاصه تعالیم اسلام، به کوشش: داود الهامی، تهران، انتشارات کعبه، ۱۳۶۲.

۵۰. ________________،شیعه در اسلام، تصحیح: محمدعلی کوشا، قم، دارالتفسیر، ۱۳۷۹.

۵۱. ________________،مجموعه مقالات، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۱.

۵۲. ________________،معنویت تشیع، قم، انتشارات تشیع، بی تا.

۵۳. عباسی مقدم، مصطفی، نقش الگوها در تبلیغ و تربیت، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۱.

۵۴. عطاران، محمد، آرای مربیان بزرگ مسلمان، تهران، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۱.

۵۵. فرجاد، محمدحسین و دیگران، اعتیاد، تهران، بی نا، ۱۳۷۴.

۵۶. فقیهی، علی نقی، اصول مشاوره و راهنمایی، قم، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳.

۵۷. فلسفی، محمدتقی، گفتار فلسفی جوان، تهران، هیئت نشر معارف اسلامی، ۱۳۴۴.

۵۸. فیض کاشانی، ملامحسن، الطریق النجاه (راه نجات)، ترجمه: رضا حبیب زاده، تهران، پیام آزادی، بی تا.

۵۹. ________________، محجه البیضاء، ترجمه: محمدرضا عطایی، آستان قدس رضوی، ۱۳۸۱.

۶۰. قائمی، علی، سازندگی و تربیت دختران، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۷۶.

۶۱. ________________، نقش مادر در تربیت، تهران، امیری، چاپ هشتم، ۱۳۷۱.

۶۲. قربانی، زین العابدین، اخلاق تعلیم و تربیت، قم، انصاریان، ۱۳۷۴.

۶۳. قزوینی، محمدکاظم، فاطمه من المهد الی اللحد، بیروت، دارالزهرا، ۱۴۱۵ ه . ق.

۶۴. قمی، شیخ عباس، سفینه البحار، تهران، دارالاسوه، چاپ دوم، ۱۴۱۶ ه . ق.

۶۵. ________________، مفاتیح الجنان، ترجمه: موسوی دامغانی، قم، انتشارات روحانی، ۱۳۷۶.

۶۶. ________________، منتهی الآمال، مشهد، انتشارات هاتف، ۱۳۸۱.

۶۷. کریما، زهرا، پرورش دینی کودک، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۲.

۶۸. کریمی نیا، محمدعلی، الگوهای تربیت اجتماعی، بی جا، پیام مهدی، ۱۳۷۷.

۶۹. کلینی، محمد، فروع کافی، بیروت، دارالاضوا، ۱۴۱۳ ه . ق.

۷۰. لوشه، تاکس، روان شناسی رنگ ها، ترجمه: لیلا مهر ادپی، تهران، انتشارات حسام، ۱۳۷۱.

۷۱. مجلسی، محمدباقر، حلیه المتقین، قم، انتشارات عصر ظهور، ۱۳۸۱.

۷۲. مجلسی، محمدتقی، روضه المتقین، قم، بنیاد فرهنگ اسلامی حاج محمدحسین کوشان پور، بی تا.

۷۳. مجله راه تربیت، مرکز جهانی علوم اسلامی، پاییز ۱۳۸۴.

۷۴. محدثی، جواد، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیهم السلام، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶.

۷۵. محمد بن اسماعیل، بخاری، صحیح بخاری، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹ ه . ق.

۷۶. محمدی ری شهری، محمد، منتخب میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۱.

۷۷. ________________، میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۹.

۷۸. مدن، یوسف، التربیه الجنسیه للاطفال و ابن لغین، بیروت، دارالمحجه البیضاء، ۱۴۱۶ ه . ق.

۷۹. مسعود بن عیسی، مجموعه ورام، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۶ ه . ق.

۸۰. مصباح یزدی، محمدتقی، آموزش عقائد، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۳.

۸۱. ________________________، معرفت شناسی، قم، مؤسسه امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۷.

۸۲. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، وزاره الثقافه و الارشاد الاسلامی، ۱۳۷۱.

۸۳. مصلح بن عبدالله، سعدی، گلستان، تهران، جلوه، ۱۳۷۳.

۸۴. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا، ۱۳۷۱.

۸۵. مظاهری، حسین، تربیت فرزند از نظر اسلام، قم، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۷.

۸۶. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۰.

۸۷. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم، مدرسه علی بن ابی طالب علیه السلام، ۱۳۷۷.

۸۸. ____________________، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۳.

۸۹. ____________________، تفسیر نمونه، قم، مطبوعات هدف، ۱۳۷۴.

۹۰. میرعظیمی، جعفر، حقوق والدین، قم، کتاب خانه حضرت ابوالفضل، ۱۳۶۹.

۹۱. نراقی، ملااحمد، معراج السعاده، قم، انتشارات کشف الغطاء، ۱۳۸۲.

۹۲. هاشمی رفسنجانی، اکبر، تفسیر راهنما، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۲.

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

قائمیه
مرکز تحقیقات رایانه ای
اصفهان
WWW
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹